

Oblici zločinačkog udruživanja u hrvatskom i poredbenom kaznenom zakonodavstvu

Mušić, Armil

Professional thesis / Završni specijalistički

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:977981>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

Sveučilište u Zagrebu

Pravni fakultet

Armil Mušić

**OBLICI ZLOČINAČKOG UDRUŽIVANJA U
HRVATSKOM I POREDBENOM
KAZNENOM ZAKONODAVSTVU**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: Prof. dr. sc. Leo Cvitanović

Zagreb, 2023. godina

Sažetak: Zločinačko udruženje kao ozbiljna prijetnja javnoj sigurnosti i nizu zaštićenih pravnih dobara uzrokuje izrazito represivnu reakciju društva, a time i znatno strože sankcioniranje njegovih počinitelja. Upravo zato kaznenopravni sustav kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela mora izrazito voditi računa jesu li ispunjeni svi nužni ključni uvjeti da se takav slučaj može okvalificirati kao počinjenje u sastavu zločinačkog udruženja te osigurati legalitet, a time i legitimitet strožeg sankcioniranja takvih počinitelja.

U prošlosti je hrvatsko kazneno materijalno pravo imalo ozbiljne probleme sa preciznim određenjem kaznenog djela zločinačkog udruženja, konkretno distinkcijom od drugih, blažih oblika udruživanja, što ni sudskoj praksi nije olakšavalo posao. U međuvremenu zakonodavac je, u odnosu na Kazneni zakon iz 1997. godine, kvalitetnije definirao zločinačko udruženje i jasnije odredio ključne elemente koji moraju biti zadovoljeni kako bi se moglo utvrditi da li je kazneno djelo počinjeno u sastavu zločinačkog udruženja ili u kojem drugom obliku sudjelovanja više osoba. Stoga su u ovom radu prikazani subjektivni i objektivni elementi koji moraju biti nesporno utvrđeni za inkriminaciju zločinačkog udruženja. Pri tom su, sporazum zločinačkog udruženja koji implicira zajedničku odluku članova a time i svijest o pripadanju udruženju i znanje za njegove kriminalne aktivnosti, kao subjektivna sastavnica te bitan doprinos kaznenom djelu, kao objektivni element, *conditio sine qua non* za ovu inkriminaciju.

U istraživanju komparativnih rješenja američkog, njemačkog i talijanskog zakonodavca te njihove sudske prakse, utvrđeno je da supstancijalno nema značajnijih odstupanja od postavljenih subjektivnih i objektivnih elemenata hrvatskog zakonodavca te se jedino može raditi o logičnim razlikama kod pravno-dogmatskih sustava. One su najočitije kod američkog rješenja, koji problematici zločinačkog udruživanja pristupa na prilično drukčiji način, što nije neočekivano s obzirom na *common law* pravni sustav. Ipak, u konačnici rezultati su slični i sa suštinski podudarnim zakonskim uvjetima kao kod zemalja europskog kontinentalnog kruga.

Produljeno kazneno djelo u odnosu na zločinačko udruženje ima komplementarne tendencije, osobito u smislu ublažavanja sankcijskog tereta protiv počinitelja. Ipak, postoje slučajevi kada se i kod počinitelja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja može primijeniti institut produljenog kaznenog djela i time umanjiti kaznena represija. Kako bi bilo moguće povezati ta dva naizgled nespojiva instituta autor rada istražio je koje je pravno-dogmatske s jedne i praktične probleme s druge strane pritom bilo potrebno premostiti. U ovom radu autor je prikazao kako su talijanska i hrvatska doktrinarna i praktična shvaćanja ovom izazovu pristupila na različite načine, ali s podudarnim ishodom u zakonodavnim rješenjima.

Ključne riječi: Sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela, zločinačko udruženje, sporazum zločinačkog udruženja, bitan doprinos kaznenom djelu, produljeno kazneno djelo.

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. SUDJELOVANJE VIŠE OSOBA U POČINJENJU KAZNENOG DJELA.....	2
2.1. Sudioništvo u širem smislu.....	3
2.1.1. Teorije počiniteljstva.....	3
2.1.1.1. Objektivne teorije počiniteljstva.....	4
2.1.1.2. Subjektivne teorije počiniteljstva.....	5
2.1.1.3. Mješovite teorije počiniteljstva.....	5
2.1.2. Počiniteljstvo i supočiniteljstvo.....	7
2.1.3. Posredno počiniteljstvo.....	8
2.2. Sudioništvo u užem smislu.....	10
2.2.1. Poticanje.....	11
2.2.2. Pomaganje.....	14
2.2.3. Razgraničenje počiniteljstva od sudioništva.....	17
2.2.4. Neka posebna pitanja sudioništva značajna za zločinačko udruživanje.....	17
3. OPĆENITO O INKRIMINIRANJU ZLOČINAČKIH UDRUŽIVANJA.....	19
3.1. Nužnost stvaranja specifičnih inkriminacija zločinačkog udruživanja.....	19
3.2. Diferencijacija zločinačkog udruženja od drugih oblika kriminalnog udruživanja.....	20
3.3. Općenite smjernice o inkriminiranju zločinačkog udruženja i njegovih sudionika.....	21
3.4. Značaj međunarodnih organizacija u određivanju pojma zločinačkog udruženja.....	24
4. ZAKONODAVSTVO SAD-a RELEVANTNO ZA INKRIMINIRANJE ZLOČINAČKIH UDRUŽENJA	26
4.1. Transformacija američkog kaznenog prava prelaskom s „jednostavnog“ na „složeni“ model odgovornosti.....	26
4.2. Zakon o suzbijanju utjecaja organiziranog kriminaliteta i korupcije u organizacijama – RICO.....	27

4.2.1. Četiri vrste kaznenih djela te njihovi sastavni elementi.....	28
4.2.2. Poduzeće.....	30
4.2.3. Obrazac reketarske aktivnosti.....	32
4.2.4. Naplata nezakonitog duga.....	35
4.2.5. U međudržavnoj ili inozemnoj trgovini te utjecaj na njih.....	35
4.2.6. Definiranje RICO urote.....	35
4.2.7. Sankcije.....	37
4.2.8. Sumarno o praktičnoj primjeni RICO zakonodavstva.....	37
4.2.9. Nedostaci RICO zakonodavstva.....	38
4.3. Alternativni RICO model - njujorški Zakon o kontroli organiziranog kriminaliteta....	39
4.4. Kontinuirano zločinačko udruženje.....	40
4.5. Kontinuirano zločinačko udruženje financijskog kriminaliteta.....	41
4.6. Zakoni država.....	42
4.6.1. Statuti bandi.....	42
4.6.2. Statuti zločinačkih sindikata.....	43
4.6.3. Statuti koji inkriminiraju o vođenje zločinačkog udruženja.....	45
5. ZLOČINAČKO UDRUŽENJE U NJEMAČKOM KAZNENOM ZAKONODAVSTVU	46
5.1. Osnivanje zločinačkih udruženja.....	46
5.2. Elementi definicije zločinačkog udruženja.....	47
5.2.1. Uvjet minimalnog broja osoba zločinačkog udruženja.....	47
5.2.2. Organizacijski element.....	47
5.2.3. Dobrovoljna uključenost kao subjektivni element.....	48
5.2.4. Vremenski element i geografsko određenje.....	49
5.3. Radnje zakonskog bića kaznenog djela.....	51
5.3.1. Osnivanje zločinačkog udruženja.....	51
5.3.2. Članstvo u zločinačkom udruženju.....	51
5.3.3. Vrbovanje simpatizera i članova te podupiranje.....	53
5.3.4. Svrha i aktivnosti zločinačkog udruženja.....	54
5.3.5. Uvjet težine kaznenih djela zločinačkog udruženja.....	55

5.4. Djelotvorno kajanje.....	56
5.5. Razlike zločinačkog udruženja u odnosu prema bandi.....	57
6. DVA OBLIKA ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA U TALIJANSKOM KAZNENOM ZAKONODAVSTVU.....	59
6.1. Zaštićena pravna dobra.....	59
6.2. Elementi kaznenih djela jednostavnog zločinačkog udruženja i zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	60
6.2.1. Asocijativna veza.....	61
6.2.2. Sporazum zločinačkog udruženja.....	62
6.2.3. Organizacijska struktura.....	63
6.2.4. Sila zastrašivanja kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	63
6.2.5. Podložnost kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	65
6.2.6. Omerta kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	66
6.3. Konstituiranje, promoviranje, organiziranje i vođenje zločinačkog udruženja kao njegov objektivni element.....	66
6.4. Sudjelovanje u zločinačkom udruženju i njegovi subjektivni i objektivni elementi.....	69
6.5. Ciljevi zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	70
6.6. Otegotne okolnosti.....	72
6.7. Razlike jednostavnog zločinačkog udruženja napram zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.....	73
6.8. O odnosu između sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela naspram kaznenog djela zločinačkog udruženja	74
7. ZLOČINAČKO UDRUŽENJE U KAZNENOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE HRVATSKE.....	74
7.1. Povijesni osvrt na kaznenopravno određenje zločinačkog udruživanja od integracija Republike Hrvatske unutar SFRJ do prvih godina osamostaljenja.....	74
7.2. Zločinačko udruženje.....	78
7.3. Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja.....	82

7.4. Dogovor za počinjenje kaznenog djela.....	84
7.5. Postojanje pravnog kontinuiteta i razlike u kaznenopravnom određenju zločinačkog udruženja između KZ/97 i KZ/11.....	86
7.6. Razlikovni uvjeti između sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela naspram počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja.....	88
8. KONFIGURABILNOST PRODULJENOG KAZNENOG DJELA I ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA.....	95
8.1. Odnos kaznenog djela zločinačkog udruženja sa produljenim kaznenim djelom.....	95
8.2. Stavovi talijanske sudske prakse i doktrine o kriteriju jedinstvenog kriminalnog dizajna.....	96
8.2.1. Utvrđivanje jedinstvenog kriminalnog dizajna.....	98
8.2.2. Razlike u prirodi kriminalnog sporazuma produljenog kaznenog djela naspram sporazuma zločinačkog udruženja.....	99
8.3. Sličnosti i razlike općeg dijela hrvatskog i talijanskog Kaznenog zakona u konstrukciji produljenog kaznenog djela.....	102
8.4. Razlika u vrsti kaznenih djela koja mogu biti obuhvaćena produljenim kaznenim djelom.....	103
8.5. Razlike u posebnom dijelu hrvatskog i talijanskog kaznenog zakonodavstva.....	105
8.6. Hipoteze u kojima je isključeno postojanje produljenog kaznenog djela.....	106
9. ZAKLJUČAK.....	107

POPIS LITERATURE

1. UVOD

Organizirani kriminalitet zasigurno je još uvijek nedokučiv fenomen kriminaliteta modernog doba, kako praktičarima tako i teoretičarima, bilo kriminologije i sociologije bilo kaznenopravnih znanosti, ali i ostalih relevantnih znanstvenih disciplina. Nebrojani su uzroci i etiološki čimbenici, ali i faktori koji se tiču mnogih sfera modernog društva koji pogoduju toj vrsti kriminaliteta. Karakteristike, fenomenologija kao i već dokazana rezistencija na skoro sve vidove odgovora govore u prilog tome da se kaznenopravni sustav uz korištenje isključivo klasičnih instituta u suzbijanju raznih oblika zločinačkih udruživanja ne može adekvatno i učinkovito suprotstaviti modernim trendovima kriminaliteta. Stoga je doktrina kaznenog prava u sinergiji sa praksom posljednjih nekoliko desetljeća razvila nove institute kako bi se učinkovito suprotstavili modernom fenomenu zločinačkih udruživanja kao glavnim nositeljima organiziranog kriminaliteta u cilju sprječavanja proliferacije kriminaliteta, a napose njegovih najtežih oblika.

Namjera ovog rada je upustiti se u teorijske i praktične implikacije modaliteta i oblika zločinačkog udruživanja u kombinaciji sa tradicionalnim institutima sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela.

Pri tom će se, u kontekstu zločinačkog udruživanja, uz hrvatska zakonodavna rješenja komparativno obraditi i neka vrlo slična zakonodavna rješenja drugih zemalja. Na početku rada obraditi ćemo doktrinarna rješenja tradicionalnih instituta hrvatskog kaznenog zakonodavstva koji se tiču počiniteljstva i sudioništva u kaznenom djelu, a kasnije ćemo u zaključnim razmatranjima analizirati i sintetizirati te objasniti razlikovne uvjete i elemente bitne da bi se utvrdila distinkcija između običnog sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela od stvarnog zločinačkog udruženja, a pritom se poslužiti i ključnim teorijama počiniteljstva.

Nakon općenitih razmatranja vezanih za zločinačko udruživanje i naglašavanja nužnosti sankcioniranja te smjernicama inkriminiranja zločinačkih udruživanja, ali i naglašavanja značaja međunarodnih organizacija, kao prvom komparativnom primjeru posvetiti ćemo se istraživanju poprilično drukčijeg, ali iznimno zanimljivog rješenja američkog zakonodavca i vidjeti na koje načine se uhvatio u koštac sa kaznenim djelima organiziranih kolektiva uz dodatne prikaze zakonodavnih posebnosti pojedinih država SAD-a.

Nakon toga obraditi ćemo kaznenopravnu doktrinu, ali i sudsku praksu SR Njemačke na čiju legislativu se uostalom hrvatski zakonodavac tradicionalno oslanja i vrlo često mu služi kao zakonodavni uzor, naravno uz neke doktrinarne odnosno logične pravno-dogmatske razlike.

Obrađivati tematiku zločinačkog udruživanja gotovo da nebi bilo moguće, a niti ozbiljno bez konkretnog osvrta na vrlo zanimljiva zakonodavna rješenja Republike Italije gdje ćemo posebnu pozornost posvetiti njihovim rješenjima i zakonodavnom pristupu u suzbijanju kaznenih djela zločinačkog udruživanja kao i ključnim elementima te najvažnijim razlikama između njihova dva temeljna kaznena djela zločinačkog udruživanja, također uz korištenje sudske prakse koja se nalazi u relevantnim i korištenim materijalima za ovaj rad.

Talijanski izvori poslužiti će nam i za istraživanje važnog instituta, naizgled nespojivog sa zločinačkim udruženjem, produljenog kaznenog djela. Tom prilikom istražiti ćemo koji se pravno-dogmatski, a koji problemi se postavljaju u sudskoj praksi kod niza kaznenih djela počinjenih u sastavu zločinačkog udruženja. Pritom ćemo nešto više reći o razlikama između produljenog kaznenog djela i zločinačkog udruženja, njihovom međusobnom odnosu te pod kojim uvjetima je zapravo moguće, na kaznena djela počinjena od strane zločinačkog udruženja i takve počinitelje, primijeniti institut produljenog kaznenog djela.

Posvetiti ćemo se i istraživanju aktualnog rješenja hrvatskog zakonodavca te razlikama u odnosu na stari Kazneni zakon kod problematike zločinačkog udruživanja te na koncu tog poglavlja kroz analizu i sintezu cijelog rada koji se odnosi na zločinačko udruživanje iznijeti zaključna razmatranja i razlikovne uvjete vezano za ovu problematiku.

2. SUDJELOVANJE VIŠE OSOBA U POČINJENJU KAZNENOG DJELA

Kako Republika Hrvatska nema posebne zakone za suzbijanje raznih oblika organiziranog kriminaliteta u odnosu na njega se primjenjuju odredbe Kaznenog zakona kao za sve ostale oblike kaznenih djela, tako se pitanja vezana za odgovornost kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela rješavaju kroz prizmu kažnjivosti za sudioništvo.¹

¹ Kurtović, Anita, Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998, str. 733.

Concursus plurium ad delictum označava pluralitet osoba koje u kaznenom djelu mogu sudjelovati u različitim ulogama i s različitim stupnjem doprinosa počinjenju kaznenog djela, a prema konceptu u hrvatskom pravnom sustavu postoji u sljedećim slučajevima:

- Supočinitelji su osobe koje zajednički sudjelovanjem u počinjenju ili na drugi način bitno pridonose počinjenju djela;
- Sudionici u užem smislu su osobe koje u kaznenom djelu sudjeluju tako da potiču počinitelja ili mu pomažu u počinjenju kaznenog djela, te
- Udruženo zločinačko djelovanje više osoba koje se uobičajeno sastoji u organiziranju, udruživanju, stvaranju mreže i sličnim kriminalnim radnjama.²

Ulazeći detaljnije u odredbe općeg dijela Kaznenog zakona, i to odredbe iz članaka 36. do 38.³ vidi se da zakonodavac pravi razliku između počiniteljstva i sudioništva dok se ta razlika gubi u odredbama posebnog dijela Kaznenog zakona, jer zakonski opisi kaznenih djela govore samo o počinitelju kaznenog djela kao nositelju radnje izvršenja, a u konačnici i iz toga proizašle posljedice. Dakle, tu se gube osobe koje su počinitelja eventualno potakle na počinjenje ili mu pomogle u radnji izvršenja, što se na prvi pogled čini potpuno nelogično. Ipak, tome nije tako budući je u nekom određenom kaznenom djelu upravo koncept počiniteljstva ono ishodište iz kojeg se dalje pravi razlika među počiniteljima s jedne strane te poticateljima i pomagačima s druge strane koji će kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela biti kažnjeni za svoj oblik sudioništva u užem smislu.

2.1. Sudioništvo u širem smislu

2.1.1. Teorije počiniteljstva

Kako bismo u dualističkom modelu sudioništva u širem smislu⁴ (njem. *Beteiligung*) mogli odgovoriti na pitanje, tko bi s jedne strane bio počinitelj kaznenog djela, a s druge strane, tko

² Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 733.

³ Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> dana 29.01.2022.

⁴ Novoselec, Petar; Martinović, Igor, Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: opći dio, Narodne novine, Zagreb, 2019., str. 266.

bi bio poticatelj ili pomagatelj reći ćemo nešto o teorijama o počiniteljstvu (njem. *Täterschaft*).⁵

2.1.1.1. Objektivne teorije počiniteljstva

Kod *formalno-objektivnih teorija* počinitelj je onaj tko vlastoručno, potpuno ili djelomično izvršava radnju bića kaznenog djela, a svi ostali su ili poticatelji ili pomagači.⁶ Kako su ove teorije vrlo restriktivne te maksimalno sužavaju pojam počinitelja, što se osobito odnosi kod instituta posrednog počiniteljstva gdje počinitelj djelo ostvaruje posredstvom druge osobe, ali i kod supočiniteljstva gdje se ne traži da supočinitelj sam vlastoručno ostvari obilježja kaznenog djela, nego se dozvoljava da i na drugi način bitno pridonese njegovom počinjenju, hrvatski ih Kazneni zakon ne prihvaća.⁷

Materijalno-objektivne teorije naglasak stavljaju na stupanj opasnosti smatrajući radnju počinitelja opasnijom od radnji poticatelja i pomagača. Uzročnost je ovdje u prvom planu u kojem smislu se doprinos počinitelja smatra uzrokom dok bi doprinos poticatelja ili pomagatelja bio samo uvjet. Doduše i uzrok je uvjet, ali u uzročno-posljedičnom kompleksu počinjenja djela uzrok je *conditio sine qua non*, tzv. *odlučujući* uvjet bez kojeg se nebi moglo počinuti djelo dok je uvjet samo pozitivan doprinos za uspješnost počinjenja djela.⁸ Kako ove teorije polaze od postulata o sudjelovanju prije i za vrijeme počinjenja djela odnosno postulata istodobnosti, tj. kako supočiniteljima smatraju isključivo one koji su djelovali *tempore criminis*, a sve prethodne radnje poticanjem ili pomaganjem, stoga nisu prihvatljive, iako često nude ispravno rješenje. Naime, moguće je da netko u vrijeme izvršenja kaznenog djela zanemarivo malo doprinese njegovom počinjenju dok je s druge strane moguće da prije formalnog počinjenja djela znatno odnosno bitno doprinese. Isto tako ove teorije ne rješavaju pitanje posrednog počinitelja koji najčešće ne djeluje u vrijeme počinjenja kaznenog djela.⁹

⁵ Horvatić, Željko; Derenčinović, Davor; Cvitanović, Leo, Kazneno pravo opći dio 2, kazneno djelo i kaznenopravne sankcije, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017., str. 158.

⁶ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 267.

⁷ Novoselec, Petar, Opći dio kaznenog prava, Drugo izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 322.

⁸ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 159.

⁹ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 7.), str. 323.

2.1.1.2. Subjektivne teorije počiniteljstva

Subjektivne teorije temelje se na ekstenzivnom pojmu počiniteljstva pri čemu se počiniteljem smatra svatko tko poduzme bilo kakvu radnju koja je suuzrokom bića kaznenog djela pa su ovdje i poticatelj i pomagač zapravo počinitelji te za njihovo kažnjavanje nisu potrebne dodatne odredbe, a ukoliko postoje u funkciji su sužavanja kažnjivosti.¹⁰ Ovdje je standard razlikovanja doprinosa sudionika subjektivne prirode koji se odnose na motive, volju, namjere i slično.¹¹

Teorija dolusa ili *teorija animusa* je najpoznatija varijanta ovih teorija koje kriterij razlikovanja sudionika nalaze u usmjerenosti njihove volje. Tako je počinitelj onaj koji izvršenje djela želi kao vlastito, postupa *cum animo auctoris* ili s počiniteljskom voljom dok su sudionici u užem smislu oni koji djelo hoće kao tuđe i svoju volju podređuju volji drugoga te postupa *cum animo socii* ili sa sudioničkom voljom.¹²

Druga varijanta je *teorija interesa*, a ista počiniteljem smatra onoga koji postupa u vlastitom interesu dok sudionici u užem smislu postupaju u tuđem interesu.¹³ Teorija se oslanja na *teoriju animusa* jer bi interes bio indicija počiniteljske volje pa supočinitelji djelo, uz sudjelovanje drugoga, želi kao svoje, dok bi objektivno doprinos sudionika bio sveden na kauzalitet radnje. Ipak pokazalo se problematičnim gdje sudionik djelo doista hoće kao tuđe, ali objektivno ostvaruje doprinos koji bi ga kvalificirao kao počinitelja i obrnuto pa su i ove teorije odbačene u hrvatskom zakonodavstvu.¹⁴

2.1.1.3. Mješovite teorije počiniteljstva

Kako ni subjektivne niti objektivne nisu na zadovoljavajući način odgovorile problematici sudioništva kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela tako su nastale mješovite teorije počiniteljstva¹⁵ kojima se priklonila i hrvatska sudska praksa.

¹⁰ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 160.

¹¹ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 268.

¹² Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 160.

¹³ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 268.

¹⁴ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 160.

¹⁵ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 269.

Teorija o podjeli rada polazi od premise formalno-objektivne teorije pa svako sudjelovanje u radnji počinjenja smatra počiniteljstvom, ali i proširuje taj status i na supočinitelja koji nije izvršio radnju iz zakonskog bića kaznenog djela ako su ispunjena tri uvjeta. Prvi je postojanje dogovora odnosno sporazuma da se zajednički počini kazneno djelo te da svaki postupa *cum animo auctoris* tj. da djelo želi kao svoje. Drugi uvjet zahtjeva postojanje zajedničkog plana sa uključenom podjelom poslova gdje svaki sudionik mora djelovati u skladu sa dodijeljenom mu ulogom u izvršenju djela te konačno treći uvjet je da svi sudionici moraju postupati *tempore criminis*, odnosno u vrijeme počinjenja djela. Uz ispunjenje svih ovih uvjeta, nevažno je koji je sudionik počinio samu radnju bića kaznenog djela budući sukladno opisanim uvjetima ta radnja može biti pripisana svim sudionicima pošto su svi djelo htjeli kao zajedničko. Iako je ova teorija anulirala nedostatke kako čisto objektivnih tako i čisto subjektivnih teorija, ipak primarno usredotočena na razlikovanje počiniteljstva od pomaganja ni ona nije riješila cijeli kompleksan institut počiniteljstva te je zanemarila problem posrednog počiniteljstva. Uz to kako ne daje odgovor na vrednovanje doprinosa pojedinih sudionika ona nije do kraja zadovoljavajuća niti u pogledu samog počiniteljstva te bez obzira na ugrađeni korektiv o postulatu istodobnosti previše proširuje polje supočiniteljstva na uštrb pomaganja.¹⁶ Opisana teorija u hrvatskoj kaznenopravnoj praksi bila je u praktičnoj uporabi do kraja 1997. godine, kada ju zamjenjuje *teorija o vlasti nad djelom* (njem. *Tätherrschaftslehre*) koja je do današnjeg dana ostala u praktičnoj uporabi. Ta teorija nastala je te je vladajuća u njemačkoj kaznenopravnoj teoriji, objedinjuje subjektivne i objektivne elemente na drukčiji način. Kod subjektivnog elementa traži se tzv. *upravjačka volja* (njem. *Führungswille, Steuerungswille*), a kod objektivnog elementa znatan odnosno bitan *doprinos kaznenom djelu*, doprinos određene težine, odnosno kvantitativni doprinos djelu u smislu tzv. *funkcionalne vlasti nad djelom* (njem. *funktionelle Tätherrschaft*), a isti se ogleda kroz prostornu i vremensku povezanost s radnjom počinjenja.¹⁷

Naime, za status supočinitelja nije nužna *vlast nad radnjom* (njem. *Handlungsherrschaft*) počinjenja bića djela odnosno nije nužno sudjelovanje u radnji počinjenja (supočiniteljstvo u užem smislu), nego u obzir dolazi svaka druga radnja izvan bića zakonskog opisa kaznenog djela (supočiniteljstvo u širem smislu) kojom sudionik *funkcionalno doprinosi* počinjenju djela uz uvjet da se na temelju takve radnje zaključuje da drži u rukama (njem. „*in den Hände halt*“), vlada tijekom nekog zbivanja, da tako upravlja procesom počinjenja. Može se

¹⁶ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 7.), str. 325.

¹⁷ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 161. i 162.

konstatirati da se traži posebna kvaliteta takvog doprinosa koja za razliku od pomaganja odgovara kvaliteti počiniteljskog doprinosa dakle, „na drugi način bitno pridonosi počinjenju djela“ kako je i navedeno u čl. 36. st. 2. KZ-a.¹⁸

2.1.2. Počiniteljstvo i supočiniteljstvo

Članak 36. st. 2. KZ-a određuje: „*Počini li više osoba na temelju zajedničke odluke kazneno djelo tako da svaka od njih sudjeluje u počinjenju radnje (supočiniteljstvo u užem smislu) ili na drugi način bitno pridonese počinjenju kaznenog djela*“ (supočiniteljstvo u širem smislu), *svaka od njih kaznit će se kao počinitelj*. Dakle svaka takva osoba bit će smatrana supočiniteljem kaznenog djela. Zajednička odluka o počinjenju djela podrazumijeva subjektivnu dimenziju supočiniteljstva, dok se sudjelovanje u činjenju radnje ili kakav drugi odlučujući, bitan doprinos kaznenom djelu smatra njegovom objektivnom dimenzijom.¹⁹ Ovdje se može postaviti opravdano pitanje o kakvom drugom odlučujućem doprinosu počinjenju kaznenog djela se može raditi odnosno koja bi to bila radnja da nije radnja počinjenja, a da je s druge strane opet jednaka samoj radnji počinjenja. U rješenju te dvojbe pomoći će kriterij razgraničenja supočinitelja od pomagatelja i poticatelja. Naime, zajedničko postupanje najčešće podrazumijeva prethodni dogovor, sporazum, plan kao i podjelu uloga među supočiniteljima, a osobito zajedničko počinjenje djela koje je zapravo minimalni uvjet nužan za supočiniteljstvo.²⁰ Pritom svaki supočinitelj vlada svojom funkcijom počinjenja djela kao konstitutivnim elementima kojima supočinitelji zapravo vladaju djelom u njegovoj punini, a bez kojeg doprinosa svakog supočinitelja nema kaznenog djela ili ako ga i ima onda ono nije u prethodno dogovorenoj formi počinjenja. Kako znamo da poticatelj i pomagatelj ne vladaju počinjenjem kaznenog djela dvojba je, dakle, riješena prihvaćanjem teorije o zajedničkoj funkcionalnoj vlasti nad djelom kao objektivnog elementa supočiniteljstva. To sa sobom nosi logičnu posljedicu da se kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela svi učinci ostvareni u okviru zajedničke odluke uračunavaju svakom supočinitelju.²¹

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ *Ibid.*, str. 165.

²⁰ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 736.

²¹ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 165. i 168.

Što se tiče svojstava supočinitelja važno je naglasiti da supočinitelji mogu biti samo one osobe koje mogu biti i individualni počinitelji. To znači da kod djela *delicta propria* supočinitelji mogu biti samo one osobe koje imaju posebno svojstvo uvjetovano zakonskim opisom za takvog počinitelja. Na isti način se dilema rješava kod vlastoručnih kaznenih djela za koja zakonski opis djela zahtjeva da ih upravo taj određeni počinitelj može počinuti, što sa sobom, dakle, vuče konzekvencu isključenja kako supočiniteljstva tako i posrednog počiniteljstva.²²

2.1.3. Posredno počiniteljstvo

Članak 36. st. 1. KZ-a kao počinitelja određuje osobu koja, bilo sama bilo posredstvom druge osobe počinu kazneno djelo. Time je zakonodavac u zakon ugradio definiciju pojedinačnog odnosno neposrednog te posrednog počinitelja (njem. *mittelbare Täterschaft*).²³ Bitno je razgraničiti da li je radnja samog počinjenja kaznenog djela ostvarena neposredno, osobno ili je poduzeta posredno, putem neke druge osobe, što čini ključnu i supstancijalnu karakteristiku počiniteljstva. Radi se zapravo o tome da takav posredni počinitelj djelo ne izvršava osobno te se stvarnim počiniteljem služi kao sredstvom u cilju ostvarenja svoje namjere.²⁴ Dakle neposredni počinitelj je oruđe u rukama posrednog počinitelja pa se može logično zaključiti da posredni počinitelj koristi svoju vlast nad neposrednim počiniteljem. Ta vlast nad neposrednim počiniteljem čini vitalnu razliku posrednog počinitelja od poticatelja koji nema tu vlast nad drugom osobom budući da osoba koju potiče na izvršenje djela zapravo samostalno odlučuje da li će izvršiti kazneno djelo, dok kod posrednog počiniteljstva taj benefit neposredni počinitelj nikad nema te je uvijek u podređenom odnosu prema posrednom počinitelju iz raznoraznih razloga bilo prisilom, zabludom ili na neki drugi način.²⁵

Govoreći o formalnom statusu posrednog počinitelja zahtijeva se postojanje svih pretpostavki određenog kaznenog djela, što znači da posredni počinitelj može biti samo ona osoba koja i pod općim i posebnim uvjetima može biti počinitelj, primjerice kod djela *delicta propria* i posredni počinitelj i neposredno djelujuća osoba moraju imati traženo svojstvo kod takvog

²² Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 737.

²³ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 163.

²⁴ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 734.

²⁵ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 163.

kaznenog djela. Sa druge strane logično je zaključiti da će kod vlastoručnih kaznenih djela uvijek biti isključena mogućnost posrednog počiniteljstva budući takvo djelo počinitelj mora osobno izvršiti.²⁶

Što se tiče problematike kaznene odgovornosti kod kaznenih djela u obliku zločinačkog udruženja ključno je pitanje da li se može posrednim počiniteljem smatrati osoba koja „djeluje iz pozadine“ u slučajevima kada je i neposredno djelujuća osoba potpuno kazneno odgovorna i autonomna u svojem postupanju. Iz tradicionalnog, dosad prikazanog modela neposredno djelujuća osoba nebi bila odgovorna budući postupala nedolžno. Ipak, njemačka judikatura, napose njihov istaknuti profesor kaznenog prava Claus Roxin, razvila je koncept zlorabe hijerarhijskog modela organiziranog aparata moći, varijante „počinitelja za pisaćim stolom“ (njem. *Schreibtischtäter*),²⁷ a radi se najčešće o državnom aparatu moći, iako dolaze u obzir i druge organizacije sa strogom hijerarhijskom strukturom primjerice mafija, kojim se posredni počinitelj koristi radi ostvarenja zločinačkog plana. *Vlast nad djelom* je u tom slučaju ostvarena kao *vlast organizacije* (njem. *Organisationsherrschaft*).²⁸ Tako dolazimo do rješenja da je i neposredno djelujuća osoba odgovorna zbog gore rečena dva razloga. Zato jer je autonomna u svojem postupanju i pošto ne postoji vlast nad djelom neposredno djelujućeg, s pretpostavkom da jest djelovao u sklopu organizacije kojoj pripada kao njezin sastavni dio. Doduše i ovdje postoji vlast nad djelom, ali u drukčijoj formi od tradicionalnog modela kao što su prisila, zabluda i slično koja se očituje kao vlast organizacije sa posljedicom ukoliko neposredno djelujući odbije izvršiti zapovijedi posrednog počinitelja kojeg najčešće ne poznaje, onog koji „djeluje iz pozadine,“ biti će zamijenjen drugim koji se spreman povinovati zapovijedima. Upravo zbog potonje navedenog isključen je model poticanja na izvršenje djela dok se model supočiniteljstva također ne može uzeti u obzir iz razloga što ne postoji zajednički plan, dogovor ili eventualno podjela uloga između posrednog počinitelja i neposredno djelujućeg. Tu se radi o pravnoj figuri „počinitelj iza počinitelja.“²⁹

²⁶ *Ibid*, str. 163.; Isto i Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 736.

²⁷ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 276.

²⁸ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 164.

²⁹ *Ibid*, str. 164.; Slično i Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 735.

2.2. Sudioništvo u užem smislu

Sudionicima u užem smislu smatraju se poticatelj (čl. 37. KZ-a) i pomagatelj (čl. 38. KZ-a) koji pridonose počinjenju djela na način *cum animo socii*, dakle ne želeći kao svoje djelo, već kao tuđe. Temeljne pretpostavke da bi se radilo o sudioništvu su postojanje počinitelja kaznenog djela, namjera sudionika te uzročno posljedična veza između sudioničke radnje i samog počinjenja djela. Ovim potonjim znači da je prihvaćen akcesorni sustav koji traži da je počinitelj svojom djelatnošću, na protupravan način,³⁰ ušao u kažnjivu zonu, tj. da je pokušao ili dovršio djelo.³¹ Što se tiče odgovornosti sudionika prihvaćen je limitirani akcesorni sustav pa njegova odgovornost ne ovisi o odgovornosti počinitelja. Sukladno odredbama čl. 39. KZ-a sudionici se kažnjavaju u skladu sa svojom krivnjom.³²

Za postojanje odgovornosti za poticanje traži se namjera, dovoljna je i neizravna, a specifično je to da namjera mora biti dvostruka. Naime primarno obuhvaća samu radnju poticanja i pomaganja i znanje da time utječe na počinjenje djela, htijenje toga ili bar pristajanje na to, dok sekundarno namjera obuhvaća samo kazneno djelo počinitelja. Također, nije uvjet da poticatelj ili pomagatelj predvidi sve pojedinosti počinjenja kaznenog djela te je dovoljno da djelo počinitelja zadovolji namjeru poticatelja ili pomagatelja u glavnim crtama,³³ ali se ipak namjera mora odnositi na točno određeno, konkretizirano, individualizirano kazneno djelo ili na određenu osobu. Shodno tome kako poticatelj i pomagatelj ne može predvidjeti sve pojedinosti počinjenja djela nije odgovoran za tzv. *excessus mandati*, nego će odgovarati u granicama svoje namjere.³⁴

Također, kod djela *delicta propria* je moguće sudioništvo gdje poticatelj i pomagatelj mogu biti osobe koje nemaju posebna svojstva za počinitelja³⁵ ili obrnuto ukoliko takav „posredni počinitelj“ nema traženo svojstvo ipak će se raditi o poticanju.³⁶

³⁰ Kod nužne obrane nema protupravnosti pa stoga niti sudioništva.

³¹ Počinitelj u kažnjivu zonu može ući i pripremnim radnjama nekih kaznenih djela.

³² Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 738.

³³ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 169.

³⁴ Pavlović, Šime, Kazneni zakon, zakonski tekst, komentari, sudska praksa, pravna teorija, 3. izdanje, Libertin naklada, Rijeka, 2015., str. 231.

³⁵ Osoba primjerice uspješno potakne policijskog službenika da u okviru svojih dužnosti počini kazneno djelo će odgovarati kao poticatelj budući nema svojstvo službene osobe pa tako nije mogao osobno počiniti to djelo.

³⁶ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 7.), str. 346.

Moguć je dragovoljni odustanak kod svih oblika sudioništva,³⁷ ali, tek u slučaju ako je počinitelj ušao u kažnjivu zonu. Pri tom nije dovoljno da poticatelj ili pomagatelj samo neutralizira svoju radnju, nego mora aktivno spriječiti počinjenje kaznenog djela.³⁸

2.2.1. Poticanje

Pod poticanjem podrazumijevamo psihički utjecaj na počinitelja kako bi kod istog stvorili ili učvrstili odluku o njegovom počinjenju kaznenog djela. Može se raditi o svakoj radnji kojom se s namjerom utječe na drugog da počini kazneno djelo. Glavna razlika u odnosu na počinitelja djela je to što poticatelj niti sudjeluje u radnji počinjenja djela niti uopće na bilo kakav objektivan način doprinosi počinjenju. Kako nema vlast nad voljom potaknute osobe na počinjenje pa, stoga počinjenje kaznenog djela ne ovisi o njemu, nego o potaknutom, to bi bila razlika prema posrednom počinitelju.³⁹ U zakonu nisu precizirani ni načini ni sredstva poticanja, ali sudska praksa pod poticanjem razumijeva zapovijed, koja je i najkarakterističnija za najveći broj počinjenih kaznenih djela u sastavu zločinačkog udruženja pri čemu nadređeni izda određenu zapovijed podređenom radi počinjenja kaznenog djela.⁴⁰ Nadalje molbu, prijetnju, davanje savjeta, nagovaranje, stvaranje pretpostavke kako će se djelo lako prikriti, obećanje poklona, ruganje poticanom i slične radnje dok se i obično izražavanje želje, provocirajuća izjava ili puki prijedlog smatra poticanjem.⁴¹

Idealni stjecaj će postojati kada se jednom radnjom potiče na počinjenje više kaznenih djela, dok će *realni stjecaj* postojati kad je poticanje ostvareno s više radnji poticanja na više kaznenih djela, ali neće biti realnog stjecaja poticanja ako je više radnji poduzeto radi poticanja počinjenja jednog kaznenog djela.⁴²

Slijedećih nekoliko rješenja mogu biti vrlo zanimljiva iz prizme počinjenja kaznenog/ih djela u svojstvu zločinačkog udruženja.

³⁷ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 739.

³⁸ Garačić, Ana, Novi Kazneni zakon, Organizator, Zagreb, 2013., str. 112.

³⁹ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 284.

⁴⁰ Škulić, Milan, Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnopravnom smislu i saučesništva, Kriminalističko-policijska akademija, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd, 2014., str. 6. i 8., dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8872/2014/0354-88721403001S.pdf> dana 12.12.2020.

⁴¹ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 111.

⁴² Bačić, Franjo; Pavlović, Šime, Komentar Kaznenog zakona, Organizator, Zagreb, 2004., str. 182.

Tako će se o *izravnom poticanju*, raditi u slučaju kada poticatelj izravno navodi počinitelja na počinjenje kaznenog djela dok *sukcesivno, neizravno poticanje*, zapravo *lančano poticanje* (njem. *Kettenanstiftung*), tzv. poticanje na poticanje postoji kada poticatelj s dolusom navodi neku osobu da ona utječe na treću osobu da poćini kazneno djelo.⁴³ Pritom počinitelj i poticatelj ne moraju nužno odgovarati za isti oblik djela, primjerice poticatelj može odgovarati za temeljni oblik, a počinitelj za kvalificirani oblik djela.⁴⁴ Primjerice kod slućaja *excessus mandati* gdje se poticani može primjerice poticati na poćinjenje obićnog ubojstva, a on primjerice poćini kvalificirani oblik tog djela ili obićne krađe, a poticani poćini tešku krađu. Svi prethodni poticatelji pritom su posredni poticatelji gdje je početni poticatelj lanca u pravilu organizator ili voditelj zloćinaćkog udruženja dok je posljednja karika u tom lancu neposredni poticatelj budući da direktno komunicira sa počiniteljem i tako ga potiće. Ovakav vid poticanja sa praktićne strane može uzrokovati velike dokazne probleme u kriminalistićkim istraživanjima i kasnije u kaznenim postupcima složenih kaznenih djela sa visokim stupnjem organizacije gdje postoji nekoliko zapovjednih i/ili krijumćarskih lanaca i kodeksa šutnje kod osumnjićenika/okrivljenika gdje je vrlo teško utvrditi pravog nalogodavca.⁴⁵

Kod poticanja na pomaganje raditi će se o obliku neizravnog, posrednog pomaganja. Nadalje, poticani ne mora biti poznat poticatelju niti mora znati za poticatelja, ali između njih mora postojati odrećeni odnos. Dovoljno je da poticatelj zna da poticanog navodi na poćinjenje te da mu je poznat krug osoba ili prostora unutar kojeg se nalazi poticani, odnosno budući počinitelj, koji zapravo niti ne mora znati da je djelo poćinio upravo na poticaj odrećenog poticatelja. Sa dokazne strane, kasnije će se utvrdivati u kojoj mjeri je takav krug bio odrediv poticatelju. Na primjer, počinitelj je bio ćlan polićićeke stranke i slićno ili je takav krug bio prostorno odrećen gdje se utjeće na više osoba, primjerice u školi, vojarni i slićno. Upravo u tome i jest razlika u odnosu na primjerice kazneno djelo javno poticanje na nasilje i mržnju neodrećenog, neogranićenog broja osoba (ćl. 325. KZ-a) gdje se ne radi o poticanju.⁴⁶

Kada govorimo o organiziranju zloćinaćkih udruženja treba posvetiti pozornost i mišljenju da je to poseban naćin poticanja koji se ipak razlikuje od obićnog poticanja. Ta razlika se ogleda u dvije stvari i to po objektu i naćinu poćinjenja. Kod obićnog poticanja objekt su jedna ili nekoliko taćno odrećenih osoba dok se ovdje najćećeće radi o utjecanju na neodrećene osobe

⁴³ *Ibid*, str. 184.

⁴⁴ Horvatić; Derenćinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 168., 169.

⁴⁵ Škulić; *Op. cit.* (bilj. 40.), str. 8. i 13.

⁴⁶ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 230.

pa shodno tome i sami način poticanja treba biti drukčiji. Stoga se ovdje radi o posrednom poticanju koji se obavlja preko idejnog okvira koji sačinjava organizator udruženja čija svrha je usmjeravanje djelatnosti u određenom smjeru osoba na koje se odnosi. Pritom organizator želi da udruženje koje je stvorio odnosno njegovi članovi čine kaznena djela. Tako kod djelovanja organizatora i počinjenja kaznenih djela možemo govoriti o postojanju subjektivne i objektivne veze. Kod subjektivne veze umišljaj organizatora ima dvije posljedice. Prva je da je zločinačko udruženje sredstvo za oblikovanje subjektivnog momenta članova dok je druga posljedica počinjenje kaznenih djela od strane članova udruženja. Pritom je organizator svjestan nastupanja obiju posljedica čija nastupanja želi, ali, samo prvu želi sam uzrokovati. Kada govorimo o objektivnoj vezi prva posljedica djelovanja organizatora je udruženje koje usmjerava djelatnost svojih članova u nekom smjeru čija posljedica je društveno opasno djelo pa između djelovanja organizatora i kažnjive posljedice postoji neprekinuti uzročni niz pokrenut njegovim djelovanjem bez čega ne bi niti nastupila društveno opasna posljedica ili u najmanju ruku ne bi nastupila na taj način.⁴⁷ Ipak ovome se može prigovoriti sa aspekta da se od poticatelja traži znanje o bitnim elementima počinjenog kaznenog djela. Kako visoki status organizatora udruženja doista uključuje planiranje strategije, no ne i znanje o konkretnim kriminalnim aktivnostima niže rangiranih članova faliti će mu taj bitni subjektivni element u slučaju počinjenja djela za koje nije znao, bez obzira što je počinjeno u funkciji ostvarenja ciljeva udruženja.⁴⁸

Također, poticanje kao produljeno kazneno djelo bit će u slučaju kad je poticatelj dvije osobe potaknuo na počinjenje kaznenog djela, npr. krađu, gdje je bez obzira na postojanje tzv. *jedinstvenog dolusa* ostvario poticanje na počinjenje dva kaznena djela, odnosno raditi će se o toliko poticanja koliko je izvršenih kaznenih djela (čl. 52. st. 1. KZ-a). U ovom primjeru ukoliko počinitelji kazneno djelo počine odvojeno raditi će se o *poticanju u idealnom stjecaju*.⁴⁹

Neuspjelo poticanje (čl. 37. st. 2. KZ-a) postoji kada je poticanje izvršeno, no potaknuti nije izvršio ili pokušao izvršiti kazneno djelo na koje je potaknut. Razlozi za to su razni, najčešće poticatelj ne uspije kod potaknutog stvoriti odluku o počinjenju djela ili ako i uspije potaknuti ne dođe u priliku izvršiti kazneno djelo ili je čak ranije sam donio odluku o počinjenju. Ovdje

⁴⁷ Drakic, Dragisa, *Organizing Criminal Associations as a Form of Complicity in View of the Fight against Organized Crime*, 39 Zbornik radova 225, 2005., izvor HeinOnline, str. 232. i 233.

⁴⁸ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 736.

⁴⁹ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 231. i 232.

se zapravo radi o pokušaju poticanja koje je kažnjivo isključivo u slučaju ako se odnosi na kazneno djelo za koje je pokušaj kažnjiv dok je u tom slučaju neuspješno potaknuti ostao u zoni nekažnjivosti čak i ako jest donio odluku o počinjenju, ali nije pokušao počinuti djelo ili je ostao u stadiju nekažnjivih pripremnih radnji. Stoga vidimo da neuspjelo poticanje nije potpuno u skladu s načelom limitirane akcesornosti⁵⁰ odnosno oslobađa ga od zavisnosti prema kaznenom djelu glavnog počinitelja.⁵¹

Neprikladni pokušaj poticanja (čl. 37. st. 3. KZ-a) specifični je oblik neprikladnog pokušaja pri čemu se radi o situaciji gdje se potiče osoba na počinjenje kaznenog djela, ali je ista prethodno već odlučila na počinjenje djela (*omnimodo facturus*). Naime ovdje nedostaje kauzalitet, uzročna veza između poticanja i donošenja odluke pa takvo poticanje ostaje u pokušaju koji je neprikladan zbog neprikladnosti objekta odnosno potaknutog.⁵² Neprikladni pokušaj je u pravilu kažnjiv, ali se može kao i kod neuspjelog poticanja primjenom opće odredbe o pokušaju (čl. 24. st. 2. KZ-a) blaže kazniti ili osloboditi od kazne.⁵³

Što se tiče kažnjavanja poticanje je izjednačeno sa samim počinjenjem djela pa tako čl. 37. st. 1. KZ-a kaže: „*Tko drugoga s namjerom potakne na počinjenje kaznenog djela, kaznit će se kao da ga je sam počinio,*“ što nije nelogično s obzirom da je poticatelj idejni začetnik kaznenog djela.⁵⁴ Odredbe o poticanju supsidijarnog su karaktera jer se primjenjuju samo u slučajevima kad se u posebnom dijelu KZ-a ne propisuje poticanje kao samostalno kazneno djelo, kao u ranije navedenom primjeru kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju (čl. 325. KZ-a).⁵⁵

2.2.2. Pomaganje

Pomaganje (njem. *Beihilfe*) je svako namjerno podupiranje počinitelja u počinjenju kaznenog djela.⁵⁶ Pomagatelj se razlikuje od počinitelja u tome što faktički ne sudjeluje u počinjenju

⁵⁰ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 170.

⁵¹ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 232.

⁵² Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 287.

⁵³ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 233.

⁵⁴ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 739.

⁵⁵ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 233.

⁵⁶ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 170.

kaznenog djela, ali ga olakšava, ubrzava, intenzivira.⁵⁷ Kazneno djelo nije njegovo, pomagatelj mu ne daje obilježja pa njegove radnje, stoga nisu od odlučujućeg značenja za izvršenje kaznenog djela, odnosno pomagateljevim radnjama ne stječe se vlast nad djelom,⁵⁸ ali da bi se ispunila odgovornost dovoljno je da je pomaganje dalo kauzalan odnosno bitan doprinos kaznenom djelu.

Pomagač djeluje *tempore criminis*, u vremenu počinjenja kaznenog djela od strane počinitelja. Također, može djelovati i prije počinjenja djela pa će se tada raditi o pripremnim radnjama koje su sa kaznenopravnog stajališta relevantne tek ukoliko počinitelj najmanje ostvari stadij kažnjivog pokušaja. Nakon počinjenog djela više ne postoji pomaganje (lat. *auxilium post delictum*) jer nema kauzalnog, bitnog doprinosa kaznenom djelu i njegovog podupiranja te će se u tom slučaju raditi o posebnom kaznenom djelu, najčešće prikrivanja iz čl. 244. KZ-a.⁵⁹ Da bi se ostvarilo pomaganje ne uvjetuje se postojanje dogovora počinitelja i pomagatelja⁶⁰ pa je pomaganje moguće i kada glavni počinitelj ne zna za pomagača, tzv. potajno pomaganje,⁶¹ a može biti fizičko koje se očituje u oblici objektivnog podupiranja kaznenog djela i psihičko koje se očituje u jačanju volje počinitelja. O fizičkom pomaganju bi se primjerice radilo kod stavljanja počinitelju na raspolaganje sredstava za počinjenje djela ili uklanjanje prepreka za njegovo izvršenje, a kod psihičkog davanje savjeta, uputa, važnih informacija za počinjenje, unaprijed obećano prikrivanje djela, počinitelja, sredstava počinjenja, materijalnih tragova, predmeta ili protupravne koristi. Isto tako puko prisustvo na mjestu izvršenja djela smatra se psihičkim pomaganjem kod primjerice kaznenog djela razbojništva iz čl. 230. KZ-a pri čemu pomagatelj prisustvom može zastrašiti žrtvu ili psihički ojačati počinitelja tog kaznenog djela.⁶² Ovdje je važno naglasiti značaj ovih vidova pomaganja kod kaznenih djela od strane zločinačkih udruženja pri počinjenju složenijih kaznenih djela gdje se traži poduzimanje opsežnih logističkih aktivnosti i precizno planiranje kako počinjenja tako i svih onih aktivnosti po počinjenju kaznenog djela gdje do izražaja dolaze svakakvi oblici fizičkog pomaganja koje je poslije u istrazi lakše detektirati, ali i oblici psihičkog pomaganja kao primjerice davanja savjeta i uputa neiskusnima od strane iskusnih i prokušanih počinitelja.⁶³

⁵⁷ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 7.), str. 349.

⁵⁸ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 238.

⁵⁹ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 171.

⁶⁰ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 239.

⁶¹ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 7.), str. 349.

⁶² Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 170. i 171.

⁶³ Škulić; *Op. cit.* (bilj. 40.), str. 9.

Da bi se radilo o pomaganju počinitelj prethodno mora donijeti odluku o počinjenju kaznenog djela. Ključna je razlika da li je potencijalnom počinitelju obećano da će ga se sakriti po počinjenju kaznenog djela, prije ili kasnije, nego što je isti donio odluku o počinjenju. Distinkcija je vrlo bitna jer je obećanje prije počinjenja usmjereno na donošenje ili učvršćenje počiniteljeve odluke o počinjenju, ono je *spiritus movens, ante delictum* pa će se tu raditi o poticanju kojeg se zbog toga ne smije zamijeniti sa psihičkim pomaganjem⁶⁴ jer je radnja pomaganja *post delictum* pa ima manju težinu. Pomaganje se može ostvariti i nečinjenjem u slučaju postojanja obveze pomagatelja da činjenjem kao garant spriječi ili oteža počinjenje kaznenog djela.⁶⁵

Isto kao i kod poticanja, moguće je lančano pomaganje odnosno pomaganje u pomaganju, primjerice netko da provalnički alat posredniku da ga preda provalniku. Sa lančanim pomaganjem izjednačavaju se i drugi oblici posrednog pomaganja kao poticanje na pomaganje (npr. nagovaranje osobe da dadne provalniku provalnički alat) ili pomaganje u poticanju kao recimo kad osoba piše pismo po diktatu poticatelja gdje se provalnik potiče na provalu u vilu bogataša.⁶⁶

Ne kažnjava se tzv. neuspjelo pomaganje, što je i logično, jer bi se u protivnom za svoje radnje kažnjavao pomagatelj, ali ne i glavni počinitelj da ih je poduzeo, no u praksi se iskristalizirao aspekt tzv. *pomagačke volje* pa se tako smatra pomaganjem u slučaju gdje je pomagatelj počinitelju osigurao sredstvo izvršenja djela, ali je ovaj kazneno djelo izvršio drugim sredstvom (ŽS Bj, Kv-41/02). Ipak, neke radnje neuspjelog pomaganja mogu biti kažnjive ako je njima ostvareno obilježje samostalnog kaznenog djela kao primjerice izrade i nabavljanja oružja i sredstava namijenjenih počinjenju kaznenog djela iz čl. 330. KZ-a.⁶⁷

Slično kao kod poticanja, za postojanje pomaganja bitno je da je počinitelj ušao u kriminalnu zonu kažnjivim pokušajem. Pomagati se može i poticatelju pod uvjetom da je namjera usmjerena k njemu, a ne počinitelju. U slučaju da osoba poduzima radnje poticanja i pomaganja biti će isključen stjecaj, odnosno odgovarat će za poticanje kao kaznenopravno

⁶⁴ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 170. i 171.

⁶⁵ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 238.

⁶⁶ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 289.

⁶⁷ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 171.

težu radnju koja konsumira lakšu. Kako je iz rečenog očito da se pomaganje u doktrini smatra blažim oblikom sudioništva za njega je i predviđeno fakultativno ublažavanje kazne.⁶⁸

2.2.3. Razgraničenje počiniteljstva od sudioništva

Ovo razgraničenje nije uvijek lako. Polazna točka za počinitelja je onaj tko je realizirao djelo iz zakonskog opisa, a sudionik bi bio onaj tko je doprinio. No postavlja se pitanje da li je tu odlučujući kriterij podjela rada ili vlast nad djelom. Teorija podjele rada zbog manjkavosti u pogledu prevelikog sužavanja pomaganja i zanemarivanja i ne rješavanja problema posrednog počiniteljstva⁶⁹ je napuštena. Tako u teoriji vlasti nad djelom je odlučujući kriterij razlikovanje stvarnog objektivnog značenja radnje u počinjenju djela budući da sudioničke radnje nemaju ono odlučujuće značenje za počinjenje djela zbog toga što takva osoba nikada ne upravlja procesom počinjenja.⁷⁰

2.2.4. Neka posebna pitanja sudioništva značajna za zločinačko udruživanje

Sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela otvara dodatna pitanja kao što su: 1. *stjecaj više oblika sudioništva* jedne osobe u kaznenom djelu, 2. tzv. *nužnog sudioništva*, odnosno situacije kad je zakonski opis kaznenog djela konstruiran tako da se djelo može ostvariti isključivo sudjelovanjem više osoba te 3. *sudioništva u užem smislu kod kaznenih djela nečinjenjem*.

1. Kod stjecaja sudioništva, ako jedna osoba sudjeluje u počinjenju istog kaznenog djela na više različitih načina, u više sudioničkih uloga neće biti kažnjena za sve oblike, nego za teži pošto *teži oblik sudjelovanja isključuje lakši* budući je u tim situacijama *isključen kažnjivi stjecaj* više oblika sudjelovanja. Primjerice ukoliko je u istom djelu bio supočinitelj i poticatelj isključiti će se poticanje. Isto pravilo vrijedi i kod više sudioničkih oblika kod istog kaznenog djela (primjerice višekratno pomaganje). U oba slučaja radi se

⁶⁸ Pavišić, Berislav; Grozdanić, Velinka; Veić, Petar, Komentar Kaznenog zakona, III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2007., str. 170.

⁶⁹ Vidi *supra* pod 2.1.1.3.

⁷⁰ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 740. i 741.

o tzv. *prividnom stjecaju*, a praktična posljedica ovih slučajeva je da će sud kod odmjeravanja kazne to cijeniti otegotnim okolnostima.⁷¹

2. Kod *nužnog sudioništva* ne primjenjuju se opće odredbe o supočiniteljstvu i sudioništvu, a pojavljuje se u nekoliko oblika:

1/ Nužno sudioništvo kao tzv. *bilateralni* ili *multilateralni delikt* gdje neki zakonski opisi predviđaju da se svaka osoba u kaznenom djelu kažnjava kao počinitelj, pošto u cijelosti ostvaruje zakonsko biće djela, a mogu biti konstruirani na sljedeće načine:

a. Kao tzv. *konvergentni delikti* gdje počinitelji djeluju s istih interesnih pozicija i funkcionalno na istoj strani, u istim ulogama u ostvarenju zajedničkog cilja (npr. dogovor za počinjenje kaznenog djela iz čl. 327. KZ-a).

b. Kao tzv. *delikti susretanja* kod kojih počinitelji djeluju suglasno, ali na različitim stranama, u različitim ulogama (npr. rodoskrvnuće iz čl. 179. KZ-a).

c. *Divergentni delikti* gdje su sudionici u sukobljenim interesima.⁷²

2/ Kod nužnog sudioništva kao *unilateralnog delikta* neki zakonski opisi za ostvarenje djela pretpostavljaju sudjelovanje drugog ili više osoba, ali one *nemaju status počinitelja*, a počiniteljem se smatra samo *nositelj radnje* počinjenja djela. Uloga takve druge osobe može biti sudioničkog statusa, tj. poticanja i pomaganja, a ovisi o procjeni njena sudjelovanja u djelu.

3. Kod *sudioništva u užem smislu kod kaznenih djela nečinjenjem* moguće su tri situacije: 1. sudioništvo činjenjem u kaznenom djelu nečinjenja, 2. sudioništvo nečinjenjem u kaznenom djelu činjenja i 3. sudioništvo nečinjenjem u kaznenom djelu nečinjenja. U posljednja dva slučaja riječ je zapravo o propuštanju dužne pažnje. U prvom slučaju moguće je sudioništvo, a u druga dva poticanje je isključeno dok je pomaganje u načelu moguće iako se ponekad može raditi i o počiniteljstvu.⁷³

⁷¹ Horvatić; Derenčinović; Cvitanović; *Op. cit.* (bilj. 5.), str. 176.

⁷² *Ibid*, str. 176. i 177.

⁷³ *Ibid*, str. 177. i 178.

3. OPĆENITO O INKRIMINIRANJU ZLOČINAČKIH UDRUŽIVANJA

3.1. Nužnost stvaranja specifičnih inkriminacija zločinačkog udruživanja

Sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela i organizirani kriminalitet jedan su od najaktualnijih problema s kojima se susreće moderno društvo pa, stoga ima posebno društveno, kriminalnopolitičko i pravno značenje.⁷⁴ Kroz stoljeća je razvoj kaznenog prava bio usmjeren na usavršavanje instituta koji se odnose na koncept odredbi o kaznenoj odgovornosti temeljenoj na pojedinačnom počinitelju kaznenog djela. Stoga je pojavom fenomena organiziranog, kolektivnog kriminala te njegovom pojavom raznih oblika udruženog kriminalnog djelovanja sa različitim stupnjem organiziranosti i povezanosti počinitelja pred doktrinu kaznenog prava postavljeno opravdano pitanje odgovaraju li opća načela kaznenog prava o kaznenoj odgovornosti temeljenoj na pojedinačnom počinitelju kaznenog djela i odredbama o sudioništvu izazovima koje predstavlja organizirani kriminal. Naime sama priroda organiziranog kriminaliteta sadržava karakteristike koje izazivaju poteškoće kod utvrđivanja pojedinačne kaznene odgovornosti za kaznena djela počinjena u sklopu nekog od oblika zločinačkog udruženja. Tome su dva razloga, prvi je taj što organizirani kriminalitet po prirodi grupni kriminalitet pa su kaznena djela kombinacija djelovanja i krivnje više počinitelja, a ne pojedinačnih radnji i krivnje. Drugi razlog je činjenica kako je sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela temeljeno na podjeli rada i uloga, a kako neke osobe ne sudjeluju neposredno u aktivnostima zločinačkog udruženja pa, kada govorimo o njihovoj odgovornosti one ostaju u drugom planu i tako mogu ostati van domašaja tijela kaznenog progona.⁷⁵ Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja podrazumijeva da je više osoba na razne načine sudjelovalo u počinjenju kaznenih djela pa tako za pitanja odgovornosti i kažnjavanja prvenstveno služe odredbe općeg dijela Kaznenog zakona⁷⁶ institutima počiniteljstva, supočiniteljstva i sudioništva⁷⁷ koji se odnose na sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela.⁷⁸ Ipak za rješavanje izazova koje pred klasično kazneno pravo postavljanju kompleksna pitanja kaznenih

⁷⁴ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 725.

⁷⁵ *Ibid*, str. 732.

⁷⁶ Bačić, Franjo, Neki kaznenopravni aspekti organiziranog kriminaliteta, HLJKPP, Zagreb, vol. 6, broj 1/1999, str. 48.

⁷⁷ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 726.

⁷⁸ Novoselec, Petar, Organizirani kriminal – pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998, str. 768.

djela počinjenih od strane organiziranih zločinačkih udruženja ti instituti uglavnom nisu dostatni pa se krenulo dodatnim kolosijekom, stvaranjem specifičnih inkriminacija u posebnom dijelu Kaznenog zakona.⁷⁹

Kako bi se omogućilo zahvaćanje svih subjekata kaznenog djela, a osobito sudionika u užem smislu, takve inkriminacije su šire, dok se također anuliraju odredbe općeg dijela Kaznenog zakona o blažem kažnjavanju pomagača, što je sa kriminalnopolitičkog aspekta potpuno opravdano s obzirom na stvarnu opasnost zločinačkih udruženja.⁸⁰

3.2. Diferencijacija zločinačkog udruženja od drugih oblika kriminalnog udruživanja

Kako su, najčešće u posebnom dijelu, kaznenog prava postoje ili su postojale u odredbe o zločinačkim skupinama kolektivnog kriminala – udruženjima, grupama, bandama i slično te shodno tome i odredbe o odgovornosti njihovih organizatora i članova, sada se pojavom novog fenomena organiziranog kriminaliteta u sastavu zločinačkih udruženja stvorila potreba razgraničiti ga od klasičnog kriminala počinjenog u kolektivima odnosno uz sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela, čime će se omogućiti razlikovanje takvih grupnih delikata. Razlog je što i na jednoj i na drugoj strani postoje zajednički elementi koji sprječavaju jasniju distinkciju među njima. To je vrlo važno zbog toga što nije svaki kolektivni, grupni delikt doista i zločinačko udruženje. Ipak ono što bi prevagu dalo organiziranom kriminalu zločinačkih udruženja te ga kvalitativno odvojilo od klasičnog je, što iza organiziranog kriminala u pravilu stoji organizirano zločinačko „poduzeće“ s organiziranim kako legalnim tako i ilegalnim aktivnostima gdje je pojedino djelo počinjeno od strane stvorene posebne strukture kriminalne prirode - zločinačkog udruženja.⁸¹

Ovdje još valja posebno istaknuti da između takvih struktura ne postoji jasna linija razgraničenja i često jedna skupina poprima obilježja druge⁸² pa, stoga i u zakonima distinkcija među ovim zločinačkim strukturama nije jasno podvučena, što je razlog da je to prepušteno sudskoj praksi i doktrini kaznenog materijalnog prava, a čija opet različita

⁷⁹ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 48.

⁸⁰ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 48.

⁸¹ *Ibid.*, str. 44.

⁸² Smith, Carter F; Rush, Jeffrey P; Burton, Catherine E, *Street gangs, organized crime groups and Terrorists: Differentiating Criminal Organizations*, Investigative Sciences Journal, Vol. 5., Nr. 1., 2013., str. 1. i 2., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/297704524_Street_Gangs_Organized_Crime_Groups_and_Terrorists_Differentiating_Criminal_Organizations dana 01.12.2021.

shvaćanja i tumačenja ne dovode do lakog rješavanja problema u njihovom međusobnom razgraničenju.⁸³

3.3. Općenite smjernice o inkriminiranju zločinačkog udruženja i njegovih sudionika

Što se tiče zločinačkog udruženja kao subjekta *conditio sine qua non* u vršenju kaznenih djela organiziranog i ostalog kriminala, važno je odrediti konsenzualno prihvaćene standarde u određenju tog pojma pa tako isti prije svega trebaju obuhvatiti obilježja samog zločinačkog udruženja, njegovu kriminalnu strukturu, unutarnje ustrojstvo, ali uz to i metode djelovanja te obilježja kriminalnog djelovanja kao i ciljeve zločinačkog udruženja i težinu djela kako s obzirom na njegova obilježja tako i na ugrozu javne sigurnosti.⁸⁴

Dakle, govorimo o elementima važnim za inkriminaciju zločinačkog udruženja radi se o:

- trajnost postojanja, kontinuiranost u nedozvoljenim djelatnostima,
- formiranje da se bave kriminalnom djelatnošću, bilo ekskluzivno bilo uz legalne djelatnosti,
- čvrsta unutarnja organiziranost, tajnost, kako u odnosu prema članstvu tako i prema samim strukturama organizacije, snažna hijerarhičnost kao organizacijski princip, mehanizmi da se osigura maksimalni respekt pravila grupe; podvrgavanje pojedinca volji organizacije,
- ponavljanje težih kaznenih djela,
- dobra isplaniranost počinjenja kaznenog djela u svim fazama, kako u pripremi tako i u izvođenju kao i sve rigorozno organizirano i profesionalno izvedeno, često sa sofisticiranim metodama za samo izvršenje djela i prikrivanje istog,
- orijentiranost na nedozvoljene djelatnosti na ilegalnom tržištu s izrazitom težnjom stjecanja značajne protupravne dobiti, a shodno tome su i aktivnosti lukrativnog karaktera i usmjerene prema djelatnostima kojima se u što kraćem vremenu ostvaruje što veća imovinska korist, koja je temeljna pokretačka sila zločinačkog udruženja,
- nastojanje da se ilegalno stečeni novac i druge vrijednosti ubace u legalne financijske i gospodarske tokove kroz pranje novca,

⁸³ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 48.

⁸⁴ *Ibid*, str. 42.

- nastojanje da se ostvari utjecaj na politička i gospodarska zbivanja korištenjem odgovarajućih privrednih struktura, političkih tijela, javne uprave, pravosuđa, masmedija i slično,
- korištenje nasilja, sile, zastrašivanja, ucjena, korupcije u cilju lakšeg ostvarenja planova i ciljeva organizacije, osiguranja monopola u određenoj sferi djelovanja i suzbijanja konkurencije ili stjecanja moći i prevlasti, ali isto tako i za zaštitu od kaznenog progona,
- zločinačko udruženje i njegovo djelovanje često je međunarodne, transnacionalne prirode iako postoje zločinačka udruženja isključivo nacionalne, ali i lokalne razine djelovanja,
- zločinačko udruženje i njegovo djelovanje kvalificirani su oblik prijetnje za javni red, javnu sigurnost, pravnu državu, slobodno tržište i ekonomiju te za legalnost u gospodarstvu i financijama.⁸⁵

Ne umanjujući težinu kaznenog djela počinjenog od nekog pojedinog počinitelja i njenu opasnost po zaštićeno pravno dobro ipak je vjerojatnije da je isto to djelo opasnije ako je počinjeno od jednog organiziranog zločinačkog udruženja sa razvijenom zločinačkom strukturom. Logično je da se pri činjenju djela od strane zločinačkog udruženja posebna pozornost posvećuje planiranju i pripremama prije izvršenja, svakom pojedinom počinitelju dodjeljuje se njegova specifična uloga. Podrška organizacije dodatno im daje psihičku stabilnost i sigurnost, počinitelji su odlučniji i u samom djelovanju pa se tako podiže i učinkovitost počinjenja delikta. Takvo kazneno djelo postaje organizacijski delikt koji je racionalan i promišljen potez povezan čvrstom strukturom zločinačkog udruženja, što mu uz bezgraničnu podršku osigurava visoki stupanj profesionalnosti u izvršenju. Sve navedeno su elementi koji svakim novim počinjenim kaznenim djelom osnažuje zločinačko udruženje, što rezultira sve većim rastom njegove opasnosti i ugroze zaštićenog pravnog dobra, u ovom slučaju javnog reda i sigurnosti.⁸⁶

Za zločinačka udruženja doktrinarno gledano, može se reći da su svojevrsne pripremne radnje, a iako se u pravilu za pripremne radnje ne kažnjava ovdje se upravo zbog te opasnosti takve radnje to pravilo derogira. Namjera je zapravo suzbiti te djelatnosti u samim začetima te se može konstatirati da se iz kriminalnopolitičkih razloga radi o preventivnom pristupu u

⁸⁵ *Ibid*, str. 46.

⁸⁶ *Ibid*, str. 47.

suzbijanju takve vrste kriminaliteta. S druge strane, može se zaključiti i da se radi i o dovršenom kaznenom djelu samim činom stvaranja zločinačkog udruženja. U slučaju takve konstatacije moguće je i sudioništvo, a da nije niti došlo do počinjenja kakvog kaznenog djela. Dodatna kriminalnopolitička vrijednost ovakvog pristupa je da takva inkriminacija služi i za kažnjavanje nekog člana kome se ne može dokazati počinjenje kakvog kaznenog djela. Isto tako kako se radi o dovršenom djelu, a ne o prijelaznom stadiju kao što su pripremne radnje, ono ima svoj vlastiti objekt zaštite pa se dalje zaključuje da je moguć stjecaj ovog djela sa nekim kasnijim počinjenim kaznenim djelom.⁸⁷

Kada govorimo o individualnoj odgovornosti osoba unutar zločinačkog udruženja pri određivanju sadržaja samih inkriminacija ključno je točno određivanje kruga kažnjivih osoba. Samim utvrđenjem organizatora, članova i pripadnika udruženja svakako nije kraj potencijalnom krugu kažnjivih osoba. Tu su svakako kažnjivi subjekti i sve one druge osobe koje na bilo koji način podupiru zločinačko udruženje iako nisu njegovi članovi ili pripadnici, što nije nimalo beznačajno budući se vrlo često za djelovanje, ali i samo postojanje zločinačkih udruženja upravo podrška ili logistička potpora takvih osoba iz sjene, nečlanova, može pokazati presudnom. Takve osobe nemaju ni volju niti želju biti članom ili pripadnikom zločinačkog udruženja, ali je značajno utvrditi tu distinkciju od članova i pripadnika kako bi se takve subjekte u kaznenom postupku adekvatno tretiralo, u ovisnosti od slučaja do slučaja te u konačnici zakonski primjerenije sankcioniralo.⁸⁸

Pritom nije nevažno napomenuti bitne elemente kao pretpostavke za odgovornost organizatora i pripadnika za kazneno djelo zločinačkog udruženja pri čemu fokus ne smije isključivo pasti na neposredne aktere kriminalne djelatnosti i pojavne oblike njihovog djelovanja, nego i na odgovarajuću procjenu brojnih drugih čimbenika. To konkretno znači da je potrebno pribaviti činjenice i dokaze koji nedvojbeno dokazuju postojanje strukture zločinačkog udruženja koje se najčešće ne identificiraju samo po vanjskim manifestacijama kaznenog djela i načinom njegova izvršenja. Elementi za potkrjepljenje tog fenomena često su puki indiciji, ali nakon što su povezani s brojnim činjenicama koje su prethodile izvršenju kaznenog djela ili se odnose na karakteristike protupravno stečene imovinske koristi ili stečene moći i utjecaja kao i načina postupanja s tom koristi i moći, dok kad se detaljno upoznaju počinitelji i njima bliski drugi akteri, njihovo okruženje, navike, način života, motivi

⁸⁷ *Ibid*, str. 45.

⁸⁸ *Ibid*, str. 46.

izvršenja djela, tada bi se moglo ocijeniti da li se radi o kriminalnim aktivnostima stvarnog zločinačkog udruženja ili o običnom sudjelovanju više osoba u počinjenju kaznenog djela.⁸⁹

3.4. Značaj međunarodnih organizacija u određivanju pojma zločinačkog udruženja

Pokušaji preciznijeg definiranja organiziranog kriminaliteta značajna su pretpostavka i za suzbijanje kriminalnih aktivnosti zločinačkog udruženja. Shodno tome bilo je potrebno donijeti radnu, operativnu, kriminalističku definiciju organiziranog kriminaliteta radi učinkovite suradnje tijela kaznenog progona, ali i drugih razloga, kao primjerice izbjegavanja preklapanja nadležnosti pojedinih državnih tijela u suzbijanju organiziranog kriminaliteta, preciziranja granica i opsega zahvaćanja državne vlasti u temeljna prava i slobode građanina, lakšeg prepoznavanja različitih oblika kriminalnog djelovanja članova organiziranog kriminaliteta, jasnije komunikacije tijela u suzbijanju kriminaliteta općenito, posebnog statističkog praćenja stanja, kretanja i strukture ove vrste kriminala, donošenja utemeljenih prosudbi o stanju, kretanju i opsegu organiziranog kriminala, ispunjavanja obveze razmjene informacija o fenomenu na međunarodnoj razini.⁹⁰ Tako je kriminalistička policija MUP-a RH sredinom 1997. godine na Policijskoj akademiji u savjetovanju sa istaknutim znanstvenicima Sveučilišta iz Zagreba i Rijeke, predstavnicima sudstva i državnog odvjetništva te istaknutih kriminologa, donijela slijedeći kriminalistički pojam organiziranog kriminaliteta u Hrvatskoj:

“Organizirani kriminalitet obuhvaća sustavno planirana, pripremana i podjelom posla počinjena kaznena djela koja čine sudionici udruženi u zločinačku organizaciju trajnim djelovanjem uz uporabu zastrašivanja, nasilja ili korupcije bez obzira na državne granice, sa svrhom stjecaja financijske dobiti ili društvene moći.”⁹¹

⁸⁹ Singer, Mladen, Organizirani kriminal, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998, str. 564. i 565.

⁹⁰ Sačić, Željko, Organizirani kriminal – metode suzbijanja, Informator, Zagreb, 2001., str. 12.

⁹¹ Sačić, Željko, Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj – kriminalistička stajališta, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998, str. 840.

Što se tiče doprinosa Europske Unije u određivanju ključnih elemenata zločinačkog udruženja definirano je 11 kriterija.⁹² Potrebno je ispuniti najmanje 6 kriterija od kojih su obvezna prva 3 i posljednji⁹³ u sljedećem popisu:

1. suradnja više od dvije osobe (najmanje 3 osobe),
2. djelovanje kroz duže ili neodređeno vremensko razdoblje,
3. sumnja u počinjenje težih kaznenih djela,
4. podjela specifičnih uloga i zadaća svakom počinitelju,
5. uporaba unutarnjeg nadzora i stege članstva,
6. međunarodno kriminalno djelovanje,
7. uporaba nasilja i drugih oblika zastrašivanja,
8. korištenje trgovačkih struktura ili struktura trgovačkog tipa,
9. pranje novca stečenog kriminalnim aktivnostima,
10. utjecanje na politiku, medije, javnu upravu, policiju, sudstvo gospodarstvo ili financije pomoću korupcije te
11. djelovanje s ciljem stjecanja financijske koristi.⁹⁴

Nakon višegodišnjih pokušaja uspostave učinkovitog međunarodnog pravnog instrumenta i mnogobrojnih „destimulativnih sadržaja“ i „rezervacija“ uglavnom navodno zbog „ugroza“ suverenosti raznih pravih sustava⁹⁵ konačno je 2000. godine u Palermu od strane UN-a izglasana Konvencija o transnacionalnom organiziranom kriminalitetu (dalje Palermo konvencija)⁹⁶ sa globalnim jedinstvenim pravnim okvirom, a obvezuje države potpisnice na uspostavu standarda i mehanizama suradnje u cilju učinkovite borbe protiv svih oblika organiziranog kriminala.⁹⁷ Važnost Palermo konvencije ogleda se u tom što uvažava različitosti pravnih tradicija te iako zahtijeva usklađivanje i približavanje nacionalnih zakona

⁹² Božić, Vanda; Nikač, Željko, *Criminal incriminations based on the United Nations Convention Against Transnational Organized Crime in the Criminal Legislation of the Republic of Croatia and the Republic of Serbia*, Fakultet za bezbednost, Skopje, 2016. str. 91., 92., dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/925162> dana 12.3.2023.

⁹³ Božić, Vanda, Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u svjetlu pozitivnog kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske, Zbornik radova „Suzbijanje organiziranog kriminala kao preduslov vladavine prava“, Vršac: Institut za uporedno pravo, 2016., str. 288.-289., dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/950472> dana 12.3.2023.

⁹⁴ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 728.

⁹⁵ Horvatić, Željko, Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Pravni fakultet u Zagrebu, 2002., str. 101. do 103.

⁹⁶ Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (Palermo konvencija), NN MU 14/2002. i 13/2003., dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_11_14_162.html dana 20.02.2023. godine.

⁹⁷ Božić; Nikač; *Op. cit.* (bilj. 92.), str. 90. i 91.

takva harmonizacija nipošto ne znači apsolutnu ujednačenost.⁹⁸ Dakle, zakonodavni uvjet precizira kako su države dužne u svoje kaznene odredbe ugraditi jedno ili oba kaznena djela, i zavjeru i kaznena djela udruživanja, u skladu s različitim pravnim tradicijama.⁹⁹ Konkretno u kontekstu zločinačkih udruženja iznimno kvalitetni standardi uspostavljeni su u pogledu minimalnog broja članova, svrha i ciljeva udruženja i težini počinjenih kaznenih djela, specifičnostima vezanim uz životni vijek udruženja, razinu organizacije, prisutnosti podjele uloga, eventualni oružani karakter udruženja¹⁰⁰ sve kroz definiciju organizirane zločinačke grupe¹⁰¹ i strukturirane grupe.¹⁰²

Aktivnosti na tom tragu sa konkretnim i bitnim doprinosom nastavilo je i Vijeće Europe svojom Okvirnom odlukom iz 2008/841 / PUP o borbi protiv organiziranog kriminala od 24. listopada 2008. (dalje Okvirna odluka Vijeća EU) s definicijama zločinačke organizacije i strukturiranog udruženja.¹⁰³

4. ZAKONODAVSTVO SAD-a RELEVANTNO ZA INKRIMINIRANJE ZLOČINAČKIH UDRUŽENJA

4.1. Transformacija američkog kaznenog prava prelaskom s „jednostavnog“ na „složeni“ model odgovornosti

Za prelazak s „jednostavnog“ na „složeni“ model odgovornosti u kaznenom pravu SAD-a, koji dopušta da jedno činjenje ili ponašanje služi kao temelj za odgovornost za više prijestupa korištenjem u biti istih dokaza, a time i mogućnosti za uvođenje zakonskih rješenja statutima RICO, CCE i sličnima, zaslužna je sudska praksa Vrhovnog suda koji je put u tom smjeru

⁹⁸ Basile, Fabio, *IL REATO DI ASSOCIAZIONE DI TIPO MAFIOSO E LA CONVENZIONE DI PALERMO*, University of Milan, 2019., str. 76., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/341621975_IL_REATO_DI_ASSOCIAZIONE_DI_TIPO_MAFIOSO_E_LA_CONVENZIONE_DI_PALERMO dana 12.3.2023.

⁹⁹ Sergi, Ana, *Organised Crime in English Criminal Law: Lessons from the United States on Conspiracy and Criminal Enterprise*, Journal of Money Laundering Control, University of Essex, 2015. str. 2., dostupno na: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/JMLC-10-2014-0038/full/html> dana 29.9.2020.

¹⁰⁰ Basile; *Op. cit.* (bilj. 98.), str. 79. do 83.

¹⁰¹ Palermo konvencija; *Op. cit.* (bilj. 96.), čl. 2. (a); v. *infra* pod 7.2.

¹⁰² *Ibid.*

¹⁰³ Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala, čl. 1. t. 1. i 2., str. 136., dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0841&from=HR> dana 20.02.2023. godine.; v. *infra* pod 7.2.

otvorio 1895. godine presudom *Clune v. United States*, 159 U.S. 590 (1895) kojom se razmimoilazi sa praksom običajnog prava po kojem se zavjera kao manji prijestup spaja odnosno dolazi u konsumpciju sa dovršenim kaznenim djelom. Tako se zavjera smatra „zasebnim kaznenim djelom“ pa se može zasebno i kazniti. Takav stav slijede i federalni sudovi unatoč zabrinutosti zbog rezultirajućeg „dupliciranja“ odgovornosti. Potom, 50 godina kasnije Vrhovni sud to potvrđuje presudom *Pinkerton v. United States*, 328 U.S. 640 (1946) te uvodi načelo „da odgovornost može proizaći iz uključenosti u kriminalnu vezu, kao i utvrđivanje da čin pridruživanja zavjeri može poduprijeti odgovornost za više prijestupa“ čime širom otvara vrata razvoju statuta kao što su RICO i CCE. Američki Kongres je, zbog opasnosti organiziranog kriminala i sposobnost da izbjegne kazneni progon prema postojećim zakonima, krenuo s osmišljavanjem oružja koje bi se moglo upotrijebiti za njegovo iskorjenjivanje. Jedan od njegovih ciljeva bio je konstruirati kaznena djela koja bi se mogla koristiti za kazneni progon kontinuiranog kriminala, a drugi osigurati sredstvo progona „zločinačkih organizacija.“¹⁰⁴

4.2. Zakon o suzbijanju utjecaja organiziranog kriminaliteta i korupcije u organizacijama – RICO

Zakon o suzbijanju utjecaja organiziranog kriminaliteta i korupcije u organizacijama (engl. *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations*, dalje RICO)¹⁰⁵ savezni je zakon SAD-a, kodificiran kao poglavlje 96. naslova 18. Zakona SAD-a, donesen 1970. odjeljkom 901 (a) IX Zakona o kontroli organiziranog kriminaliteta (engl. *Organized Crime Control Act*) u svrhu „traženja iskorjenjivanja organiziranog kriminala u Sjedinjenim Državama“¹⁰⁶ jer se smatralo da takav kriminal potkopava i slabi gospodarstvo infiltracijom¹⁰⁷ u legitimno poslovanje. Za tadašnje zakonodavstvo se smatralo da je suviše ograničenog opsega i utjecaja.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Brenner, Susan W., *RICO, CCE, and Other Complex Crimes: The Transformation of American Criminal Law?*, 2 Wm. & Mary Bill Rts. J. 239, 1993., str. 240., 242., 244., 246. do 249. te 256., dostupno na: <https://scholarship.law.wm.edu/wmboj/vol2/iss2/3> dana 29.4.2019.

¹⁰⁵ CHAPTER 96 - RACKETEER INFLUENCED AND CORRUPT ORGANIZATIONS (skraćeno RICO), Sections 1961. - 1968., dostupno na: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter96&edition=prelim> dana 17.10.2022.

¹⁰⁶ Williams, J. Brian, *Organized Crime Control Act of 1970: Introduction*, University of Michigan Law School, Journal of Law Reform, Vol. 4., 1971., str. 546., dostupno na: <https://repository.law.umich.edu/mjlr/vol4/iss3/9> dana 13.12.2022.

¹⁰⁷ Green, Therese Marie, *Coverage and Application of the Organized Crime Control Act of 1970: The Anti-*

Cilj RICO-a je „poduzetnički kriminal“ – kaznena djela počinjena od strane ili u kontekstu „poduzeća“ (engl. *Enterprise*) koje je tumačeno tako da obuhvaća gotovo bilo koji oblik organizirane aktivnosti pa i aktivnosti zločinačkih udruženja. Ta je konstrukcija kritizirana kao odstupanje od prethodno spomenute zabrinutosti tradicionalnim oblicima organiziranog kriminaliteta, ali je opravdana s obzirom da je Kongres osmislio koncept „poduzeća“ (u suštini zločinačkog udruženja)¹⁰⁹ kao način da se inkriminira kontinuirani kriminal, aktivnost koja nije ograničena ekskluzivno na mafiju.¹¹⁰ Ono što je važno prepoznati kao svrhu RICO-a jest da se američki Kongres odlučio za srednji put, između kaznenog djela članstva (engl. *membership offence*) zahtijevajući postojanje poduzeća odnosno zločinačkog udruženja i kontinuiteta kaznenih djela počinjenih u određenom obrascu kao i zavjere, sa svim prednostima sveobuhvatnog kaznenog djela.¹¹¹

Uz vladin kazneni progon RICO također dopušta građanske pravne lijekove kao što je prisiljavanje nekoga na činjenje ili da se suzdrži od činjenja, dakle nečinjenje.¹¹²

4.2.1. Četiri vrste kaznenih djela te njihovi sastavni elementi

RICO određuje četiri vrste kaznenih djela i to:¹¹³

- § 1962. (a) inkriminira upotrebu¹¹⁴ ili ulaganje prihoda od obrasca reketa ili naplate nezakonitog duga u poduzeće odnosno zločinačko udruženje,¹¹⁵ čime utječe na međudržavnu trgovinu,

Racketeering Statute in Operation, 53 Chicago-Kent Law Review 498, 1976., str. 499., 500., dostupno na: <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol53/iss2/16> dana 13.12.2022.

¹⁰⁸ Levi, Michael; Smith, Alaster, *A comparative analysis of organised crime conspiracy legislation and practice /and their Relevance to England and Wales*, Home Office Online Report 17/2002., str. 1., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/265497822_A_comparative_analysis_of_organised_crime_conspiracy_legislation_and_practice_and_their_Relevance_to_England_and_Wales/link/54a3d8bf0cf256bf8bb1318f/download dana 25.4.2019.

¹⁰⁹ Vidi *infra* pod 4.2.2. konkretno termin „stvarno udruženje“ (engl. *association-in-fact*).

¹¹⁰ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 250.

¹¹¹ Sergi, *Op. cit.* (bilj. 99.), str. 11.

¹¹² CHAPTER 96 - RACKETEER INFLUENCED AND CORRUPT ORGANIZATIONS; *Op. cit.* (bilj. 105.), CHAPTER 96 - Title 18 USC § 1964.

¹¹³ *Ibid*, CHAPTER 96 - Title 18 USC § 1962.

¹¹⁴ Levin, Benjamin, *American Gangsters: RICO, Criminal Syndicates, and Conspiracy Law as Market Control*, 48 Harv. C.R.-C.L. L. Rev.105 (2013), str. 134., dostupno na: <https://scholar.law.colorado.edu/faculty-articles/271/> dana 29.04.2019.

¹¹⁵ Inicijalno RICO zakon odnosio se na zakonita poduzeća, no zbog kriminalnopolitičkih razloga proširio se obuhvatio je i ilegalne aktivnosti zločinačkih udruženja. To je detaljnije objašnjeno *infra* pod 4.2.9. i 4.2.2.

- § 1962. (b) inkriminira izravno ili neizravno stjecanje ili održavanje interesa u poduzeću odnosno zločinačkom udruženju, kroz obrazac aktivnosti reketiranja ili naplate nezakonitog duga, čime utječe na međudržavnu trgovinu,
- § 1962. (c) inkriminira vođenje poslova poduzeća odnosno zločinačkog udruženja, izravno ili neizravno „kroz“ obrazac aktivnosti reketiranja ili naplate protupravnog duga,
- § 1962. (d) čini kazneno djelo zavjere radi počinjenja bilo kojeg od tri gore navedena temeljna RICO kaznena djela.^{116 117}

Pododjeljak 18 U.S.C. 1962. (a) osmišljen je poput odredbe o pranju novca. „Bit kaznenog djela § 1962. (a) nije počinjenje predikatnih djela, već ulaganje prihoda od reketiranja,“¹¹⁸ odnosno investiranja „prljavog novca“ stečenog reketiranjem.¹¹⁹ Uvodi nekoliko vlastitih značajki i opisano je kao najteže dokazivo.¹²⁰

Pododjeljak 18 U.S.C. 1962. (b) inkriminira stjecanje ili kontrolu poduzeća odnosno zločinačkog udruženja¹²¹ putem samih predikatnih kaznenih djela, a ne kroz prihod koji proizlazi iz tih predikata. Mora postojati veza između predikatnih kaznenih djela i stjecanja kontrole. Što točno predstavlja „interes“ ili „kontrolu“ utvrđuje se od slučaja do slučaja. Optuženom se mora dokazati da je igrao znatnu ulogu u upravljanju poduzećem odnosno zločinačkim udruženjem, ali dokazivanje potpune kontrole nije nužno.¹²²

Pododjeljak 18 U.S.C. 1962. (c) najčešći je temelj za RICO kazneni progon ili građansku tužbu.¹²³ Vrhovni sud je identificirao poduzetničku crtu u elementu „ponašanja ili sudjelovanja u ponašanju“ pododjeljka 1962. (c) prema kojem samo oni koji upravljaju radom ili upravljanjem samog poduzeća (zločinačkog udruženja) zadovoljavaju element „ponašanja“ (engl. *conduct*). Ipak, pri tom se odgovornost podrazumijeva u širem smislu te nije ograničena na „više rukovodstvo,“ već se proteže i na zaposlenike koji imaju široku diskreciju u

¹¹⁶ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 2.

¹¹⁷ Doyle, Charles, *RICO: A Brief Sketch*, Congressional Research Service Report, 2016., str. 1. te 28., 29., dostupno na: <https://sgp.fas.org/crs/misc/96-950.pdf> dana 16.11.2020.

¹¹⁸ *Ideal Steel Supply Corp. v. Anza*, 652 F.3d 310, 321 (2d Cir. 2011.), dostupno na: <https://casetext.com/case/ideal-steel-supply-corp-v-anza> dana 13.12.2022.

¹¹⁹ Lynch, Gerard E., *RICO: The Crime of Being a Criminal Parts I and II*, Columbia Law Review, No.4, Vol. 87, 1987., str. 681., dostupno na: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/131 dana 13.12.2022.

¹²⁰ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 3. i 4.

¹²¹ Lynch; *Op. cit.* (bilj. 119.), str. 681.

¹²² Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 5.

¹²³ Gordon, Randy D., *Crimes That Count Twice: A Reexamination of RICO's Nexus Requirements Under 18 U.S.C. §§1962(c) and 1964(c)*, Vermont Law Review, Vol. 32:171, 2007., str. 173., dostupno na: <https://lawreview.vermontlaw.edu/wp-content/uploads/2012/02/gordon.pdf> dana 17.11.2022.

provođenju uputa višeg rukovodstva. Odgovornost ne uvjetuje gospodarsko predikatno kazneno djelo, a uopće niti počinjeno s ekonomskim motivom.¹²⁴

4.2.2. Poduzeće

S obzirom na fluidnu prirodu zločinačkih udruženja, definicija pojma „poduzeće (engl. *Enterprise*) može biti promjenljiva.¹²⁵ Statut RICO-a u odjeljku 1961. (4) definira poduzeće kao „*bilo kojeg pojedinca, partnerstvo, korporaciju, udruženje, ili drugu pravnu osobu, i bilo koju udrugu ili skupinu pojedinaca stvarno udruženih iako nisu pravna osoba.*“^{126 127 128} Koncept „zločinačkog udruženja“ (engl. *Criminal Enterprise*) znači bilo koji pothvat više stvarno povezanih, udruženih osoba koje koriste obrazac reketiranja.¹²⁹ Čine ga i legalno udruženje (engl. *association-in-law*) i „stvarno udruženje,“ (engl. *association-in-fact*) kao neformalna grupa pojedinaca ili subjekata „faktički povezanih,“¹³⁰ koje također po svojoj prirodi može biti i potpuno nezakonito,¹³¹ a sastoji se od dvije ili više osoba.¹³²

„Osoba“ sukladno odjeljku 1961. (3) RICO-a uključuje „*bilo koju osobu ili entitet sposoban za pravni ili interesni udio u imovini.*“^{133 134 135}

Kod inkriminacije pododjeljka 1962. (c) (vođenje aktivnosti poduzeća, odnosno zločinačkog udruženja, putem obrasca iznuđivanja) u poslovnom kontekstu, značajan je zahtjev da se „poduzeće“ pravno razlikuje od „osobe“ koja vodi poslove poduzeća.¹³⁶ Konkretno „...*osobe koje svojim udruženjem čine poduzeće ne mogu biti optužene za udruživanje u to poduzeće...*“ i „...*poduzeće se mora razlikovati od onih osoba koje su s njim povezane...*“¹³⁷ Ipak, za

¹²⁴ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 6.

¹²⁵ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 2.

¹²⁶ Sergi; *Op. cit.* (bilj. 99.), str. 10.

¹²⁷ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 12.

¹²⁸ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 2., 3.

¹²⁹ Green; *Op. cit.* (bilj. 107.), str. 503. do 505.

¹³⁰ Jestin, Katya; Jenner & Block LLP, *Chapter 7., RICO and OCCA*, u Marriott, David R., *New York Business Litigation*, New York Law Journal, New York, 2013., str. 312.

¹³¹ *United States v. Hawes* 529 F.2d 472 (5th Cir. 1976), na 475., 479. i 480., dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-hawes> dana 29.12.2022.

¹³² Odredbe RICO-a nigdje decidirano ne navode minimalni broj osoba potrebnih za konstituiranje poduzeća odnosno zločinačkog udruženja, nego se to zaključuje posredno iz odredaba o zavjeri. Vidi *infra* pod 4.2.6.

¹³³ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 3.

¹³⁴ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 2.

¹³⁵ Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 314.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ *United States v. Hawes* 529 F.2d 472 (5th Cir. 1976); *Op. cit.* (bilj. 131.), na 479.

zadovoljenje tog uvjeta dovoljna je i razlika između korporativnog subjekta i njegovog jedinog dioničara. Ovaj uvjet se ne može zaobići optužbom poduzeća kao „osobe“ te službenika i/ili zaposlenika preko kojih ista mora djelovati kao „stvarno“ poduzeće odnosno zločinačko udruženje (engl. *association in fact enterprise*). Kod inkriminacije pododjeljka 1962. (a) (ulaganje prihoda u poduzeće od aktivnosti reketiranja) koristi od kaznenog djela mogu imati i „osoba“ i „poduzeće“ te pododjeljka 1962. (b) (stjecanje ili održavanje poduzeća reketarskom djelatnošću) „osoba“ i „poduzeće“ ne moraju biti različiti entiteti.¹³⁸

S obzirom na podijeljenost sudova oko pravnih standarda u vezi potrebne unutarnje strukture da bi subjekt ušao u nadležnost RICO-a i da bi zločinačko udruženje udovoljilo zakonskim uvjetima „poduzeća“, odnosno da li mora imati „utvrdivu strukturu izvan one svojstvene obrascu reketarske aktivnosti u koju je uključeno“ smatra se da zločinačko udruženje mora imati minimalnu strukturu. Dakle, ne mora imati uočljivu hijerarhijsku strukturu, jedinstveni modus operandi, zapovjedni lanac, interna pravila i propise, redovite sastanke u vezi s aktivnosti poduzeća, zasebno ime ili naziv zločinačkog udruženja.^{139 140} Uvjet je samo da „zločinačko udruženje“ ima najmanje tri strukturne značajke: svrhu, odnose među onima koji su povezani s poduzećem i dovoljnu dugotrajnost da tim suradnicima omogući da slijede svrhu poduzeća.^{141 142}

Što se tiče potrebe dokazivanja postojanja poduzeća sudska praksa je podijeljena. Dokazivanje ovisi o „*dokazima o trenutno aktualnom udruživanju, formalnom ili neformalnom, i dokazima da razni suradnici funkcioniraju kao trajna jedinica*“ i ne zahtijeva se da članstvo bude stabilno te ne znači da pojedinci ne mogu napustiti udruženje ili da se kasnije novi članovi ne mogu pridružiti. Međutim, zahtijeva da svaka osoba izvrši ulogu u udruživanju koja je u skladu s organizacijskom strukturom i koja unapređuje aktivnosti udruženja. Mora se pokazati da unutar grupe postoji neka vrsta strukture donošenja odluka - hijerarhijska ili sporazumna. Mora postojati neki mehanizam za kontrolu i usmjeravanje tekućih poslova grupe na trajnoj, a ne *ad hoc* osnovi. To ne znači da svaku odluku mora donijeti ista osoba ili da se ta ovlast ne može delegirati.¹⁴³

¹³⁸ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 3. i 4. te 6.

¹³⁹ Levin; *Op. cit.* (bilj. 114.), str. 141.

¹⁴⁰ *Boyle v. United States*, 556 U.S. 938, 946 i 948 (2009), dostupno na: <https://theamazonpost.com/post-trial-brief-pdfs/brief/50cBoyle.pdf> dana 22.11.2022.

¹⁴¹ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 13.

¹⁴² Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 312. i 313.

¹⁴³ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 3.

Također, za RICO optužbu nije uvjet da je neki optuženik član organiziranog zločinačkog udruženja.¹⁴⁴

Možemo zaključiti da se ovdje radi, slično kao i sukladno odredbama članka 328. st. 4. KZ-a o vrlo sličnim zakonskim, ali i doktrinarnim uvjetima koji se tiču zločinačkog udruženja te njegove unutarnje grupne dinamike kako što se tiče samog članstva tako i doprinosa svakog pojedinog člana ciljevima udruženja koje zakonske uvjete, između ostalih, određuje čl. 328. st. 2. KZ-a, ali pod uvjetom da se ne radi o kaznenom djelu. Isto tako u tom pogledu možemo povući paralelu i sa sličnostima sa odgovornosti vanjskih suradnika, osoba koje nisu počinitelji i nemaju volju za pripadanjem udruženju, ali za isto obavljaju razne logističke zadatke kojima doprinose cilju udruženja. Tu se može istaknuti sličnost i sa njemačkim odredbama drugog dijela odjeljka 129. stavka 1. njemačkog KZ-a koje na sličan način reguliraju odgovornost takvih osoba. Također na sličan način i talijanski zakonodavac rješava ovu problematiku, a osobito u pogledu formalne pripadnosti udruženju.¹⁴⁵

Organizacija odnosno zločinačko udruženje mora biti „*zaseban i odvojen entitet od obrasca aktivnosti u kojoj je uključen.*“¹⁴⁶

Ovdje možemo zaključiti da se zapravo uvjetuje postojanje zločinačkog udruženja kao posebnog entiteta koje je osnovano radi činjenja kaznenih djela s čime se također ne razlikuje od naših pravno-dogmatskih shvaćanja, a isto tako niti od talijanskih i njemačkih.

4.2.3. Obrazac reketarske aktivnosti

Zbog teškoća u definiranju organiziranog kriminala nastao je termin „obrazac aktivnosti reketarenja“ (engl. *pattern of racketeering activity*)¹⁴⁷ kojeg prema odjeljku 1961. (1) sačinjava bilo koje od specificiranih državnih i saveznih kaznenih djela koja se nazivaju

¹⁴⁴ Novotny, David J., *Title IX of the Organized Crime Control Act of 1970: An Analysis of Issues Arising in Its Interpretation*, DePaul Law Review, Vol. 27, 1977., str. 91. i 111., dostupno na: <https://via.library.depaul.edu/law-review/vol27/iss1/6> dana 13.12.2022.

¹⁴⁵ Vidi *infra* pod 5.2.2. i 5.2.3.; pod 6.2.3. i pod 7.2.

¹⁴⁶ Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 311.

¹⁴⁷ Lynch; *Op. cit.* (bilj. 119.), str. 685. do 688.

„predikatnim kaznenim djelima“ (engl. *predicate acts*).¹⁴⁸ Da bi se zadovoljio uvjet obrasca reketarske aktivnosti sukladno odjeljku 1961. (5) protiv poduzeća odnosno zločinačkog udruženja na način propisan 18 U.S.C. § 1962. (a) do (c) osoba mora počiniti najmanje dva predikatna kaznena djela u razmaku od deset godina,¹⁴⁹ povezana jedna s drugim - horizontalni nexus (engl. *horizontal nexus*) te istodobno povezana s poduzećem - vertikalni nexus (engl. *vertical nexus*),^{150 151} a ne kao izolirano djelo¹⁵² ili sporadična aktivnost^{153 154} te počinjena pod okolnostima koje sugeriraju ili kontinuitet kriminalne djelatnosti ili prijetnju takvim kontinuitetom.¹⁵⁵ Traži se tzv. klauzula kontinuitet plus odnos (engl. *continuity plus relationship*)¹⁵⁶ koja je zapravo potvrđeni odnos između predikata, zločinačkog udruženja i kontinuirane kriminalne aktivnosti,^{157 158} čijom kombinacijom se također proizvodi obrazac aktivnosti reketiranja.¹⁵⁹ Unatoč opisanom, striktno se ne uvjetuje povezanost predikata¹⁶⁰ kao odlučujući dvostruki test, a u svakom slučaju dostatni indikatori povezanosti mogu biti vremenska blizina, zajednički ciljevi, sličnosti metoda ili ponavljanja kod kaznenih djela.¹⁶¹ ¹⁶² Da bi se zadovoljio uvjet kontinuiteta potrebno je da je započeo niz povezanih predikata koji bi bez intervencije predstavljao prijetnju koja će se nastaviti u budućnosti što bi bio „otvoreni kontinuitet“ (engl. *open-ended*), dok kod „zatvorenog kontinuiteta“ (engl. *closed-*

¹⁴⁸ Gordon; *Op. cit.* (bilj. 123.), str. 171., 172.

¹⁴⁹ Wolff, Dana, „*Frontier of RICO Standing: Interpreting RICO's Conspiracy Provision to Realize Congress' Goal of Creating a Powerful Crime-Fighting Weapon, The Legislative Reform,*“ *Journal of Legislation*: Vol. 21: Iss. 1, Article 11., 1995., str. 148., dostupno na: <http://scholarship.law.nd.edu/jleg/vol21/iss1/11> dana 13.11.2020.

¹⁵⁰ Gordon; *Op. cit.* (bilj. 123.), str. 172.

¹⁵¹ *United States v. Minicone*, 960 F.2d 1099, 1106 (2d Cir.1992), dostupno na <https://cite.case.law/f2d/960/1099/> dana 21.11.2022.

¹⁵² Novotny; *Op. cit.* (bilj. 144.), str. 107.

¹⁵³ *Ibid*, str. 108., 109.

¹⁵⁴ *United States v. Indelicato*, 865 F.2d (2 Cir.1989.), na 1370., 1383. dostupno na: <https://cite.case.law/f2d/865/1370/> dana 21.11.2022.

¹⁵⁵ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 6. i 10.

¹⁵⁶ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 251., 252.

¹⁵⁷ Sergi; *Op. cit.* (bilj. 99.), str. 10.

¹⁵⁸ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 10.

¹⁵⁹ *Sedima, S.P.R.L. v. Imrex Co., Inc.*, 473 U.S. 479 (1985) Page 473 U. S. 500 i 528, dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/473/479/> dana 29.11.2022.

¹⁶⁰ Novotny; *Op. cit.* (bilj. 144.), str. 108. i 109.

¹⁶¹ Kriminalno ponašanje tvori obrazac ako „*obuhvaća kaznena djela koja imaju iste ili slične svrhe, rezultate, sudionike, žrtve ili metode počinjenja, ili su na neki drugi način međusobno povezana razlikovnim karakteristikama i nisu izolirani događaji.*“ Ipak ova odredba 18 U.S.C. § 3575(e) (1982) je ukinuta Zakonom o reformi kažnjavanja iz 1984., *Pub.L. br. 473, tit. II, §§ 212(a)(1) i (2), 235(a)(1), 98 Stat. 1987, 2031*. Iako činjenice: (a) da je ovaj odjeljak bio dio zakona koji uključuje RICO i (b) da Kongres nije uključio sličnu razradu kao dio RICO-a, sugeriraju da Kongres nije namjeravao da ista definicija bude usađena u RICO, ipak ove karakteristike očito nisu nevažne za dokaz uzorka. Opširnije o tome vidjeti u *United States v. Indelicato*, 865 F.2d (2 Cir.1989.); *Op. cit.* (bilj. 154.), a osobito dijelovi 1382. i 1383.

¹⁶² *H.J. Inc. v. Nw. Bell Tel. Co.* - 492 U.S. 229, 240, 109 S.Ct. 2893 (1989), dostupno na <https://www.lexisnexis.com/community/casebrief/p/casebrief-h-j-inc-v-nw-bell-tel-co> dana 21.11.2022.

ended) predikatne radnje iako mogu trajati kroz dulje vrijeme (uvjet je ne manje od godinu dana) ne prijete nikakvom budućem kriminalnom ponašanju.¹⁶³ ¹⁶⁴ Prijetnja budućih predikatnih aktivnosti ovisi o prirodi predikatnih kaznenih djela i prirodi zločinačkog udruženja. Sama djela reketarenja uključuju specifičnu prijetnju ponavljanja koja se proteže na neodređeno vrijeme u budućnost čime osiguravaju potreban kontinuitet dok također predikatne radnje mogu biti dio redovnog načina poslovanja subjekta.¹⁶⁵ Logično, prijetnja kontinuitetom se već pretpostavlja kada su aktivnosti zločinačkog udruženja prvenstveno ili same po sebi nezakonite.¹⁶⁶ ¹⁶⁷

Nije uvjet da je osoba osuđena za predikatno kazneno djelo za pokretanje RICO kaznenog progona, ali osuda za predikatno kazneno djelo ipak ne isključuje naknadni RICO kazneni progon.¹⁶⁸

Razvidno je da američki Kongres kroz institut obrasca aktivnosti reketarenja rješava dva ključna uvjeta nužna za postojanje zločinačkog udruženja. Iako je popis kaznenih djela prilično opsežan to čini vrlo uspješno. Naime, prvi uvjet je uvjet težine kaznenih djela dok je drugi uvjet kontinuitet kriminalnih aktivnosti i trajnost zločinačkog udruženja, odnosno njegova intencija kriminalne aktivnosti i vršenja kaznenih djela kroz dulje vrijeme. Važno je napomenuti da je uvjet počinjenja dva predikatna kaznena djela vrlo zanimljivo rješenje koje nam zapravo govori da je zakonodavac ipak imao u vidu činjenicu da počinjenje samo jednog predikatnog djela nebi bilo dostatno za ovu inkriminaciju.¹⁶⁹ S druge strane uvjet desetogodišnjeg razdoblja prilično je širokog opsega, ali i opravdan zbog kriminalno-političkih razloga.

¹⁶³ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 10., 11.

¹⁶⁴ *Stonebridge Collection, Inc. v. Carmichael*, 791 F.3d 811, 823 (8th Cir. 2015), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/791/811/> dana 21.11.2022.; Slično i *United States v. Hively*, 437 F.3d 752 761 (8th Cir.2006), dostupno na: <https://casetext.com/case/us-v-hively-3> dana 21.11.2022.

¹⁶⁵ *United States v. Brandao*, 539 F.3d 44, 55 (1st Cir. 2008), dostupno na <https://casetext.com/case/us-v-brandao-2> dana 22.11.2022.

¹⁶⁶ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 11.

¹⁶⁷ *United States v. Indelicato*, 865 F.2d (2 Cir.1989); *Op. cit.* (bilj. 154.), na 1370., 1383. i 1384.

¹⁶⁸ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 9. i 10.

¹⁶⁹ Zakonodavac države New York je još strožih uvjeta gdje je uvjet tri kaznena djela, vidi *infra* pod 4.3.

4.2.4. Naplata nezakonitog duga

Naplata „nezakonitog duga“ (engl. *unlawful debt*) iz odjeljka 1961. (6) jedini je slučaj u kojem će počinjenje jednog predikatnog kaznenog djela biti dostatno za kazneni progon ili razlog za tužbu RICO-a. Nikakav dokaz uzorka nije potreban, ali inkriminacija obuhvaća samo naplatu lihvarskih dugova ili dugova od nezakonitog kockanja nastao ili ugovoren u suprotnosti sa zakonom Sjedinjenih Država, pojedine države ili njenih političkih pojedinaca.¹⁷⁰

Možemo zaključiti da je američki zakonodavac zbog kriminalno političkih razloga odstupio od postavljenih uvjeta dva predikatna djela s obzirom na realnu težinu ovog prijestupa kako bi za isti omogućio kazneni progon sukladno RICO odredbama.

4.2.5. U međudržavnoj ili inozemnoj trgovini te utjecaj na njih

Iako je sudska praksa relativno podijeljena ipak je dostatno da je utjecaj zločinačkog udruženja na međudržavnu ili inozemnu trgovinu minimalan¹⁷¹ da bi se zadovoljili zahtjevi RICO-a.¹⁷² Ipak, tamo gdje se zločinačko udruženje ne bavi ekonomskom aktivnošću, nego primjerice isključivo nasilnim kriminalnim ponašanjem, minimalan¹⁷³ učinak na trgovinu neće biti dovoljan.¹⁷⁴

4.2.6. Definiranje RICO urote

Pododjeljak 18 U.S.C. 1962. (d) - urota (engl. *conspiracy*) je samostalno kazneno djelo. To je sporazum od dvije ili više osoba¹⁷⁵ u cilju ulaganja, stjecanja ili vođenja poslova trgovačkog poduzeća ili zločinačkog udruženja na način koji krši odjeljke 1962. (a) do (c). Kazneno djelo je dovršeno nakon sklapanja sporazuma te nije potrebno da predikatno djelo stvarno bude

¹⁷⁰ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 12.

¹⁷¹ *United States v. Marino*, 277 F.3d 11, 34–35 (1st Cir.2002), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/277/11/> dana 23.11.2022.

¹⁷² Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 13.

¹⁷³ *Ibid*, str. 14.

¹⁷⁴ *Waucaush v. United States*, 380 F.3d 251, 256 (6th Cir. 2004), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/380/251/> dana 23.11.2022.

¹⁷⁵ Levin; *Op. cit.* (bilj. 114.), str. 106.

počinjeno niti dokazivanje da se svaki urotnik složio da će biti taj koji će počiniti dva predikatna djela.^{176 177 178} Nije potrebno niti „otvoreno djelo“ (engl. *overt act*),¹⁷⁹ a čak ni počinjenje kaznenog djela iz odjeljaka 1962. (a) do (c) RICO-a u cilju ostvarenja kriminalne svrhe,¹⁸⁰ nego samo da su dva ili više urotnika znala i složila se s općim ciljem, odnosno „da se svaki od njih složio sudjelovati, izravno i neizravno, u poslovima poduzeća čineći dva ili više predikatnih kaznenih djela.“¹⁸¹ RICO urota i materijalna kaznena djela ne podliježu stjecaju pa počinitelj može biti osuđen za oba.^{182 183}

Odredbe o uroti imaju širi kazneni zahvat od uobičajenih zakona pa obuhvaćaju krivnjom i one koji nisu djelovali u obeshrabrivanju ili zaustavljanju protupravnih djela drugog.¹⁸⁴

Urotnik je odgovoran ne samo za urotu, već i za sve predvidive materijalne prijestupe koje je počinio bilo koji od urotnika u promicanju zajedničkog plana i svrhe (pinkertonova teorija „zločinačke agencije“ (engl. *Criminal Agency*)),¹⁸⁵ sve dok se ciljevi urote ne postignu, napuste ili se urotnik povuče.^{186 187} Da bi se povukao iz urote, pojedinac mora poduzeti neku afirmativnu radnju bilo prijavljivanjem vlastima ili priopćavanjem svojih namjera svojim suurotnicima o čemu sam snosi teret dokazivanja da je to učinio.^{188 189}

¹⁷⁶ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 3.

¹⁷⁷ Wolff; *Op. cit.* (bilj. 149.), str. 150., 151.

¹⁷⁸ *United States v. Rosenthal*, 805 F.3d 523, 532 (5th Cir. 2015), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/805/523/> dana 25.11.2022.

¹⁷⁹ U američkom kaznenopravnom sustavu institut „otvorenog djela“ (engl. *overt act*) sličan je pitanjima kod razgraničenja naših instituta pripremnih radnji i pokušaja. Značenje tog instituta u kontekstu ovog rada je u tome, što se nakon sporazuma tj. urote počinjenjem otvorenog djela kao neovisnog čina, a koji ne mora biti kazneno djelo, dokazuje da je urota operativna, postojeća. Primjerice, dvije osobe se urote da opljačkaju banku i unajme automobil za bijeg. Dakle, sam najam je legalan, ali u ovom slučaju je otvoreno djelo pa se temeljem ovog primjera vidi da je puno širi spektar aktivnosti koje dovode do odgovornosti za zavjeru. Bez obzira na navedeno, neke se države još uvijek pridržavaju pravila običajnog prava da za urotu nije potrebno očitovati čin. Dostupno na: <https://law.jrank.org/pages/8980/Overt-Act.html> te na: <https://definitions.uslegal.com/o/overt-act/> dana 28.11.2022.

¹⁸⁰ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 14.

¹⁸¹ Wolff; *Op. cit.* (bilj. 149.), str. 152.

¹⁸² Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 252., 253.

¹⁸³ *Pinkerton v. United States*, 328 U.S. 640, (1946), na 641., dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/328/640/> dana 28.11.2022.

¹⁸⁴ Levin; *Op. cit.* (bilj. 114.), str. 113.

¹⁸⁵ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 247.

¹⁸⁶ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 3.

¹⁸⁷ *Pinkerton v. United States*, 328 U.S. 640, (1946); *Op. cit.* (bilj. 183.), na 646. i 647.

¹⁸⁸ Doyle; *Op. cit.* (bilj. 117.), str. 14. i 15.

¹⁸⁹ *Smith v. United States*, 133 S. Ct. 720 (2013), dostupno na: <https://www.legal-tools.org/doc/01cdec/pdf/> dana 28.11.2022.

4.2.7. Sankcije

Sukladno odjeljku 1963. (a) kršenje bilo koje od gore navedenih zabrana može rezultirati kaznom zatvora u trajanju do 20 godina (ili doživotnu ako se kršenje temelji na aktivnosti reketarenja za koje najveća kazna uključuje doživotni zatvor) plus oduzimanjem nezakonito stečene dobiti, imovine i bilo kojeg interesa koji je optuženi stekao ili održavao u poslu, novčanom kaznom¹⁹⁰ u iznosu od 250.000 USD ili dvostrukim gubitkom dobiti. Te sankcije mogu biti kumulativne za svako dokazano predikatno kazneno djelo RICO-a i RICO zavjeru.¹⁹¹

4.2.8. Sumarno o praktičnoj primjeni RICO zakonodavstva

Gotovo cijelo desetljeće tužitelji su izbjegavali RICO i CCE zbog njihove neobične strukture odgovornosti budući koriste složenu strukturu koja je zapravo oblik permutacija između više kaznenih djela. Pri tom se koristi metoda tzv. višeslojnog slaganja (engl. *tiered compounding*)¹⁹² koja zahtijeva povezanost među kaznenim djelima, a za rezultat ima povećanje strukture odgovornosti počinitelja multipliciranjem optužbi za značajno više kaznenih djela. Navedena povezanost među kaznenim djelima odnos je uzroka i posljedice, a koristi se za raspodjelu odgovornosti odnosno optužbi za kaznena djela između dvije razine. Prva razina sastoji se od primarne (jednostavne) odgovornosti za predikatna kaznena djela i urotu za njihovo počinjenje. Jedini način na koji se mogu počiniti kaznena djela druge razine je počinjenje kaznenih djela prve razine jer proizlaze iz njihovog počinjenja - kaznenih djela primarne odgovornosti. Dakle, druga razina se sastoji od izvedene odgovornosti za prijestupe RICO/CCE koji proizlaze iz predikatnih kaznenih djela te izvedene (složene) odgovornosti za urotu za počinjenje materijalnih kaznenih djela RICO-a. „Primarni“ i „izvedeni“ koriste se kao oznake razine umjesto „jednostavne“ i „složene“ odgovornosti jer se odgovornost druge razine uvijek temelji na složenoj odgovornosti i to isključivo iz spomenutog višeslojnog slaganja dok se odgovornost prve razine može temeljiti na jednostavnoj odgovornosti ili na

¹⁹⁰ CHAPTER 96 - RACKETEER INFLUENCED AND CORRUPT ORGANIZATIONS; *Op. cit.* (bilj. 105.), CHAPTER 96 - Title 18 USC § 1963. (a).

¹⁹¹ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 2.

¹⁹² Uz metodu višeslojnog slaganja postoje još dvije metode i to: serijskog slaganja (engl. *serial compounding*) te bočnog (lateralnog) slaganja (engl. *lateral compounding*). Detaljnije opisivanje sve tri metode premašilo bi okvire ovog rada, no detaljnije o njima vidi u Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 257. do 273.

dvije preostale varijante složene odgovornosti odnosno varijantama serijskog slaganja i bočnog (lateralnog) slaganja.¹⁹³

4.2.9. Nedostaci RICO zakonodavstva

RICO je kritiziran da odstupa od tradicionalnih načela kaznenog penaliziranja, da je tup i neprecizan instrument za dodjeljivanje krivnje koji uništava procesnu zaštitu osumnjičenika odnosno okrivljenika i koncentrira previše diskrecijske procjene u rukama američkih državnih odvjetnika.¹⁹⁴ Uz to u svom prvotnom duhu RICO je implicitno trebao ciljati na mafijašku infiltraciju u legalno poslovanje i zakonita poduzeća,¹⁹⁵ no zbog nedostatka precizne definicije organiziranog kriminala¹⁹⁶ njegovim se širokim tumačenjem kroz sudske odluke¹⁹⁷ cilj s godinama proširio i na nezakonite, ilegalne pothvate odnosno zločinačka udruženja, radničke sindikate, vladina tijela upletena u kriminalne aktivnosti, odnosno na zločinačke organizacije općenito¹⁹⁸ služeći tako potrebama tužitelja na razne načine i nedvojbeno izvan namjeravanog duha zakona.¹⁹⁹ Teškoća je i to što će porotnicima biti teško procijeniti što po zakonu sačinjava „poduzeće“ u kontekstu zločinačkog udruženja. Složeno je prikazati obrazac kaznenih djela i postojanje zločinačkog udruženja koja ih čini, a zatim dokazati da takvo zločinačko udruženje djeluje kroz obrazac kriminalnih aktivnosti.²⁰⁰

Razvidno je da se kriminalnopolitički ciljevi američkog zakonodavca, kojima je potpuno strano ublažavanje sankcijskog tereta okrivljeniku, značajno razlikuju od naših ili talijanskih zakonskih odredbi. To je osobito vidljivo iz načina konstruiranja kaznene odgovornosti za počinjenih više kaznenih djela gdje naša doktrina i praksa pod određenim uvjetima, iako u ograničenom opsegu, ipak omogućava kroz institut produljenog kaznenog djela umanjiti sankcijski teret okrivljenika.²⁰¹ Opisano ne samo da je strano sustavu SAD-a, nego ide suprotnim putem kojim će se takvom okrivljeniku povećati kaznenu odgovornost kroz

¹⁹³ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 240; 261; 263. i 264. te 269. i 270.

¹⁹⁴ Levin; *Op. cit.* (bilj. 114.), str. 109.

¹⁹⁵ Novotny; *Op. cit.* (bilj. 144.), str. 102.

¹⁹⁶ Levin; *Op. cit.* (bilj. 114.), str. 135. do 137.

¹⁹⁷ Novotny; *Op. cit.* (bilj. 144.), str. 93.

¹⁹⁸ Lynch; *Op. cit.* (bilj. 119.), str. 699., 700., 707., 682. i 685.

¹⁹⁹ Sergi; *Op. cit.* (bilj. 99.), str. 10.

²⁰⁰ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 5.

²⁰¹ Vidi *infra* pod 8.1.

„permutacije“ počinjenih kaznenih djela uz korištenje metode višeslojnog slaganja i drugih navedenih metoda.

4.3. Alternativni RICO model - njujorški Zakon o kontroli organiziranog kriminaliteta

Njujorški model RICO-a, Zakon o kontroli organiziranog kriminaliteta New York-a (engl. *New York Organized Crime Control Act*, skraćeno NY OCCA) zbog zabrinutosti u pogledu ljudskih prava čini odmak od pretjerano širokog saveznog RICO zakona.²⁰² Godine 1986. zakonodavac New Yorka je OCCA-u, inače sadržanog u članku 460., u nizu aspekata izradio na precizniji i ograničeniji način, sa uže sastavljenim odredbama od svog federalnog pandana. Primjerice, odredbe NY OCCA-e ne sadrže građanskopravni razlog za tužbu za privatne tužitelje, čime se njihova primjena ograničava na kazneno područje; zahtijeva postojanje „zločinačkog udruženja“; nadalje ne postoji OCCA-ina odredba o zavjeri poput one u RICO-ovom pododjeljku 1962. (d); njegove odredbe ograničavaju doseg statuta na druge specifične načine koje RICO ne određuje. Zato je NY OCCA statut dosljedno preživio ustavna osporavanja temeljena na nejasnoćama.²⁰³

Odredba 460.10 točka 4.(a) definira „obrazac kriminalne aktivnosti“ (engl. *pattern of criminal activity*) koji sadrži najvažniju razliku u odnosu na RICO, a to je zahtjev za 3 ili više kaznenih djela počinjena u roku od deset godina. Nadalje, odredba 460.10 točka 4.(c) (i) i (ii) NY OCCA-e specificira povezanost između kaznenih djela kojom zadovoljava RICO-ov horizontalni i vertikalni nexus, no zakonsko rješenje NY OCCA zahtijeva ili da djela moraju biti povezana zajedničkim obrascem,²⁰⁴ odnosno shemom ili planom ili da moraju biti „počinjena, tražena, zatražena, navođena ili namjerno potpomognuta od strane osoba koje djeluju s krivnjom potrebnom za njihovo počinjenje, a povezane su sa ili u zločinačkom udruženju.“²⁰⁵

Sudjelovanje zahtijeva prvo namjeru sudjelovanja ili unaprjeđivanja poslova zločinačkog udruženja i drugo krivnju, kao nalogodavca ili sudionika, u najmanje tri kaznena djela

²⁰² Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 5.

²⁰³ Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 339.

²⁰⁴ *Enterprise Corruption and the Organized Crime Control Act*, nepoznat autor, Tilem&Associates, PC, dostupno na: <https://www.tilemlawfirm.com/new-york-enterprise-corruption-and-the-organized-crime-control.html> dana 26.10.2022.

²⁰⁵ *New York State Law, Article 460 - NY Penal Law*, odredba 460.10 točka 4.(c) (i) i (ii) NY OCCA, dostupno na: <https://ypdcrime.com/penal.law/article460.php#p460.10> dana 12.12.2022.

uključena u „obrazac“ iako djela mogu biti dio jedne kriminalne transakcije, sva moraju biti počinjena u roku od 10 godina prije početka kaznenog progona, od kojih dva moraju biti unutar roka od pet godina²⁰⁶ dok svako djelo mora biti unutar tri godine od prethodnog djela i dodatno dva od tri djela moraju biti kaznena djela, a ne urota²⁰⁷ koja se kao i pokušaj počinjenja kaznenog djela smatra malim prijestupom.²⁰⁸ Time se zapravo osigurava da optuženik ima dovoljno ozbiljnu ulogu u zločinačkom udruženju²⁰⁹ te veću vjerojatnost da postoji istinska „organizirana kriminalna grupa.“²¹⁰

New York OCCA odredbom 460.10 (4) preciznije definira poduzeće i pravi jasnu distinkciju između legalnog i ilegalnog poduzeća odnosno stvarnog zločinačkog udruženja (engl. *associated-in-fact*) te odredba 460.10 (3) definira postojanje „zločinačkog udruženja“ (engl. *Criminal Enterprise*) za koje optuženik mora znati i za prirodu njegovih aktivnosti te također prepoznaje mogućnosti postojanja „zločinačkog udruženja“ unutar legitimnog poduzeća. Također razlika od RICO-a je i u zahtjevu utvrđivanja postojanja utvrdive strukture različite od obrasce reketarske aktivnosti, također bez zahtjeva formalne hijerarhije iako je manje rigorozan u broju osoba koje mogu sačiniti zločinačko udruženje gdje je ta mogućnost otvorena već od jedne osobe pa na više. Zločinačko udruženje mora postojati iznad zajedničkog plana i sheme koja obuhvaća kriminalna djela, što znači da nije osnovano za počinjenje jednog ili više kaznenih djela za koja se tereti niti njegovo postojanje ovisi o bilo kojem određenom kaznenom djelu ili djelima.^{211 212}

4.4. Kontinuirano zločinačko udruženje

Statut o kontinuiranom zločinačkom udruženju (engl. *Continuing Criminal Enterprise*), 21 U.S.C. § 848,²¹³ opisan je kao „RICO zakon o drogama.“ Kao i RICO, izglasan je 1970. te se

²⁰⁶ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 5.

²⁰⁷ Galluzzo, Matthew, *Enterprise Corruption / Organized Crime Control Act (New York Penal Law Chapter 460)*, dostupno na: <https://www.gjllp.com/enterprise-corruption-organized-crime-control-act-new-york-penal.html> dana 26.10.2022.

²⁰⁸ Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 352.

²⁰⁹ *Ibid.*, str. 354.

²¹⁰ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 6.

²¹¹ Jestin; Jenner & Block LLP; *Op. cit.* (bilj. 130.), str. 341. do 343.

²¹² Presuda Vrhovnog suda Okruga New York, *People v Joseph Stevens & Co., Inc. 2011.* na 30.-31., dostupno na: <https://law.justia.com/cases/new-york/other-courts/2011/2011-50808.html> dana 12.12.2022.

²¹³ 21 USC 848: *Continuing criminal enterprise*, dostupno na: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title21-section848&num=0&edition=prelim> dana 12.10.2022.

koristi samo protiv vrste organiziranog kriminala koja uključuje opojne droge, uključujući zavjeru definiranu 21 U.S.C. § 846 (1988.). I ovdje je Kongres upotrijebio „poduzeće“ da se usredotoči na „kontinuiranu kriminalnu aktivnost.“²¹⁴

CCE definira „kontinuirano zločinačko udruženje“ kao počinjenje „kontinuiranog niza“ saveznih kaznenih djela vezanih uz opojne droge,²¹⁵ „usklađeno s pet ili više osoba“, s posebnom pažnjom na to tko zauzima menadžersku ulogu odnosno organizator, nadzornik ili neki drugi rukovodeći status i od kojih je optuženik „ostvario značajne prihode ili sredstva.“²¹⁶ ²¹⁷ Stoga se obično naziva „Kingpin“ statutom, izravno je usmjeren na organizatore i vođe operacija s opojnim drogama.²¹⁸

Poput RICO-a, CCE je složeno kazneno djelo koje nastaje počinjenjem predikatnih kaznenih djela. I ovdje njegovi predikati ne podliježu spajanju (konsumpciji), odnosno ne dolaze u jedno složeno kazneno djelo, tako da netko u stjecaju može biti kažnjen i za CCE i predikatna kaznena djela. Za razliku od RICO-a, CCE stvara samo jedan prijestup, koji je Vrhovni sud protumačio kao da više nalikuje na zavjeru, nego na materijalno kazneno djelo.²¹⁹ Zahtijeva dokaz o sporazumu zločinačkog udruženja i u tom pogledu ne razlikuje se od standardnog statuta zavjere.²²⁰ Međutim, za razliku od tipičnog zakona o zavjeri koji određuje nedovršeno kazneno djelo, CCE zahtijeva dovršeno kazneno djelo.²²¹

4.5. Kontinuirano zločinačko udruženje financijskog kriminaliteta

Krajem 1990. Kongres je odredbama 18 U.S.C. § 225. izglasao Kontinuirano zločinačko udruženje financijskog kriminaliteta (engl. *Continuing Financial Crimes Enterprise*).²²² Struktura odgovornosti identična je kontinuiranom zločinačkom udruženju (CCE-u), a cilj mu

²¹⁴ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 253., 254.

²¹⁵ 21 USC 848: *Continuing criminal enterprise*; *Op. cit.* (bilj. 213.), 21 U.S.C. § 848 (c)(2).

²¹⁶ *Ibid.*, 21 U.S.C. § 848 (c) (A) i (B).

²¹⁷ *United States v. Sinito*, 723 F.2d 1250, na 1261., dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-sinito> 15.12.2022.

²¹⁸ *United States v. Michel*, 588 F.2d 986, 1000-1001, dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-michel-3> dana 15.12.2022.

²¹⁹ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 254.

²²⁰ *Jeffers v. United States*, 432 U.S. 137, 147-150, dostupno na: <https://casetext.com/case/jeffers-v-united-states-5> dana 15.12.2022.

²²¹ *United States v. Phillips*, 664 F.2d 971 (5th Cir. 1981), dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-phillips-14> dana 15.12.2022.

²²² 18 USC 225: *Continuing financial crimes enterprise*, dostupno na: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section225&num=0&edition=prelim> dana 12.10.2022.

je kriminalitet bijelih ovratnika. Zapravo se radi o proširenju pristupa složenoj odgovornosti temeljene na RICO-u i CCE-u.²²³ Kazneno djelo čini organiziranje, upravljanje ili nadzor zločinačkog udruženja uključenog u kontinuirani pothvat financijskog kriminala od kojeg netko primi „5.000.000 dolara ili više u bruto prihodima“ u „bilo kojem razdoblju od 24 mjeseca“,²²⁴ a definiran je kao „niz kršenja“ specificiranih saveznih bankovnih zakona o podmićivanju, prijevarama i davanja lažnih iskaza koja utječu na financijsku instituciju i počinjena su od strane četiri ili više osoba koje „djeluju usklađeno.“²²⁵

4.6. Zakoni država

Najmanje trideset i tri države usvojile su statute usporedive s RICO-om i/ili CCE-om. Budući da se uglavnom temelji na svojim federalnim pandanima, sudovi u tim državama koriste RICO i/ili CCE sudsku praksu u tumačenju državnih odredbi. Istraživanjem uporabe složene odgovornosti u tim državama pronašli smo zanimljiva, zakonski raznolika morfogena rješenja višeslojnog slaganja, a radi se o tri kategorije zakona i to: statuti bandi, statuti zločinačkih sindikata i statuti koji inkriminiraju vođenje zločinačkog udruženja.²²⁶

4.6.1. Statuti bandi

Zbog rastuće prijetnje organiziranog kriminala uličnih bandi brojne države²²⁷ usvojile su Statute bandi (engl. *Gang Statutes*), a Statut Iowe daje najzanimljiviju definiciju ovog instituta: „Zločinačka ulična banda“ (engl. „*Criminal street gang*“) „...je bilo koja postojeća organizacija, udruženje ili grupa od tri ili više osoba, formalnih ili neformalnih, čija je jedna od primarnih aktivnosti počinjenje jednog ili više kaznenih djela, koja ima prepoznatljiv naziv

²²³ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 255.

²²⁴ 18 USC 225: *Continuing financial crimes enterprise*; *Op. cit.* (bilj. 222.), 18 U.S.C. § 225. (a).

²²⁵ *Ibid.*, 18 U.S.C. § 225. (b).

²²⁶ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 273. do 275.

²²⁷ California Penal Code § 186.22; Illinois Compiled Statutes 740 ILCS 147/10; Georgia Code Title 16, § 16-15-3 do 16-15-5; Iowa Code §723A.1 do §723A.3; Oklahoma Statutes Title 21, §21-856; Louisiana Revised Statutes Title 15. Chapter 12. § 15:1403 do 15:1405; Texas Penal Code § 71.01 do 71.03; Minnesota Statutes § 609.229; Nevada Revised Statutes § 193.168.

ili identifikacijski znak ili simbol, a čiji članovi pojedinačno ili kolektivno sudjeluju ili su sudjelovali u obrascu aktivnosti zločinačke bande.“^{228 229}

Nužni uvjet za zločinačku uličnu bandu je „obrazac aktivnosti zločinačke bande“ (engl. *pattern of criminal gang activity*) koji je počinjenje, pokušaj počinjenja, zavjera za počinjenje dvoje ili više kaznenih djela, pod uvjetom da su ista počinjena na različite datume ili od strane dvije ili više osoba koje su članovi ili pripadaju istoj zločinačkoj uličnoj bandi.“²³⁰ Sudjelovanje (engl. *Criminal gang participation*) čini osoba koja aktivno sudjeluje ili je član i koja namjerno pomaže i podržava bilo koje kazneno djelo počinjeno u korist, pod vodstvom ili u suradnji s bilo kojom kriminalnom uličnom skupinom.²³¹

4.6.2. Statuti zločinačkih sindikata

„Statute zločinačkih sindikata“ (engl. *Criminal Syndicate Statutes*) imaju Arizona^{232 233} i Nevada,²³⁴ dok Kentucky poglavljem 506. Statuta²³⁵ kriminalizira i „zločinačke sindikate“ (engl. *criminal syndicate*)²³⁶ i „zločinačke sindikate bandi“ (engl. *criminal gang syndicate*),²³⁷ a takvo zakonsko rješenje je svojevrsna izvedenica kontinuiranog zločinačkog udruženja (CCE) koja za razliku od tog zakona koji cilja na zlorabu opojnih droga²³⁸ inkriminira većinu ostalih najlukrativnijih kaznenih djela poput iznude ili prisile, prostitucije, trgovine ljudima, krađe, ilegalnog kockanja, ilegalne trgovine kontroliranim supstancama, prijestupa s alkoholnim pićima, „destruktivnim napravama ili zamkama“ i lihvarstvom.²³⁹

²²⁸ *Iowa Code* § 723A.1 2., dostupno na: <https://www.legis.iowa.gov/docs/code/2023/723A.1.pdf> dana 09.01.2023.

²²⁹ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 276.

²³⁰ *Iowa Code* § 723A.1; *Op. cit.* (bilj. 228.), točka 3.

²³¹ *Iowa Code* § 723 A.2, dostupno na: <https://www.legis.iowa.gov/docs/code/2023/723A.2.pdf> dana 09.01.2023.

²³² *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code* § 13-2301, dostupno na:

<https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02301.htm> dana 09.01.2023.

²³³ *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code* § 13-2308, točke A. i C., dostupno na:

<https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02308.htm> dana 09.01.2023.

²³⁴ *Nevada Revised Statutes Chapter 207, § 207.370 te § 207.400 I. (d)* do (g)., dostupno na:

<https://www.leg.state.nv.us/Division/Legal/LawLibrary/NRS/NRS-207.html#NRS207Sec370> dana 11.01.2023.

²³⁵ *Kentucky Revised Statutes 506.120 do 506.190*, dostupno na:

<https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/chapter.aspx?id=39370> dana 10.01.2023.

²³⁶ *Kentucky Revised Statutes 506.120*, stavak (3), dostupno na:

<https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=47302> dana 10.01.2023.

²³⁷ *Ibid*, stavak (4).

²³⁸ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 280.

²³⁹ *Kentucky Revised Statutes 506.120; Op. cit.* (bilj. 236.), stavak (4).

Statut Arizone određuje kao kazneno djelo „sudjelovanje u“²⁴⁰ ili „pomaganje“²⁴¹ zločinačkog sindikata koji definira kao „kombinaciju osoba ili poduzeća odnosno zločinačkog udruženja, koja sudjeluju ili imaju svrhu kontinuiranog sudjelovanja“ u jednom ili više kaznenih djela.²⁴² Arizona je usvojila federalnu definiciju „poduzeća“ tj. zločinačkog udruženja iz koje je izostavila „pojedince“ kao mogućnost te definirala „kombinaciju“ kao osobe koje surađuju u provođenju ili promicanju aktivnosti ili ciljeva sindikata iako te osobe možda ne znaju identitet jedne druge dok se članstvo u toj kombinaciji mijenja s vremena na vrijeme.²⁴³ Federalni obrazac reketiranja mijenja bilo kojim činom reketiranja koji definira kao „bilo koje djelo uključujući bilo koje pripremljeno ili dovršeno kazneno djelo“ te uz to specificira predikatna kaznena djela.²⁴⁴ Daljnje sličnosti sa federalnim RICO statutom je da ima ekvivalente triju njegovih temeljnih kaznenih djela RICO-a²⁴⁵ osim zavjere koja je određena zasebnim statutom o zavjeri.²⁴⁶

Statut Nevade²⁴⁷ definira „zločinački sindikat“²⁴⁸ kao bilo koju kombinaciju osoba koje sudjeluju ili namjeravaju sudjelovati u „aktivnosti reketiranja“ koja aktivnost suštinski odgovara RICO-vom obrascu aktivnosti reketiranja uz razliku što je uvjet petogodišnje razdoblje.²⁴⁹

Nijedan od statuta sindikata nije samostalan. Nevada i Sjeverna Dakota povezuju svoje statute s prijestupima RICO-a, a statut sindikata Arizone suprotstavljen je odredbama RICO-a i bandi.²⁵⁰

²⁴⁰ *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2308; Op. cit.* (bilj. 233.), točka A.

²⁴¹ *Ibid*, točka C.

²⁴² *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2301; Op. cit.* (bilj. 232.), točka C.7.

²⁴³ *Ibid*, točka C.5.

²⁴⁴ *Ibid*, točka D.4.

²⁴⁵ *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2312.*, točka A. i B., dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02312.htm> dana 10.01.2023.

²⁴⁶ *Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-1003.*, dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/01003.htm> dana 10.01.2023.

²⁴⁷ *Nevada Revised Statutes Chapter 207; Op. cit.* (bilj. 234.).

²⁴⁸ *Ibid*, § 207.370.

²⁴⁹ *Ibid*, § 207.390.

²⁵⁰ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 282.

4.6.3. Statuti koji inkriminiraju vođenje zločinačkog udruženja

Nekoliko država statutom eksplicitno definiraju vođenje zločinačkog udruženja organiziranog kriminala (engl. *Leading Organized Crime Statutes*). Tako Sjeverna Dakota u poglavlju 12.1-06.1. koji se odnosi na RICO²⁵¹ određuje da netko „vodi zločinačko udruženje“ činjenjem specificirane četiri aktivnosti.²⁵² Definicija zločinačkog udruženja identična je arizoninoj definiciji zločinačkog sindikata osim što Sjeverna Dakota dodaje zabrane koje se odnose na ilegalni transport radioaktivnih i opasnih tvari.²⁵³ Također u statutima Sjeverne Dakote i Arizone identična je i definicija „kombinacije.“²⁵⁴

Washingtonski statut određuje da netko vodi zločinačko udruženje organiziranog kriminala „organiziranjem, upravljanjem ili financiranjem tri ili više osoba s namjerom da se uključe u obrazac kriminalne profilerske aktivnosti ili poticanjem nasilja ili zastrašivanjem radi promicanja obrasca kriminalne profilerske aktivnosti.“²⁵⁵ „Kriminalno profiterstvo“ (engl. *criminal profiteering*) sastoji se u počinjenju bilo kojeg od dvadeset šest specificiranih kaznenih djela radi financijske dobiti.²⁵⁶ „Obrazac kriminalno profilerske aktivnosti“ (engl. *pattern of criminal profiteering activity*) je počinjenje najmanje tri povezana djela kriminalnog profiterstva od kojih se jedno dogodilo nakon 01. srpnja 1985., a posljednje u roku od pet godina, isključujući svako razdoblje zatvorske kazne osumnjičenika.²⁵⁷ Karakteristike ovog obrasca istovjetne su federalnom obrascu reketiranja. Vođenje zločinačkog udruženja je predikat koji ne dolazi u stjecaj s temeljnim RICO djelom pa je počinitelj, zato odgovoran za oba kaznena djela.²⁵⁸

Prema statutu New Jerseyja „vođa organiziranog kriminala“ čini kazneno djelo na način da se namjerno urotio s drugima kao organizator, nadzornik, menadžer ili financijer za počinjenje

²⁵¹ *North Dakota Century Code, CHAPTER 12.1-06.1*, dostupno na <https://www.ndlegis.gov/cencode/t12-1c06-1.pdf> dana 12.01.2023.

²⁵² *North Dakota Century Code 12.1-06.1-02*. 1. a. do d.

²⁵³ *North Dakota Century Code 12.1-06.1-01*. 1.b. usporedi sa Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2301. C.7.

²⁵⁴ *North Dakota Century Code 12.1-06.1-01*. 1.a. usporedi sa Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2301. C.5.

²⁵⁵ *RCW 9A.82.060.*, dostupno na: <https://app.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9A.82.060> dana 12.01.2023.

²⁵⁶ *RCW 9A.82.010*. (4) (a) do (z), dostupno na: <https://app.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9A.82&full=true#9A.82.010> dana 12.01.2023.

²⁵⁷ *Ibid, RCW 9A.82.010*. (12),

²⁵⁸ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 284.

kontinuiranog niza kaznenih djela koji sačinjavaju²⁵⁹ obrazac aktivnosti reketarenja koji je identičan svom saveznom pandanu²⁶⁰ kao uostalom gotovo cijeli New Jersey RICO statut, s izuzetkom dodavanja predikatnih djela.²⁶¹

Glavna poanta opisanih statuta vođenja organiziranog kriminaliteta odnosno zločinačkog udruženja je ciljanje organizatora, voditelja, upravitelja zločinačkih udruženja, stoga su analogni kontinuiranom zločinačkom pothvatu (CCE-u) budući djeluju kao alternative općenitom kaznenom djelu zavjere utvrđenom drugdje u statutu dok, kao i kod CCE nijedno kazneno djelo „vođenja“ se ne stapa, odnosno ne dolazi u stjecaju s dovršenim temeljnim kaznenim djelima, nego s njima dolaze u stjecaj kaznena djela zavjere kao djela manjeg značaja.²⁶²

5. ZLOČINAČKO UDRUŽENJE U NJEMAČKOM KAZNENOM ZAKONODAVSTVU

5.1. Osnivanje zločinačkih udruženja

Odredba štiti javnu sigurnost i red,²⁶³ posebno s aspekta javnog mira. S obzirom na prijetnju koju predstavljaju zločinačka udruženja za javnu sigurnost, njihova zaštitna svrha nije ograničena samo na puki prijenos kaznene zaštite u pripremnu fazu.²⁶⁴ Stoga je prirodnije zaštitnu svrhu odredbe percipirati bar i u zaštiti od namjeravanih kaznenih djela, a time i pravnih dobara koja ugrožavaju ta kaznena djela.²⁶⁵

²⁵⁹ *New Jersey Revised Statutes § 2C:5-2 g. (2013)*, dostupno na: <https://law.justia.com/codes/new-jersey/2013/title-2c/section-2c-5-2> dana 13.01.2023.

²⁶⁰ *New Jersey Revised Statutes § 2C:41-1 d.*, dostupno na: <https://law.justia.com/codes/new-jersey/2009/title-2c/2c-41/2c-41-1> dana 13.01.2023.

²⁶¹ Brenner; *Op. cit.* (bilj. 104.), str. 284.

²⁶² *Ibid.*, str. 285.

²⁶³ *Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 1-14.*, izvor Beck-online.

²⁶⁴ *Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 1.*, izvor Beck-online.

²⁶⁵ Schroeder, Friedrich-Christian, *Vereinigung, Bande, Gruppe & Co. Die organisationsbezogenen Straftatbestände des deutschen Strafgesetzbuchs, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik*, 2014., str. 390., dostupno na: https://www.zis-online.com/dat/artikel/2014_9_844.pdf dana 22.11.2022.

5.2. Elementi definicije zločinačkog udruženja

Odjeljak 129. st. 2. njemačkog KZ-a²⁶⁶ definira zločinačko udruženje (njem. *Kriminelle Vereinigung*) kao dugoročno organizirano spajanje više od dvoje ljudi koje slijedi prevladavajući zajednički interes, neovisno o definiciji uloga članova, kontinuitetu članstva i razvoju strukture. Udruženje u tom smislu podrazumijeva organizacijski spoj od najmanje tri osobe koji se uspostavlja na određeno vrijeme i ima zajedničke svrhe gdje je volja pojedinca podređena volji zajednice,²⁶⁷ a pojedinci su međusobno povezani na takav način da se osjećaju kao jedinstveno udruženje.^{268 269} Prema tome, postojanje udruženja ovisi o raznim subjektivnim i objektivnim, odnosno osobnim, organizacijskim, dobrovoljnim i vremenskim kriterijima.²⁷⁰

5.2.1. Uvjet minimalnog broja osoba zločinačkog udruženja

Udruženje uvjetuje spajanje više od dvije, odnosno najmanje tri osobe. Udruženje samo dviju osoba nije dovoljno jer takvoj maloj grupi za konstituiranje udruženja nedostaje neovisna volja skupine i razvoj grupne dinamike te s tim povezana opasnost za društvo.²⁷¹

Radi se o istim uvjetima iz čl. 328. st. 4. KZ RH za postojanje minimalnog broja povezanih osoba.

5.2.2. Organizacijski element

Mora postojati minimalna razina čvršće organizacije²⁷² koja mora biti toliko jaka da se ciljevi udruženja provode prema grupnim obvezujućim pravilima o formiranju volje²⁷³ odnosno

²⁶⁶ *Strafgesetzbuch (StGB), § 129 Bildung krimineller Vereinigungen*, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_129.html dana 29.01.2021.

²⁶⁷ *BGH 3 StR 277/09 - Urteil vom 3. Dezember 2009 (LG Dresden)*, na 42, dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/09/3-277-09.php> dana 28.01.2023.

²⁶⁸ *BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg)*, na 1., izvor Beck-online.

²⁶⁹ *BGH, Urteil vom 13-01-1983 - 4 StR 578/82 (LG Bochum)*, na 1., izvor Beck-online.

²⁷⁰ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 14.*, izvor Beck-online.

²⁷¹ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 15.*, izvor Beck-online.

²⁷² *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 16-21.*, izvor Beck-online.

podređenosti volji cjeline.²⁷⁴ Potrebna je suradnja među članovima sa raspodijeljenim ulogama²⁷⁵ i koordiniranom raspodjelom zadataka. Sama zajednička volja za počinjenje kaznenog djela nije dovoljna. Nije potrebno da isti članovi udruženja budu aktivni u svakom pojedinačnom djelu te je moguće i počinjenje s promjenom sastava članova.²⁷⁶

Ovdje u hrvatskoj doktrini nema značajne razlike te se na sličan način uvjetuju organizacijski elementi gdje je član svjestan da je dio strukture udruženja da zna i prihvaća kriminalne ciljeve dok se za odgovornost također ne uvjetuje sudjelovanje u svakoj kriminalnoj aktivnosti.²⁷⁷

5.2.3. Dobrovoljna uključenost kao subjektivni element

Dobrovoljna, subjektivna uključenost podrazumijeva ostvarivanje zajedničkih kriminalnih ciljeva²⁷⁸ ²⁷⁹ udruženja te odgovarajuće formiranje volje uz odgađanje pojedinačnih mišljenja²⁸⁰ i interesa. Samo takva grupna volja, obvezujuća za uključene, kao i svijest o pripadnosti jedinstvenom zločinačkom udruženju²⁸¹ stvara specifične opasnosti svojstvene dinamike tipične za udruženje. Unutar udruženja moraju postojati određene strukture odlučivanja koje priznaju njezini članovi. Sama volja nekolicine ljudi da zajedno čine kaznena djela još ih ne povezuje s zločinačkim udruženjem²⁸² jer volja pojedinca ostaje odlučujuća i neće doći do podređivanja grupi.²⁸³ Delegiranje odlučivanja jednom od članova grupe kojemu su ostali članovi podređeni pokazuje relevantnost grupne volje, ali dok je članovi donose zajedno. Nema udruživanja ako se članovi grupe pokore autoritarnom vodstvu samo jedne osobe, a da to ne proizlazi iz volje grupe.²⁸⁴ Stoga postojanje eksplicitnih, obvezujućih pravila

²⁷³ Selzer, N., *Organisierte Kriminalität als kriminelle Vereinigung – Eine kritische Auseinandersetzung mit der Reform des § 129 StGB*, KriPoZ 4, 2018., str. 224., dostupno na: <https://kripoz.de/wp-content/uploads/2018/07/selzer-organisierte-kriminalitaet-als-kriminelle-vereinigung.pdf> dana 22.11.2022.,

²⁷⁴ BGH, Urteil vom 13-01-1983 - 4 StR 578/82 (LG Bochum); *Op. cit.* (bilj. 269.), na 1. i 2. (c).

²⁷⁵ *Ibid*, na 1.

²⁷⁶ *MiKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 16-21; *Op. cit.* (bilj. 272.), 16-21.

²⁷⁷ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 744.

²⁷⁸ Selzer; *Op. cit.* (bilj. 273.), str. 224.

²⁷⁹ BGH, Urteil vom 13-01-1983 - 4 StR 578/82 (LG Bochum); *Op. cit.* (bilj. 269.), na 2. (a).

²⁸⁰ *Ibid*, na 1.

²⁸¹ *Ibid*, na 2. (c).

²⁸² *Ibid*, na 1.

²⁸³ BGH 3 StR 277/09 - Urteil vom 3. Dezember 2009 (LG Dresden); *Op. cit.* (bilj. 267.), na 41.

²⁸⁴ BGH, Urteil vom 01-10-1991 - 5 StR 390/91 (LG Stuttgart), na I. (bb), izvor Beck-online.

prema kojima se odluke donose unutar skupine nije adekvatno za dobrovoljni element udruživanja.²⁸⁵

Što se tiče hrvatske doktrine niti ovdje nema značajne razlike od njemačkih uvjeta te se na vrlo sličan način uvjetuju voljni i dobrovoljni elementi²⁸⁶ za pripadnika udruženja kroz namjeru pripadanja udruženju i njegovoj kriminalnoj usmjerenosti.²⁸⁷ Razvidno je da se talijansko rješenje u ovom dijelu također značajno ne razlikuje iako se nešto strože uvjetuje disciplina i podvrgavanje mafijaškim pravilima kod zločinačkog udruženja mafijaškog tipa iz čl. 416 bis tal. KZ-a.²⁸⁸

5.2.4. Vremenski element i geografsko određenje

Da bi se postigla jedinstvena svrha potrebno je da se veza uspostavi na trajnije vrijeme,²⁸⁹ a ne samo na kratko. Stoga, da bi se udovoljilo zahtjevima udruženja, nije dovoljno ako se više od dva počinitelja udruže kako bi izvršili jedno određeno kazneno djelo,²⁹⁰ bez obzira na ostale ispunjene kriterije.²⁹¹

Naše kazneno pravo se u ovom dijelu ponešto razlikuje od njemačkog. Iako također uvjetuje trajnost zločinačkog udruženja šireg je opsega budući je dovoljno počinjenje već jednog kaznenog djela da bi se ispunio zakonski uvjet za inkriminaciju zločinačkog udruženja. Razlog tomu je što su naše odredbe više u skladnosti sa definicijom organizirane zločinačke grupe Palermo konvencije i uvjeta počinjenja već jednog djela. Konvencija traži i postojanje udruženja „tijekom određenog razdoblja“ a iako taj uvjet čl. 328. st. 4. KZ RH izrijekom ne spominje to uopće ne znači da ga ne uvjetuje naša doktrina. Sa druge strane njemačko rješenje je u skladu sa definicijom zločinačke organizacije iz Okvirne odluke Vijeća Europe iz 2008. godine uz razliku što je dovoljno počinjenje kaznenog djela za koje je predviđena zatvorska kazna od najmanje dvije godine.²⁹²

²⁸⁵ *MüKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, *StGB § 129 Rn.* 22-26., izvor Beck-online.

²⁸⁶ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 47.

²⁸⁷ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 745.

²⁸⁸ Vidi *infra* pod 6.4.

²⁸⁹ Selzer; *Op. cit.* (bilj. 273.), str. 224.

²⁹⁰ *BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg)*; *Op. cit.* (bilj. 268.), na 3.

²⁹¹ *MüKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, *StGB § 129 Rn.* 27., izvor Beck-online.

²⁹² Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1353., 1354.

Na temelju članka 1. Okvirne odluke 2008/841/PUP Vijeća Europe od 24. listopada 2008. te definicije zločinačke organizacije i strukturiranog udruženja smanjeni su zahtjevi za udruživanjem s obzirom na organizacijske i dobrovoljne elemente. Pritom definicija zločinačke organizacije od njemačke definicije bande se razlikuje samo na beznačajnim rubnim područjima pa za zločinačko udruženje nebi bili potrebni kontinuirani sastav i prepoznatljiva struktura, kao ni sudjelovanje članova sa zajedničkom voljom. Stoga je 2009. godine Savezni sud (njem. *Bundesgerichtshof*) odbacio takvu promjenu budući bi usvajanje takve definicije zločinačke organizacije dovelo do proturječja s temeljnim postulatima sustava kaznene odgovornosti sudionika u kaznenom djelu na kojima se temelji njemačko materijalno kazneno pravo te se zadovoljio „određenim izmjenama elementa volje.“²⁹³ Usvojenim promjenama i snižavanjem zahtjeva za dobrovoljnim i organizacijskim elementom takve organizirane zločinačke skupine potpadaju pod inkriminaciju odjeljka 129. njemačkog KZ-a bez obzira na organizacijsku strukturu.²⁹⁴

Što se tiče svojstva djelovanja u cilju ostvarivanja prevladavajućeg zajedničkog interesa nakon prethodne presude Saveznog suda, koja je to percipirala kao pokazatelj sveukupne volje, to bi trebalo uključivati potragu za profitom i moći na području organiziranog gospodarskog kriminaliteta, ali i slijeđenje političkih ciljeva,²⁹⁵ što omogućuje zahvat ove odredbe i na politički, ideološki ili vjerski motivirani kriminal. To ima kriminalnopolitičko uporište s obzirom na konstantnu prisutnost desničarskog ekstremizma u Njemačkoj.²⁹⁶

Kada govorimo o mjestu djelovanja zločinačkog udruženja relevantni su aspekti, na primjer, tamo gdje se nalazi središte organizacijske strukture, „uprava“ i njezini resursi, na kojem mjestu se donose odluke udruženja²⁹⁷ kao i gdje se trebaju odvijati planirana kaznena djela.²⁹⁸

²⁹³ Schroeder; *Op. cit.* (bilj. 265.), str. 391.

²⁹⁴ Selzer; *Op. cit.* (bilj. 273.), str. 226. i 229.

²⁹⁵ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 4a., izvor Beck-online.

²⁹⁶ BGH 3 StR 277/09 - Urteil vom 3. Dezember 2009 (LG Dresden); *Op. cit.* (bilj. 267.), na 42.

²⁹⁷ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 4b., izvor Beck-online.

²⁹⁸ BGH 3 StR 262/11 - Beschluss vom 13. September 2011 (LG München), na 17. i 19., dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/11/3-262-11.php> dana 28.01.2023.

5.3. Radnje zakonskog bića kaznenog djela

Odjeljak 129. st. 1. njemačkog KZ-a sadrži radnje zakonskog bića kaznenog djela pri čemu razlikuje osnivanje zločinačkog udruženja čije su svrhe ili aktivnosti usmjerene na počinjenje kaznenih djela,²⁹⁹ članstvo (rečenica 1.) te podupiranje i vrbovanje članova i podupiratelja (rečenica 2.),³⁰⁰ uz daljnju razliku između ta dva modela s obzirom na propisanu kaznu.³⁰¹

5.3.1. Osnivanje zločinačkog udruženja

Osnivanje (njem. *Gründen*) zahtijeva vodeće i početno sudjelovanje organizatora³⁰² u stvaranju zločinačkog udruženja,³⁰³ ali je dovoljan i znatan, bitan doprinos osnivanju za nastavak daljnjeg ujedinjenja te za unaprijeđenje i usmjeravanje doprinosa.³⁰⁴ Moguća je i „reorganizacija“ već postojećeg udruženja koje je prethodno slijedilo druge ciljeve, čak i legalne.³⁰⁵ Organizator ne mora nužno postati član zločinačkog udruženja.³⁰⁶

Hrvatsko kazneno zakonodavstvo na sličan način regulira ove odredbe uz razliku, što sukladno čl. 328. st. 1. KZ-a uz organiziranje ista inkriminacija sadržava i vođenje udruženja, dok inkriminaciju koja se odnosi na puko članstvo odvađa od tih liderskih funkcija koje je određeno u čl. 328. st. 2. KZ-a.

5.3.2. Članstvo u zločinačkom udruženju

Za članstvo (njem. *Mitgliedschaft*) pasivno ili formalno sudjelovanje nije potrebno ni dovoljno,³⁰⁷ nego je potrebno sporazumno, trajno ili bar dugoročno³⁰⁸ članstvo koje rezultira

²⁹⁹ BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg); Op. cit. (bilj. 268.), na 2.

³⁰⁰ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 12-15a., izv. Beck-online.

³⁰¹ BT-Dr 18/11275, S 11, Entwurf eines ... Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Umsetzung des Rahmenbeschlusses 2008/841/JI des Rates vom 24. Oktober 2008 zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität., dostupno na: <https://dserver.bundestag.de/btd/18/112/1811275.pdf> dana 23.11.2022.

³⁰² Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 4., izv. Beck-online.

³⁰³ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm StGB § 129 Rn. 12a., izv. Beck-online.

³⁰⁴ MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 77-81., izv. Beck-online.

³⁰⁵ BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg); Op. cit. (bilj. 268.), na 2.

³⁰⁶ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 12a., izv. Beck-online.

³⁰⁷ MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 82-92., na 87. i 91., izv. Beck-online.

³⁰⁸ Ibid, na 82.

aktivnim radnjama podređenim organizacijskoj volji za promicanjem razvoja, kohezije te aktivnosti, svrha i ciljeva³⁰⁹ udruženja.³¹⁰ Može se raditi o izuzetku kod privremenog ili jednokratnog sudjelovanja, ali samo ako predstavlja posebno važnu potporu i bitan doprinos zbog posebnih okolnosti za organizaciju udruženja ili za ostvarivanje njegovih ciljeva.³¹¹ Nužno se ne uvjetuje sudjelovanje (počiniteljstvo, poticanje ili pomaganje) u kaznenim djelima³¹² ³¹³ ili da član doprinosi³¹⁴ ili da treba doprinositi u tim kaznenim djelima koja odgovaraju aktivnostima ili svrhama udruženja,³¹⁵ već je dovoljno izvršavati opće³¹⁶ (npr. logističke) zadatke bez poznavanja pojedinačno planiranih kaznenih djela (obrazloženja, „strateški dokumenti“).³¹⁷ Činovi sudjelovanja koje počinitelj poduzima radi promicanja svrha ili aktivnosti udruženja ne moraju biti kazneno djelo niti kažnjivi sami po sebi³¹⁸ kako bi bili obuhvaćeni odjeljkom 129. njemačkog KZ-a, već je bitno da iznutra promiče kriminalni cilj³¹⁹ sa namjerom daljnjeg sudjelovanja u udruženju.³²⁰

U ovom dijelu se svakako može povući paralela sa odredbama čl. 328. st. 2. KZ-a našeg Kaznenog zakona i pripadanju zločinačkom udruženju u kojima se određuje da se radi o pripadniku udruženja za koje istodobno ne čini kaznena djela, već na drugi način doprinosi, dok će u slučaju počinjenja djela odgovarati po čl. 329. KZ-a. Što se tiče pripadanja udruženju naša doktrina se ne razlikuje od njemačke budući uvjetuje iste elemente kao prihvaćanje planova, ciljeva i programa odnosno sporazuma zločinačkog udruženja, uvjeta za postati član, pripadanju strukturi te podvrgnuti se volji udruženja.³²¹

³⁰⁹ *BGH, Urteil vom 11. 6. 1980 - 3 StR 9/80 (LG Heidelberg), NJW 1980, 2718, na 1., 5(b) i 5(c).*, izvor Beck-online.

³¹⁰ *Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 5.*, izvor Beck-online.

³¹¹ *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 13.*, izvor Beck-online.

³¹² *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 82-92; Op. cit. (bilj. 307.)*, na 86.

³¹³ *BGH, Beschluss vom 7. 2. 2012 - 3 StR 335/11 (LG Koblenz), NStZ-RR 2012, 256.*, na 3., izvor Beck-online.

³¹⁴ *BGH Beschl. v. 5.6.2019 - 3 StR 337/18, BeckRS 2019, 16209*, na 4., izvor Beck-online.

³¹⁵ *Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 1-14; Op. cit. (bilj. 263.)*, na 5., izvor Beck-online.

³¹⁶ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 82-92; Op. cit. (bilj. 307.)*, na 88.

³¹⁷ *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 13; Op. cit. (bilj. 311.)*, na 13.

³¹⁸ *BGH Beschl. v. 7.8.2018 - 3 StR 74/18, BeckRS 2018, 20470*, na 3., izvor Beck-online.

³¹⁹ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 82-92; Op. cit. (bilj. 307.)*, na 88. i 91.

³²⁰ *BGH, Urteil vom 11. 6. 1980 - 3 StR 9/80 (LG Heidelberg), NJW 1980, 2718; Op. cit. (bilj. 309.)*, na 3. i 5(c).

³²¹ Bačić; Pavlović; *Op. cit. (bilj. 42.)*, str. 1136. i 1140.

5.3.3. Vrbovanje simpatizera i članova te podupiranje

Odjeljak 129. st. 1. njemačkog KZ-a (2. rečenica) obuhvaća podupiranje (potporu, podršku) (njem. *Unterstützen*) i vrbovanje (njem. *Wirben*), traženje članova koje bi se pridružili udruženju kroz planirani postupak za prepoznavanje cilja od strane prosječnog adresata³²² uz prikladnost radnje u smislu sadržaja.³²³ Vrbovanje treba biti povezano sa određenom okolnosti ili barem na određeno udruženje.³²⁴ Provodi se propagandnim sredstvima, a koja se ne smatraju kao sudjelovanje u udruženju. Predviđeno je ograničenje da se jasno identificira cilj promoviranja udruženja kao takvog i da njegov napor ili njegovu aktivnost čini jasno prepoznatljivom i stoga prikladnom, kako bi ga adresati kojima se obraća mogli shvatiti kao promociju udruženju.³²⁵ Nebitno je da li je promoviranje i vrbovanje uspješno.³²⁶

Njemački KZ striktno inkriminira vrbovanje novih članova i pristaša, a iako naš zakonodavac na sličan način to ne rješava članak 328. st. 2. KZ-a sadrži dio odredbe: „...*ili poduzme neku radnju koja nije kazneno djelo ali za koju zna da doprinosi ostvarenju cilja zločinačkog udruženja...*“ čime se zapravo obuhvaćaju i takve radnje vrbovanja.³²⁷

Što se tiče podupiranja, podrazumijeva se podupiranje daljnjeg postojanja udruženja od počinitelja ili ostvarenja njegovih ciljeva,³²⁸ a da nije član.³²⁹ Podupiranje može biti usmjereno na unutarnju organizaciju udruženja i njegovu koheziju, olakšavanje pojedinačnih kaznenih djela koje je planiralo, ali i općenito na unaprijeđenje njegovog djelovanja ili jačanje kriminalnih aktivnosti i ciljeva udruženja. Za razliku od vrbovanja i promoviranja neuspješna aktivnost ovdje nije dovoljna,³³⁰ ali nije potrebno da podupiranje polučni namjeravani uspjeh, već je dovoljno da udruženje ima koristi od dotične akcije čak i ako takvu promociju ne koristi. Primjerice savjeti, informacije, isporuka materijala i alata koji su korisni za udruženje, a nije bitno da li se stvarno i koriste.³³¹ Dakle, aktivnosti promoviranja udruženja ne mogu se

³²² *MüKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, *StGB § 129 Rn. 93-106.*, na 93., izvor Beck-online.

³²³ *Ibid*, na 100.

³²⁴ *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm*, 30. Aufl. 2019, *StGB § 129 Rn. 14-14b.*, izvor Beck-online.

³²⁵ *Lackner/Kühl/Heger*, 29. Aufl. 2018, *StGB § 129 Rn. 7.*, izvor Beck-online.

³²⁶ *MüKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, *StGB § 129 Rn. 93-106; Op. cit.* (bilj. 322.), na 100.

³²⁷ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1352.

³²⁸ *Lackner/Kühl/Heger*, 29. Aufl. 2018, *StGB § 129 Rn. 6.*, izvor Beck-online.

³²⁹ *MüKoStGB/Schäfer*, 3. Aufl. 2017, *StGB § 129 Rn. 107-122.*, na 107., izvor Beck-online.

³³⁰ *Ibid*, na 108.

³³¹ *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm*, 30. Aufl. 2019, *StGB § 129 Rn. 15.*, izvor Beck-online.

kvalificirati kao podupiranje zbog objektivnih razlika između njih.³³² Pokazivanjem suosjećanja i simpatije još ne postoji i stvarno podupiranje.³³³

Hrvatski KZ na sličan način regulira podupiranje pa je tako u čl. 328. st. 2. KZ-a određeno „podupiranje na drugi način“ u kontekstu doprinosa cilju zločinačkom udruženju pri čemu naš KZ striktno naglašava da takva osoba ne čini kaznena djela, a također kao i kod njemačkih uvjeta nema stvarnu volju i postati članom udruženja.³³⁴

5.3.4. Svrha i aktivnosti zločinačkog udruženja

Ne postoji namjera ako počinitelj ne prepozna kriminalnu svrhu ili aktivnost udruženja. Dovoljan je *dolus eventualis* odnosno neizravna namjera.³³⁵

Kaznena djela ne moraju biti detaljno precizirana pa niti jedno od djela ne mora biti planirano ili pripremljeno. Počinjenje kaznenih djela ne mora biti obvezujući, konačni cilj, jedina svrha ili isključiva aktivnost, nego je dovoljno da su ta kaznena djela sredstvo za postizanje ciljeva³³⁶ i oblikovanja unutarnje strukture udruženja u skladu s voljom osoba presudnih za donošenje odluka odnosno rukovoditelja. Te osobe ne trebaju imati formalni položaj. Također, dovoljno je samo postojanje udruženja, pod uvjetom da je osmišljeno za počinjenje kaznenih djela i da je ta zajednička volja³³⁷ za počinjenjem kaznenih djela čvrsto definirana. Sama svijest da bi se kaznena djela mogla dogoditi, a bez da je usmjerena kao cilj i svrha udruženja nije dovoljna. Nije nužno da svi članovi moraju podržati ciljeve udruženja, već je dovoljna čvrsta jezgra udruženja³³⁸ koja slijedi kriminalne svrhe. S druge strane, nije dovoljno ako samo pojedini članovi žele počiniti kaznena djela ili se djela događaju samo povremeno ili slučajno.³³⁹ Isto tako ako svrhu slijedi samo vođa, a da ostali nisu toga svjesni nema sveukupne volje skupine te se ne radi o zločinačkom udruženju. Dakle svrhovitost koju pojedinac slijedi moraju podržavati i ostali članovi jer moraju biti svjesni i željeti sudjelovanje

³³² MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 107-122; Op. cit. (bilj. 329.), na 110.

³³³ Ibid, na 121.

³³⁴ Novoselec; Op. cit. (bilj. 78.), str. 772.

³³⁵ Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 9., izvor Beck-online.

³³⁶ Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 3., izvor Beck-online.

³³⁷ BGH 3 StR 277/09 - Urteil vom 3. Dezember 2009 (LG Dresden); Op. cit. (bilj. 267.), na 41. i 42.

³³⁸ MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 48., izvor Beck-online.

³³⁹ Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 7., Beck-online.

u planu³⁴⁰ i počinjenje kaznenih djela.³⁴¹ Prema Saveznom sudu potrebno je počiniti više kaznenih djela odnosno nije dovoljno udružiti snage u određenom kaznenom djelu budući da tada nedostaje zahtjev za spajanjem na trajnije vrijeme. Čak i činjenica da je planirano kazneno djelo veći projekt nije dovoljna za kaznenu odgovornost sukladno odjeljku 129.³⁴²

Naše kazneno materijalno pravo ne razlikuje se u bitnim elementima od svrha njemačkog prava budući je i u našem svrha ostvarenje zajedničkog cilja, djela ne moraju biti detaljno precizirana i niti jedno od djela ne mora biti planirano³⁴³ ili pripremljeno³⁴⁴ uz bitnu razliku što je u našem zakonu dovoljno da udruženje počini jedno kazneno djelo, dok je u njemačkom uvjet više počinjenih kaznenih djela pa je naše rješenje šireg opsega i time strožom kaznenopravnom politikom.

5.3.5. Uvjet težine kaznenih djela zločinačkog udruženja

Za relevantna kaznena djela mora biti predviđena kazna zatvora od najmanje dvije godine odnosno sukladno zaštitnoj svrsi, puka bagatelna kaznena djela, čak i ako su počinjena u velikom broju, nisu dovoljna.³⁴⁵ Stoga odredbe odjeljka 129. st. 3. t. 2. njemačkog KZ-a isključuju ovo kazneno djelo ako se radi o činjenici da je počinjenje kaznenih djela svrha ili aktivnost manjeg značaja. *Ratio* ograničenja je da kaznena djela čijim su počinjenjem usmjereni svrha ili aktivnost udruženja moraju biti povezana sa znatnim rizikom za javnu sigurnost, a u procjeni nije bitna samo protupravnost kaznenog djela, nego i popratne okolnosti od značaja za ugrožavanje javne sigurnosti.³⁴⁶ ³⁴⁷ Ostali razlozi isključenja ovog kaznenog djela sukladno odjeljku 129. st. 3. njem. KZ-a odnose se na političke stranke proglašene neustavnima (točka 1.) dok točka 3. dodatno specificira kaznena djela širenja propagandnih materijala protuustavnih i terorističkih organizacija (odjeljak 86.), korištenja simbola protuustavnih i terorističkih organizacija (odjeljak 86a), aktivnosti agenta u sabotažne svrhe (odjeljak 87.) te kršenje zabrane udruživanja (odjeljak 85.) njemačkog KZ-a.

³⁴⁰ *BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg); Op. cit.* (bilj. 268.), na 3.

³⁴¹ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 50.*, izvor Beck-online.

³⁴² *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 7a.*, izvor Beck-online.

³⁴³ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 744.

³⁴⁴ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 47. i 49.

³⁴⁵ *Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 6.*, izvor Beck-online.

³⁴⁶ *MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 38-47.*, izvor Beck-online.

³⁴⁷ *BGH 3 StR 58394 - Urteil vom 22. Februar 1995 (LG Dortmund), Leitsätze 1. te 7., 10., 11. i 12.*, dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/94/3-583-94.php> dana 31.01.2023.

Stavak 5. sadrži posebno težak slučaj, kvalifikatornu okolnost, obično kada je počinitelj jedan od kolovođa ili ljudi koji stoje iza udruženja, rukovoditelji, organizatori i sl., što je sadržano u drugoj rečenici. Rečenica 3. uključena je radi provedbe presude Saveznog suda o tajnim mjerama zvučnog snimanja i sadrži kvalifikatorne okolnosti u slučaju da je svrha ili aktivnost zločinačkog (ne samo terorističkog) udruženja usmjerena na određena kaznena djela. Ovim pooštavanjem želi se poboljšati borba protiv organiziranog kriminala, posebno u istragama protiv odgovornih organizatora, financijera i nalogodavaca, među ostalim i kroz tajne mjere zvučnog snimanja.³⁴⁸

Što se tiče uvjeta težine počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja tu se naš zakonodavac odlučio na blaže zahtjeve od njemačkih pa je minimalna propisana kazna zatvora tri, a ne dvije godine, ali je tim ograničenjem ujedno riješeno i pitanje bagatelnih kaznenih djela.

Kada govorimo o težem obliku i naš zakonodavac prepoznaje veću opasnost osoba koje organiziraju i vode zločinačko udruženje (čl. 328. st. 1. KZ-a) te ih razlikuje od članova udruženja (čl. 328. st. 2. KZ-a). To se ogleda u tome da je za organizatora i voditelja predviđena veća zatvorska kazna od člana kao i u činjenici da će u slučaju počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja organizator biti kažnjen za počinjeno kazneno djelo u stjecaju sa kaznenim djelom zločinačkog udruživanja iz čl. 328. st. 1. KZ-a dok će član biti kažnjen „samo“ za kazneno djelo počinjeno u sastavu zločinačkog udruženja iz čl. 329. KZ-a.

Konačno, i naš zakonodavac je u čl. 332. st. 1. Zakona o kaznenom postupku odredio kataloška djela za koja mogu biti određene posebne dokazne radnje, što je slično, odnosno značajno se ne razlikuje od njemačkog rješenja.³⁴⁹

5.4. Djelotvorno kajanje

Odjeljak 129. stavak 7. t. 1. njemačkog KZ-a sadrži odredbe o djelotvornom kajanju. Pritom nije dovoljno samo raspustiti udruženje u dogovoru s preostalim članovima vjerujući da se ciljevi ne mogu postići. Stavak 7. t. 2. sadrži takozvani „mali“ program ublažavanja kazne.³⁵⁰

³⁴⁸ Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 11., izvor Beck-online.

³⁴⁹ Zakon o kaznenom postupku, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku> dana 04.05.2022.

Iako na prvi pogled nema značajnih odstupanja u zakonodavnom rješenju tog instituta od našeg zakonodavstva ipak postoje razlike. Njemačko kazneno-materijalno rješenje predviđa široku diskrecionu ovlast suda u mogućnosti blažeg kažnjavanja ili čak odustajanja od kazne. Iako se čini kao kontroverzno rješenje da se ista blagodat može dati i počinitelju i osobi koja nije počinitelj, tomu nije tako jer se počinjenje djela odnosi samo na kazneno djelo zločinačkog udruživanja, a ne i na kaznena djela počinjena u sklopu udruženja.³⁵¹ Naš zakonodavac u KZ/11 ispravio je manjkavosti KZ-a iz 1997. godine pa je i u naše odredbe uvedeno slično rješenje, točnije čl. 329. st. 3. KZ određuje ukoliko se radi o počinitelju koji bitno pridonese otkrivanju udruženja može mu se umanjiti kazna. Također čl. 328. st. 3. KZ-a predviđa mogućnost fakultativnog oslobođenja od kazne za pripadnika zločinačkog udruženja koji ga otkrije prije počinjenja kojeg kaznenog djela u sklopu udruženja te ukoliko organizator ili voditelj pravodobnim otkrivanjem udruženja spriječi daljnje postojanje udruženja. U svim opisanim slučajevima, dakle traži se kvalitativni, djelotvorni doprinos.³⁵²

5.5. Razlike zločinačkog udruženja u odnosu prema bandi

Banda (njem. *Bande*) je udruženje najmanje tri osobe na temelju izričitog ili prešutnog sporazuma o bandi³⁵³ (dogovora)³⁵⁴ s ozbiljnom voljom da kroz određeno vrijeme počine više³⁵⁵ samostalnih u pojedinostima još neodređenih kaznenih djela.³⁵⁶ Ipak, to ne sprječava pretpostavku postojanja bande ako je u konačnici počinjeno samo jedno kazneno djelo.³⁵⁷ Banda ne pretpostavlja „korpusni duh“ neovisno o članstvu pojedinca. Ne traži se ni struktura udruženja slična „mafijaškoj“³⁵⁸ ni podjela rada kroz izričite dogovore ni „čvrsta volja bande“ u zajedničkom interesu,³⁵⁹ već samo svrhovito povezivanje. Potreban je određeni osjećaj zajedništva, ali dovoljna je labava kombinacija bez posebnog organizacijskog oblika.³⁶⁰ U tu se vezu mora ući određeno vrijeme. Općenito, banda se po stupnju organiziranosti ne može

³⁵⁰ Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 12., izvor Beck-online.

³⁵¹ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 773., 774.

³⁵² Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1352. i 1360.

³⁵³ BGH, *Beschl. v. 3.6.2015 – 4 StR 193/15 (LG Essen)*, na 1. b) bb.), izvor Beck-online.

³⁵⁴ *Ibid.*, na 1. b) aa).

³⁵⁵ KPV BtMG/Patzak, 9. Aufl. 2019, BtMG § 30 Rn. 19-20, na 19., izvor Beck-online.

³⁵⁶ Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, *Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 35-37*, na 35., izvor Beck-online.

³⁵⁷ *Münchener Kommentar zum StGB 3. Auflage 2017 Rn. 54.*, izvor Beck-online.

³⁵⁸ *Ibid.*

³⁵⁹ KPV BtMG/Patzak, 9. Aufl. 2019, BtMG § 30 Rn. 19-20; *Op. cit.* (bilj. 355.), na 19.

³⁶⁰ BGH, *Urteil vom 13-01-1983 - 4 StR 578/82 (LG Bochum)*; *Op. cit.* (bilj. 269.), na 1.

uspoređivati sa zločinačkim udruženjem u smislu odjeljka 129. njemačkog KZ-a za koje je karakteristično izrazito podređivanje volje pojedinca volji zajednice i raspodjela uloga. Osim toga, dogovor grupe mora biti realiziran i u konkretnom činu. Svaki član bande mora biti uključen u sporazum o bandi³⁶¹ pa nije dovoljno ako se autsajder samo „uklopi“ u aktivnosti bande, a da (ostali) članovi toga ne postanu svjesni. Međutim, situacija može biti drugačija ako je banda od samog početka organizirana na takav način da konkretna osoba koja je uključena nije bitna.³⁶²

Cilj bande mora biti počinjenje nekoliko krađa ili pljački. Kazneno djelo ne treba biti unaprijed planirano.³⁶³

Da bi se konkretna krađa odnosno kazneno djelo moglo smatrati činom bande, najmanje dva člana bande moraju zajedno raditi kao supočinitelji ili kao počinitelji i sudionici. Izvršenje kaznenog djela u „zajedničkom interesu bande“ i s „čvrstom voljom da djeluje kao banda“ više nije potrebno u sudskoj praksi,³⁶⁴ no to se uglavnom odnosi kod počinjenja teških oblika kaznenih djela kao npr. provale u dom, krađe u sastavu bande, razbojništva uz korištenje oružja iz odjeljka 244. njemačkog KZ-a³⁶⁵ i teške krađe u sastavu bande iz odjeljka 244a. njemačkog KZ-a.^{366 367} Neovlašteno djelovanje uključenih ne potpada pod kvalifikaciju bande. Član bande ne mora nužno imati znanje o pojedinačnom kaznenom djelu, sve dok se ono provodi kao rezultat sporazuma o bandi. Također, ne moraju svi članovi bande uvijek sudjelovati u svim pojedinačnim krađama.³⁶⁸ Supočinitelj može biti i član bande koji je funkcionalan, ali nije lokalno prisutan,³⁶⁹ na način da kvalitativno i ekvivalentno doprinosi,³⁷⁰ pod uvjetom da djelo izvršavaju najmanje dva druga člana na mjestu događaja, sve kako bi se udovoljilo zahtjevu povećane opasnosti i rizika izvršenja djela.³⁷²

³⁶¹ *KPV BtMG/Patzak*, 9. Aufl. 2019, *BtMG* § 30 Rn. 19-20; *Op. cit.* (bilj. 355.), na 19.

³⁶² *Kindhäuser/Neumann/Paeffgen*, *Strafgesetzbuch* 5. Auflage 2017 Rn. 35-37; *Op. cit.* (bilj. 356.), na 37.

³⁶³ *Kindhäuser/Neumann/Paeffgen*, *Strafgesetzbuch* 5. Auflage 2017 Rn. 38., izvor Beck-online.

³⁶⁴ *Kindhäuser/Neumann/Paeffgen*, *Strafgesetzbuch* 5. Auflage 2017 Rn. 50., izvor Beck-online.

³⁶⁵ *Strafgesetzbuch (StGB)*, § 244 *Diebstahl mit Waffen; Bandendiebstahl; Wohnungseinbruchdiebstahl*, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_244.html dana 23.3.2023.

³⁶⁶ *Münchener Kommentar zum StGB* 3. Auflage 2017 Rn. 54; *Op. cit.* (bilj. 357.).

³⁶⁷ *Strafgesetzbuch (StGB)*, § 244a *Schwerer Bandendiebstahl*, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_244a.html dana 23.3.2023.

³⁶⁸ *Kindhäuser/Neumann/Paeffgen*, *Strafgesetzbuch* 5. Auflage 2017 Rn. 40-47, na 40., izvor Beck-online.

³⁶⁹ *Ibid*, na 43.

³⁷⁰ *Ibid*, na 45.

³⁷¹ *BGH, Beschluß vom 14. 3. 2000 - 4 StR 284/99*, na II.2., II.4.b., izvor Beck-online.

³⁷² *Kindhäuser/Neumann/Paeffgen*, *Strafgesetzbuch* 5. Auflage 2017 Rn. 40-47; *Op. cit.* (bilj. 368.), na 44.

Potrebna je namjera (barem *dolus eventualis*).³⁷³

Dokazi za spajanje u bandu mogu biti broj sudionika, velik broj počinjenih djela i duži vremenski period. Sporazum o bandi, zahtijeva posebnu sudsku validaciju ako se pronađu samo dva razbojništva između kojih postoji više od šest godina.³⁷⁴

6. DVA OBLIKA ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA U TALIJANSKOM KAZNENOM ZAKONODAVSTVU

6.1. Zaštićena pravna dobra

Iako se u talijanskom kaznenom zakonu kaznena djela zločinačkog udruživanja nalaze u glavi kaznenih djela protiv javnog reda ona ne štite samo javni red pošto se radi o kaznenim djelima koja istodobno ugrožavaju više pravnih dobara.³⁷⁵ Konstituiranje već jednostavnog zločinačkog udruženja³⁷⁶ (tal. *Associazione per delinquere*) iz čl. 416. talijanskog KZ-a, bez obzira na stvarno počinjenje kaznenih djela, aktivira socijalni alarm budući automatski stvara pretpostavke i umnožava mogućnosti za buduća činjenja kaznenih djela³⁷⁷ čime opravdava izuzeće od članka 115. talijanskog Kaznenog zakona^{378 379} budući stvara prijetnju zajednici, a u svakom slučaju sposobno je izazvati strah zajednice za sigurnost.³⁸⁰

³⁷³ Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, *Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 50; Op. cit.* (bilj. 364.).

³⁷⁴ *Münchener Kommentar zum StGB 3. Auflage 2017 Rn. 54; Op. cit.* (bilj. 357.).

³⁷⁵ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*, nepoznat autor, Fondatore Francesco Brugaletta, *Diritto&Diritti* dal 1996, 2017., str. 1. i 2., dostupno na: <https://www.diritto.it/cosa-si-intende-per-associazione-mafiosa-il-416-bis-c-p/> dana 20.02.2022.

³⁷⁶ *Dei delitti contro l'ordine pubblico*, Codice penale, Altalex, Libro II, Titolo V, 2019., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/04/18/dei-delitti-contro-l-ordine-pubblico> dana 13.6.2022.

³⁷⁷ Della Valle, Alberto, *Il concorso eventuale nell'associazione di tipo mafioso*, Università degli studi di Napoli „Federico II“, Dipartimento di Giurisprudenza, Corso di Laurea Magistrale in Giurisprudenza, 2012./2013., str. 171., dostupno na: https://www.giurisprudenzapenale.com/wp-content/uploads/2014/03/Tesi_Della-Valle_Il-concorso-eventuale-nellassociazione-di-tipo-mafioso.pdf dana 19.02.2022.

³⁷⁸ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata*, nepoznat autor, Fondatore Francesco Brugaletta, *Diritto & Diritti* dal 1996, godina 2017., str. 1., dostupno na: <https://www.diritto.it/associazione-per-delinquere-il-416-bis-c-p-contro-la-criminalita-organizzata/> dana 14.01.2021.

³⁷⁹ Čl. 115. st. 1. tal. KZ-a „ako se dvije ili više osoba dogovore da počine kazneno djelo, a ono nije počinjeno, nitko od njih nije kažnjiv samom činjenicom sporazuma“. Ipak, uvodna klauzula „osim ako zakonom nije drukčije određeno“ odnosi se na slučajeve u posebnom dijelu KZ-a u kojima je puki sporazum kažnjiv. Na istom tragu i čl. 305. tal. KZ-a „Politička zavjera udruživanjem“ (tal. *Cospirazione politica mediante associazione*) koja potvrđuje kažnjivost pukog sporazuma dok sukladno čl. 304. tal. KZ-a „Politička zavjera po sporazumu“

Članak 416. bis. punog naziva Zločinačko udruženje mafijaškog tipa (tal. *Associazione di tipo mafioso*)³⁸¹ talijanski zakonodavac unio je novelom Zakonom 646/1982. poznatim i kao „*Rognoni-La Torre*“ zakon, sve kako bi se kažnjivost proširila i na radnje koje ne spadaju u zločinačko udruženje po članku 416. tal. KZ-a, utoliko što dotično udruživanje, osim za počinjenje kaznenih djela, može ostvarivati i formalno zakonite ciljeve³⁸² korištenjem nedopuštenih sredstava sile zastrašivanja.³⁸³ Konkretno, čl. 416. bis. također štiti ispravno funkcioniranje ekonomskih tokova i poretka, utjecaja na dodjelu ugovora, ovlaštenja i usluga posebno jer je pranje novca poveznica između udruženja mafijaškog tipa i financijskog sektora, dakle slobode tržišnog natjecanja i nepristranosti³⁸⁴ ugroženih djelovanjem mafijaških udruženja. Konačno, štiti se i pravilno funkcioniranje stvarne vlasti odnosno demokratski poredak u cjelini, a istodobno se prevenira mafijaška infiltracija u javni sustav vlasti.³⁸⁵

6.2. Elementi kaznenih djela jednostavnog zločinačkog udruženja i zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Radi se o trajnom kaznenom djelu koje je dovršeno u trenutku čim se postigne minimalni stupanj organizacije sa tri ili više člana potrebna za postojanje kaznenog djela i prestaje kad prestane i održavanje takvog zakonskog minimuma, a broj članova prvenstveno se odnosi na njihov objektivni broj kao učinkovite i stvarno postojeće ljudske komponente u zločinačkom udruženju.^{386 387}

(tal. *Cospirazione politica mediante accordo*) oni koji sudjeluju u sporazumu će se kazniti ako kazneno djelo (specificira kaznena djela) nije učinjeno. Sve to nam govori da talijanski zakonodavac ipak pravi razliku između udruživanja te sporazuma o kojem govori čl. 115. st. 1. talijanskog KZ-a pa je i to razlikovanje eventualni dodatni razlog kažnjivosti zločinačkog udruživanja.

³⁸⁰ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 169.

³⁸¹ *Dei delitti contro l'ordine pubblico; Op. cit.* (bilj. 376.).

³⁸² Bernardi, Silvia, *CONCORSO ESTERNO E ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE SEMPLICE: RIMESSA (E SUBITO RISPEDITA AL MITTENTE DAL PRIMO PRESIDENTE) LA QUESTIONE ALLE SEZIONI UNITE*, *Diritto Penale Contemporaneo*, 2016., dostupno na: <https://archiviodpc.dirittopenaleuomo.org/d/5021-concorso-esterno-e-associazione-per-delinquere-semplce-rimessa-e-subito-rispedita-al-mittente-dal> dana 13.9.2022.

³⁸³ *Dispositivo dell'art. 416 bis Codice Penale, Associazioni di tipo mafioso anche straniere*, nepoznat autor, Brocardi.it, napomena br. 5., dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-secondo/titolo-v/art416bis.html> dana 13.7.2022.

³⁸⁴ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 174.

³⁸⁵ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 2.

³⁸⁶ *Ibid.*, str. 1., 2. i 5.

Ovo kazneno djelo je *delictum communium* odnosno može ga svatko počiniti.³⁸⁸

Radi se o kaznenom djelu s konkretnom opasnošću. Stoga pokušaj nije moguć, nego djelo nastaje stvaranjem asocijativne veze i dogovorom sudionika o organizacijskom planu za provedbu sporazuma zločinačkog udruženja, bez obzira na stvarno izvršenje pojedinačnih planiranih kaznenih djela (*Cass. pen., sez. II, n. 933/2013*).³⁸⁹ Sva djela, a tu ne govorimo o kaznenim djelima, usmjerena na stvaranje zločinačkog udruženja imaju karakter pripremnih radnji te su pravno nevažna (*Cass. pen. n. 130/1990*).³⁹⁰ Pokušaj konstituiranja udruženja mafijaškog tipa također nije moguć jer nije moguće da se udruženje mafijaškog tipa formira iz ničega pošto se kod tog kaznenog djela radi o evoluciji jednostavnog zločinačkog udruženja u zločinačko udruženje mafijaškog tipa.³⁹¹ ³⁹² Ipak pokušaj sudjelovanja nije nemoguć s obzirom na postojanje mogućnosti pokušaja biti dijelom zločinačkog udruženja³⁹³ koje već postoji.³⁹⁴

6.2.1. Asocijativna veza

Asocijativna veza (tal. *il vincolo associativo*) trebala bi trajati i dalje nakon realizacije konkretno planiranih kaznenih djela. Trajna priroda asocijativne veze³⁹⁵ između minimalno tri ili više osoba u svrhu počinjenja neodređenog niza kaznenih djela (*Cass. pen. Sez. 5, sentenza n. 28528 od 15.06.2010. (20. luglio 2010.) Rv. 247905*)³⁹⁶ postoji kako s objektivnog stajališta

³⁸⁷ Mazza, Gerlando, *La incriminazione dell'associazione di tipo mafioso: profili storici e problematiche interpretative*, Università degli studi di Brescia, Dipartimento di Giurisprudenza, Tesi di Laurea in diritto penale, 2015./2016., str. 110, dostupno na: <https://www.giurisprudenzapenale.com/wp-content/uploads/2016/11/La-incriminazione-dell%E2%80%99associazione-di-tipo-mafioso-profilo-storici-e-problematiche-interpretative.pdf> dana 13.02.2022.

³⁸⁸ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 2.

³⁸⁹ *ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.)*, nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <http://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-rapporto-tra-concorso-di-persone-nel-reato-e-reato-associativo-artt-110-416-c-p/> dana 18.02.2021.

³⁹⁰ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 3.

³⁹¹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 111.

³⁹² Detaljnije o tom vidi *infra* pod 6.3.

³⁹³ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 112.

³⁹⁴ Zeppilli, Valeria, *L'associazione per delinquere*, Studiocaldi.it, 2020., dostupno na: <https://www.studiocaldi.it/articoli/20155-l-associazione-per-delinquere.asp> dana 12.9.2022.

³⁹⁵ *Reato associativo e condotte di partecipazione*, nepoznat autor, Exeo, dostupno na: <https://www.exeo.it/Articoli/2734/reato-associativo-e-condotte-di-partecipazione.aspx> dana 20.02.2021.

³⁹⁶ *IL REATO ASSOCIATIVO E LE CONDOTTE DI PARTECIPAZIONE*, nepoznat autor, Exeo Edizioni PUBBLICAZIONI, dostupno na: <https://www.exeo.it/Pubblicazioni/92/europa-diritto-penale-protezione->

s obzirom na organiziranu strukturu, tako i sa subjektivnog stajališta s obzirom na povezanost pojedinaca, odnosno unutarnju koheziju članova zločinačkog udruženja (*Secondo la Cassazione penale n. 11413/1995.*). Konstantno traje do raspuštanja zločinačkog udruženja ili do uhićenja sudionika u takvom broju da je njihov preostali broj manji od zakonski predviđenog minimuma broja sudionika za postojanje zločinačkog udruženja (*Cass. pen. n. 1799/1986*).³⁹⁷

6.2.2. Sporazum zločinačkog udruženja

Sporazum zločinačkog udruženja (tal. *il programma criminoso*) je neodređen. Pritom je dovoljno postojanje asocijativne veze svjesno usmjerene na provedbu šireg programa odnosno sporazuma koji nije ograničen na jedno ili više striktno određenih kaznenih djela³⁹⁸ (*Cass. pen. n. 2894/1985*),³⁹⁹ nego je usmjeren na počinjenje neodređenog niza kaznenih djela, sa sviješću svakog od sudionika da je član udruženja.⁴⁰⁰ Također nije nužno da sporazum zločinačkog udruženja bude određen osnivačkim aktom, statutom, propisom, inicijacijom ili drugim manifestacijama formalnog spajanja, već je posljedica očitovanja volje pojedinaca. U smislu zločinačkog udruživanja razlikuje se puko sudjelovanje više osoba u počinjenju jednog kaznenog djela iz čl. 110. tal. KZ-a⁴⁰¹ jer, za razliku od toga, implicira postojanje sporazuma zločinačkog udruženja odnosno „sporazuma o zločinu“ (lat. *pactum sceleris*) u odnosu na zločinačko udruženje, i *affectio societatis* u odnosu na svijest člana o pristupanju takvom protupravnom udruženju (*Cass. pen., sez. II, 29.11.2012, n. 47602*).⁴⁰² Nije nužna ni interna hijerarhija ni raspodjela određenih uloga. Takvo nepostojanje čvrstih parametara omogućuje nam da zaključimo o postojanju asocijativne veze i putem *facta conclusentia* odnosno uvjerljivih činjenica.⁴⁰³

[interessi-finanziari-terrorismo-criminalita-organizzata-eurojust-squadre-investigative-comuni-confisca-riconoscimento-sentenze-straniere-de-matteis-ferrara-licata-piacente-venegoni-rc1.aspx](#) dana 20.02.2021.

³⁹⁷ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalita organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 2. i 3.

³⁹⁸ *IL REATO ASSOCIATIVO E LE CONDOTTE DI PARTECIPAZIONE; Op. cit.* (bilj. 396.).

³⁹⁹ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalita organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 2. i 3.

⁴⁰⁰ *ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.); Op. cit.* (bilj. 389.).

⁴⁰¹ *Art. 110., Pena per coloro che concorrono nel reato*, Codice Penale, Libro I, Titolo IV, dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2015/01/15/del-reo-e-della-persona-offesa-dal-reato> dana 24.3.2023.

⁴⁰² *Ibid.*

⁴⁰³ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 207. i 208.

6.2.3. Organizacijska struktura

Čl. 1. t. 2. Okvirne odluke i čl. 2. (c) Palermo konvencije određuju definiciju „strukturiranog udruženja“ odnosno „strukturirane grupe,“ a kod oba ta međunarodna instrumenta pojmovi su karakterizirani s četiri negacije i to: 1. „*skupina koja nije stvorena slučajno,*“ koja 2. „*ne mora nužno osigurati formalno definirane uloge za svoje članove,* 3. *kontinuitet u sastavu* ili 4. *artikuliranu strukturu.*“ Iz opisanog može se zaključiti da je struktura karakteristični element zločinačkog udruženja, ali ne mora biti složena.⁴⁰⁴ Zahtijeva u minimalnom ili elementarnom obliku artikuliranu strukturu organizaciju,⁴⁰⁵ u osnovi stabilnu i trajnu,⁴⁰⁶ s preciznom i učinkovitom podjelom uloga i planiranje neodređenog niza kaznenih djela⁴⁰⁷ (*Cass. pen., sez. un., 31.01.2013, n. 18374*)⁴⁰⁸ (*Cass. pen., sez. II, 11.12.1996, Iozzio e altri; conforme: Trib. di Trento, 25.01.2012, n. 23*).⁴⁰⁹ Potreban je minimalan stupanj organiziranosti da se zločinačko udruženje razlikuje od puke slučajnosti kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela.⁴¹⁰

6.2.4. Sila zastrašivanja kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Sila zastrašivanja (tal. *la forza di intimidazione*) opisana u čl. 416. bis. st. 3 talijanskog KZ-a središnja je komponenta mafijaške metode,⁴¹¹ ⁴¹² primarni i ključni instrumentalni element

⁴⁰⁴ *IL REATO ASSOCIATIVO E LE CONDOTTE DI PARTECIPAZIONE*; *Op. cit.* (bilj. 396.).

⁴⁰⁵ *Art. 416 - Associazione per delinquere*, nepoznat autor, Filodiritto, Bologna, dostupno na: <https://www.filodiritto.com/codici/codice-penale/dei-delitti-contro-lordine-pubblico/art-416-associazione-delinquere> dana 12.9.2022.

⁴⁰⁶ Zeppilli; *Op. cit.* (bilj. 394.).

⁴⁰⁷ *ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.)*; *Op. cit.* (bilj. 389.).

⁴⁰⁸ *DELITTI CONTRO L'ORDINE PUBBLICO – ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – PACTUM SCELERIS (ART. 416 C.P.)*, nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-pactum-scleris-art-416-c-p/> dana 12.9.2022.

⁴⁰⁹ *ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – PACTUM SCELERIS - STRUTTURA GERARCHICA – RIPARTIZIONE DEI COMPITI TRA GLI ASSOCIATI (ART. 416 C.P.)*, nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-pactum-scleris-struttura-gerarchica-ripartizione-dei-compiti-tra-gli-associati-art-416-c-p> dana 12.9.2022.

⁴¹⁰ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata*; *Op. cit.* (bilj. 378.), str. 2. i 3.

⁴¹¹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 68.

⁴¹² Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 175.

tipičan za ostvarenje ciljeva udruženja.⁴¹³ Nakon stupanja na snagu zakona *Rognoni - La Torre* oko riječi „iskoristiti“ u 3. stavku doktrina i sudska praksa bile podijeljene oko stava da li se isto odnosi na stvarno korištenje sile zastrašivanja. Kažnjavanje namjere upotrebe sile zastrašivanja značilo bi kažnjavanje puke misli, što bi bilo u sukobu s temeljnim postulatima kaznenog materijalnog prava.⁴¹⁴ Stoga sudska praksa zahtijeva učinkovitost i djelotvornost sile zastrašivanja, ali ne nužno i stvarno korištenje zastrašivanja^{415 416} niti protupravne aktivnosti u tom smislu.⁴¹⁷ Konkretno to znači da će ovo kazneno djelo postojati kada će zločinačko udruženje mafijaškog tipa moći iskoristiti izvornu, postojeću silu zastrašivanja ili, kada se na određenom teritoriju otkrije dovoljan stupanj podložnosti i šutnje⁴¹⁸ odnosno općepoznate prakse nasilja⁴¹⁹ i zastrašivanja koja je sustavno sposobna izazvati prodornu i uočljivu auru straha,⁴²⁰ zastrašujuće i neodoljive prisutnosti,⁴²¹ kriminalnu reputaciju⁴²² kao rezultata stila života koji se učvrstio tijekom vremena,⁴²³ tako visokog intenziteta da uvjetuje slobodu izbora onih koji dolaze u kontakt s zločinačkim udruženjem, određuje omertu i pokoravanje volje udruženju⁴²⁴ za postizanje planiranih ciljeva.⁴²⁵ Može se zaključiti da je sila zastrašivanja i instrument koji se odnosi na tendenciju ka udruživanju (*Cass. pen. n. 13070 e 3492 del 1987*)⁴²⁶ te da zapravo proizlazi iz članstva u udruženju⁴²⁷ odnosno asocijativne veze, a ne od pojedinačnih članova⁴²⁸ budući bi se u tom slučaju radilo „samo“ o kaznenoj odgovornosti za jednostavno zločinačko udruženje sukladno čl. 416. tal. KZ.⁴²⁹

⁴¹³ Pomanti, Pietro, *Principio di tassatività e metamorfosi della fattispecie: l'art. 416 bis c.p.*, Pisa University Press, Fascicolo n. 1., 2017., str. 16. i 20. dostupno na: <https://archiviopenale.it/principio-di-tassativita-e-metamorfofi-della-fattispecie-lart-416-bis-cp/articoli/15089> dana 12.9.2020.

⁴¹⁴ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 84.

⁴¹⁵ *Ibid.*, str. 83.

⁴¹⁶ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 181., 183. i 188.

⁴¹⁷ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 113.

⁴¹⁸ *Ibid.*, str. 88. i 89.

⁴¹⁹ Smuraglija, Carlo, *Relazione sulle risultanze dell'attività del gruppo di lavoro incaricato di svolgere accertamenti su insediamenti e infiltrazioni di soggetti ed organizzazioni di tipo mafioso in aree non tradizionali*, Rivista di studi e ricerche sulla criminalità organizzata, (1994.) 2015., Vol. 1., N. 2., str. 130. dostupno na: <https://riviste.unimi.it/index.php/cross/article/view/6640/pdf> 09.7.2020.

⁴²⁰ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 176. i 177. te 206. i 207.

⁴²¹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 83.

⁴²² Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 176. i 177.

⁴²³ *Dispositivo dell'art. 416 bis Codice Penale; Op. cit.* (bilj. 383.), napomena br. 3.

⁴²⁴ Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 19.

⁴²⁵ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 182.

⁴²⁶ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 2.

⁴²⁷ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 9.

⁴²⁸ *Art. 416-bis - Associazioni di tipo mafioso anche straniere (1)*, Filodiritto, Bologna, dostupno na: <https://www.filodiritto.com/codici/codice-penale/dei-delitti-contro-lordine-pubblico/art-416-bis-associazioni-di-tipo-mafioso-anche-straniere-1> dana 13.9.2022.

⁴²⁹ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 177.

Kako bi se standardizirale različite interpretacijske smjernice kod zločinačkog udruženja mafijaškog tipa ne može se raditi o bilo kakvoj zastrašujućoj sili, već kvalificiranoj, aktualnoj, uobičajenoj, autonomnoj, sustavnoj, raširenoj i o duboko ukorijenjenom zastrašivanju na teritoriju⁴³⁰ te mora biti djelotvorna, objektivna i provjerljiva.⁴³¹ Mora imati vanjsku povratnu informaciju⁴³² da zločinačko udruženje učinkovito koristi zastrašujuću silu kako bi provelo svoj sporazum zločinačkog udruženja (*Cass. pen. n. 1612/2000*). Pritom neaktivnost oštećenika bi se smatrala simptomatskim pokazateljem sile zastrašivanja kao i rašireni osjećaj nekažnjivosti članova udruženja zbog kojeg se nedvojbeno nazire opasnost za svakoga onoga tko bi omeo postizanje ciljeva zločinačkog udruženja. (*Cass. pen. n. 2324/2000*).⁴³³

6.2.5. Podložnost kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Podložnost (tal. *l'assoggettamento*) i šutnja, o kojoj ćemo kasnije, izravna su posljedica i učinak⁴³⁴ stvarnog očitovanja sile zastrašivanja, koja sila bi zapravo bila način podjarmljivanja i lišavanje oštećenika slobode odlučivanja.⁴³⁵ Oni su neodvojivi elementi, tako da je jedno neophodna premisa drugog (*Cass. pen. n. 1524/1986*). Podložnost se sastoji u stanju psihološke pokornosti koja se očituje kod žrtava zločinačkog udruženja i apsolutno ne smije upućivati na pojedine sudionike, pretpostavljajući odnos podložnosti i strahopoštovanja između njih i vođa udruženja.⁴³⁶ Za postojanje ovog kaznenog djela zakon ne uvjetuje podvrgavanje u apsolutnom stanju, već se smatra dovoljnim stanje podložnosti u relativnom stanju, koje neizbježno proizlazi iz stanja podložnosti i psihološkog kompromisa.⁴³⁷

⁴³⁰ Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 17., 18.

⁴³¹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 84.

⁴³² *Associazione mafiosa*, nepoznat autor, Studio Legale Gervasi Dimasi, dostupno na: http://www.studiolegalegervasidimasi.com/associazione-mafiosa/?doing_wp_cron=1663091714.3295009136199951171875 dana 13.9.2022.

⁴³³ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*; *Op. cit.* (bilj. 375.), str. 3.

⁴³⁴ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 68.

⁴³⁵ Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 16. i 20.

⁴³⁶ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*; *Op. cit.* (bilj. 375.), str. 3.

⁴³⁷ Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 20.

6.2.6. Omerta kod kaznenog djela zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Omerta ili šutnja (tal. *l'omertà*) tipičan je element povezan uzročno-posljedičnom vezom sa zastrašujućom silom zločinačkog udruženja mafijaškog tipa.⁴³⁸ Sastoji se u odbijanju suradnje s državnim tijelima.⁴³⁹ Prvotno je omerta bila zamišljena kao moralna dužnost, nerazgovaranje s vlastima u cilju rješavanja problema bez pribjegavanja zakonu. Bilo je to bezuvjetno i apsolutno odbijanje suradnje s državnim tijelima ne samo zbog straha od odmazde ili zbog zaštite, već i kao tendencija da se uskrati bilo kakav legitimitet bilo kakvom uplitanju države (i javnosti). Ukratko oblik pasivne opozicije demokratskim institucijama.⁴⁴⁰ Takav stav može proizići iz straha za sebe, ali i iz ozbiljnih prijetnji o prouzrokovanju znatne štete. Tako je rašireno uvjerenje da suradnja sa pravosudnim tijelom neće spriječiti odmazdu s obzirom na jačanje zločinačkog udruženja protiv onih koji mu se usude suprotstaviti. (*Cass. pen. n. 1612/2000*).⁴⁴¹

Prema novijim shvaćanjima i nekim teoretičarima pojam šutnje je izgubio svoj intenzitet i značenje, shvaćen je u mnogo ograničenijem opsegu te je dovoljna kao općenito odbijanje suradnje s državnim tijelima pa se čini da više nije potrebna u imanentnom i trajnom obliku ili bar ne kao nužni uvjet, već može postojati čak i samo u nespecifičnom obliku ili iz pukih prilika.⁴⁴²

6.3. Konstituiranje, promoviranje, organiziranje i vođenje zločinačkog udruženja kao njegov objektivni element

Kod objektivnog elementa (tal. *l'elemento oggettivo*) identificirana su četiri kažnjiva ponašanja: konstituiranje (osnivanje), promoviranje, organiziranje i vođenje te sudjelovanje. Kod jednostavnog zločinačkog udruženja iz čl. 416. st. 1. tal. KZ-a određeno je osnivanje, organiziranje i promoviranje, a sudjelovanje je regulirano stavkom 2. dok kod udruženja

⁴³⁸ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 9.

⁴³⁹ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 176. i 177.

⁴⁴⁰ Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 21.

⁴⁴¹ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*; *Op. cit.* (bilj. 375.), str. 3.

⁴⁴² Pomanti; *Op. cit.* (bilj. 413.), str. 22.

mafijaškog tipa ne postoji osnivanje,⁴⁴³ nego samo vođenje, organiziranje i promoviranje te je određeno čl. 416. bis. st. 2. tal. KZ-a. Kada govorimo o konstituiranju udruživanja to se odnosi na onoga koji inicira zločinačko udruživanje, ali i na one koji povećavaju opasni potencijal već osnovanoj skupini, one koji pridonose pristupanju u članstvo trećih osoba zločinačkom udruženju (osoba koja vrbuje) i ostvarivanju svrhe zločinačkog udruženja kroz aktivnost širenja programa odnosno sporazuma (promotor), (*Cass. pen. n. 7462/1985*).⁴⁴⁴

Kod udruženja mafijaškog tipa za razliku od običnog sudjelovanja članova udruženja određenog čl. 416. bis. st. 1., promoviranje, vođenje i organiziranje određeno čl. 416. bis. st. 2. definira se kao kvalificirano sudjelovanje jer „minimalni“ doprinos kroz sudjelovanje nije dovoljan za kažnjavanje takvih počinitelja⁴⁴⁵ budući da talijanski KZ za to sukladno čl. 416. bis. st. 2. predviđa i težu kaznu, konkretno zatvorsku kaznu u trajanju od 12 do 18 godina za razliku od „običnog“ sudjelovanja za koje je predviđena kazna od 10 do 15 godina.

Što se tiče upravljačkih funkcija (vođenja) koje nužno uključuje organizacijske funkcije, ono se može uokviriti u djelovanje šefova „*pojedinaца koji reguliraju, u cijelosti ili djelomično, kolektivnu aktivnost, s položajem nadređenosti*“. Prema stavu talijanskog Vrhovnog kasacijskog suda, funkcije vođa sastoje se „u nadziranju cjelokupnog upravljanja udruženjem i preuzimanju zadataka donošenja odluka“ (*Cass., Sez. VI, 14. ottobre 1997. (dep. 4. agosto 1998.), Arena, CED-211577*).⁴⁴⁶

Problematična je figura organizatora po funkcijama slična voditeljima koji uz to jamči ili promiče nekažnjivost udruženja.⁴⁴⁷ Organizatori koordiniraju aktivnosti sudionika kako bi osigurali opstojnost, učinkovitost i razvoj zločinačkog udruženja te su kao takvi teško zamjenjivi. Čak i u kontekstu smjernica koje daju voditelji, samostalno obavljaju koordinaciju aktivnosti ostalih članova, osiguravaju racionalno korištenje resursa i unutarnjih struktura te osiguravaju sredstva potrebna za provođenje programa odnosno sporazuma zločinačkog udruženja (*Cass. pen. n. 1793/1993*). Organizatori se tako razlikuju od voditelja po tome što u odnosu prema njima imaju hijerarhijski superiorniju ulogu te upravljačku i odlučujuću ulogu

⁴⁴³ Detaljnije o tome *infra* pod 6.7.

⁴⁴⁴ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata; Op. cit. (bilj. 378.), str. 3.*

⁴⁴⁵ Mazza; *Op. cit. (bilj. 387.), str. 108.*

⁴⁴⁶ *Ibid*, str. 109.

⁴⁴⁷ *Ibid*.

u životu zločinačkog udruženja i u njegovoj svakodnevnoj realizaciji kriminalnih aktivnosti. (*Cass. pen. n. 10040/1987*).⁴⁴⁸

Ova razlika između različitih uloga u udruženju mafijaškog tipa iz čl. 416. bis. tal. KZ-a podsjeća na diferencijaciju položaja u jednostavnom zločinačkom udruženju prema članku 416. talijanskog KZ-a uz neke razlike u odredbama. Naime u čl. 416. tal. KZ-a zakonodavac stavlja težište na konstitutivni moment zločinačkog udruženja⁴⁴⁹ dok u čl. 416. bis. tal. KZ-a fokusira se na dinamički moment udruženja mafijaškog tipa⁴⁵⁰ iz čega zapravo proizlazi da, za razliku od jednostavnog zločinačkog udruženja, u udruženju mafijaškog tipa nije predviđena osoba osnivača. Opisano je vrlo logično pošto u povijesnim mafijama trenutak konstituiranja nije moguće utvrditi, budući su to frakcije sa stoljetnom poviješću. Također kod novih zločinačkih udruženja mafijaškog tipa isto tako ne može postojati konstitutivni moment jer će se potonje „konstituirati“ kada jednostavno zločinačko udruženje stekne tu autonomnu sposobnost zastrašujuće sile koja proizlazi iz asocijacijske veze.⁴⁵¹ U slučaju evolucije jednostavnog zločinačkog udruženja u zločinačko udruženje mafijaškog tipa, za najteže djelo će odgovarati svi izvorni sudionici budući svjesnim i dobrovoljnim prihvaćanjem da budu dio zločinačkog udruženja također prihvaćaju mogućnost stjecanja zastrašujuće sile.⁴⁵² Zanimljiva je odredba čl. 416. st. 5. tal. KZ-a kod jednostavnog zločinačkog udruženja koja određuje da se kazna povećava ako je broj suradnika deset ili više.

Potonja odredba mogla bi biti u funkciji sprječavanja i prevencije evolucije jednostavnog u zločinačko udruženje mafijaškog tipa. Naime, kroz povećavanje broja članova jača i struktura zločinačkog udruženja, što dalje dovodi i do jačanja unutarnje kohezije članova te sve većeg razvoja njihove unutarnje grupne dinamike. Opisano posljedično dovodi do neumitnog jačanja moći jednostavnog zločinačkog udruženja i ozbiljne mogućnosti stjecanja sile zastrašivanja. U takvom slučaju, evolucija jednostavnog zločinačkog udruženja u zločinačko udruženje mafijaškog tipa konačno bi bila ostvarena.

⁴⁴⁸ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 4.

⁴⁴⁹ Čl. 416. st. 1. talijanskog Kaznenog zakona „Kada se tri ili više osoba udruže radi činjena više kaznenih djela“.

⁴⁵⁰ Čl. 416. bis. st. 1. talijanskog Kaznenog zakona „Svatko tko je dio zločinačkog udruženja mafijaškog tipa koje čine tri ili više osoba.“

⁴⁵¹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 101.

⁴⁵² *Ibid*, str. 105.

6.4. Sudjelovanje u zločinačkom udruženju i njegovi subjektivni i objektivni elementi

Sudjelovanje je kod udruženja mafijaškog tipa određeno čl. 416. bis. st. 1. tal. KZ-a dok je u jednostavnom zločinačkom udruženju definirano čl. 416. st. 1. tal. KZ-a. Kroz dva modela preciziralo se značenje kažnjivog sudjelovanja, organizacijski i kauzalni. Oba su nužna za ispravno kažnjavanje sudjelovanja u zločinačkom udruženju.⁴⁵³

U organizacijskom modelu pojedinac sudjeluje kada je trajno umetnut u organizacijski aparat udruženja mafijaškog tipa, na način da ima ulogu i funkciju. Nije potrebna formalna pripadnost i dovoljno je sudjelovanje koje bi se moglo definirati kao organsko. Neće biti potrebno poznavati sve članove udruženja (primjerice povijesne mafije imaju ogroman broj članova), već svijest i spremnost da se, recipročno, bude dio organizacije s najmanje tri suradnika koja mafijaškim metodama želi postići ciljeve zločinačkog udruženja.⁴⁵⁴

Kauzalni model se pritom oslanja na subjektivni element (tal. *l'elemento soggettivo*) sudjelovanja odnosno specifične namjere (*dolusa*), kada osoba jasno i sa sigurnošću pokaže čvrstu volju, podržanu kontinuitetom, učestalošću i intenzitetom odnosa s drugim suradnicima,^{455 456} postati član i dio zločinačkog udruženja, uz znanje i svijest o ciljevima kojima je udruženje namijenjeno kroz postojanje sporazuma zločinačkog udruženja (lat. *pactum sceleris*), kao i da se pritom koristi zastrašujućim sredstvima (samo kod djela iz čl. 416. bis. tal. KZ-a) tzv. *l'affectio societatis*, i to ostvari, to još uvijek nije dovoljno za kažnjivost.⁴⁵⁷ *L'affectio societatis* zapravo znači da su svi članovi zločinačkog udruženja bili upoznati sa svrhom i ciljevima udruženja.⁴⁵⁸ Uz to, kauzalni model zahtijeva bilo koju radnju, na bilo koji način, koja je uzročna za nastanak nekog događaja. Dakle, za kažnjivost po čl. 416. bis. tal. KZ-a još traži i minimalni, ali ne i beznačajani, dakle objektivno mjerljiv doprinos⁴⁵⁹ ostvarenju svrhe^{460 461} (*G.U.P. di Busto Arsizio, 22.02.2005, n. 107, caso „Bestie*

⁴⁵³ *Ibid*, str. 104., 105.

⁴⁵⁴ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 104. i 105.

⁴⁵⁵ *Art. 416 - Associazione per delinquere; Op. cit.* (bilj. 405.).

⁴⁵⁶ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 1.

⁴⁵⁷ Osim za kazneno djelo jednostavnog zločinačkog udruženja opisanog u čl. 416. talijanskog KZ-a.

⁴⁵⁸ Misaggi, Maria Cristina, *Associazione per delinquere e concorso di persone nel reato continuato: il confine è davvero sottile?*, Diritto Penale e Uomo (DPU) - Criminal Law and Human Condition, Milano, 2020., dostupno na: https://dirittopenaleuomo.org/contributi_dpu/associazione-per-delinquere-e-concorso-di-persone-nel-reato-continuato-il-confine-e-davvero-sottile/ dana 25.01.2021.

⁴⁵⁹ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 103.

⁴⁶⁰ Vrh. Kas. sud, Odsjek I, 22. 4. 1985., Arslan, cit. Povratak na „minimalni doprinos“, „kvalitativno“ i „vremenski ograničen“, zabilježen je u Vrh. Kas. sud, Odsjek IV, 29. siječnja 2014., br. 4063, neobjavljeno, o

di Satana“)⁴⁶² te provođenja sporazuma zločinačkog udruženja (*Cass. pen. n. 1674/1982*)⁴⁶³ (*Cass. pen., sez. I, 22.04.1985, Arslan, in Cass. pen. 1986, 822*).⁴⁶⁴ Pritom čak nije potreban uzročno-posljedični doprinos, već je dovoljna njegova relevantnost,⁴⁶⁵ a isti se može očitovati i u „stavljanju na raspolaganje“ udruženju,⁴⁶⁶ u jačanju ili pukom postojanju kao i ostvarenju ciljeva zločinačkog udruženja (objektivno sudjelovanje) (*Cass. pen. n. 6203/1991*).⁴⁶⁷

Važno je naglasiti što se tiče mafijaških rituala Vrhovni kasacijski sud zauzeo je stajalište da „spremnost da djeluje kao čovjek časti sama je po sebi doprinos postojanju udruženja i samim time i sudjelovanje“ (*Cass. Pen., Sez. I, 24 giugno 1992, Alfano, in Gius. pen., 1993, p. 265 ss. Così anche, Cass. Pen., Sez. II, 28 gennaio 2000, Oliveri, in Diritto e giustizia, fasc. 23, 2000, p. 62. Nello stesso senso si è espressa, Cass. Pen., Sez. V, 10 dicembre 2002, Di Maggio, in Riv. pen., 2002, p. 469*), smatrajući da se pojam „čovjek časti“ ne može tumačiti kao približna ili fraza s nejasnim značenjem... ..on također „ukazuje na podvrgavanje subjekta mafijaškim pravilima“; (*Cass. Pen., Sez. V, 28 giugno 2000, n. 12525, Buscicchio; Cass. Pen., Sez. V, 10 novembre 1995, n. 12591*)⁴⁶⁸

6.5. Ciljevi zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Ciljeve definirane čl. 416. bis. st. 3. tal. KZ-a kao svrhu u kontekstu specifične namjere zločinačkog udruženja mafijaškog tipa⁴⁶⁹ karakterizira značajna širina. Oni nisu ograničeni samo na generičko (općenito) počinjenje višestrukih kaznenih djela, nego uključuju aktivnosti usmjerene na infiltriranje u politiku, javnu upravu i ekonomski sektor,⁴⁷⁰ kontrolu nad

sudjelovanju u udruživanju radi neovlaštenog prometa drogama iz čl. 74, Predsjednički dekret 309/1990. preuzeto iz Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 213. i 214.

⁴⁶¹ U suštini bitan doprinos kaznenom djelu kao i kod hrvatskih doktrinarnih uvjeta kod počiniteljstva, ali i objektivnog elementa nužnog za priznanje inkriminacije zločinačkog udruženja detaljnije o tom *supra* pod 2.1.1.3. i 2.2.2. te *infra* pod 7.6.

⁴⁶² ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – AFFECTIO SOCIETATIS – ELEMENTO SOGGETTIVO (ART. 416 C.P.), nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-affectio-societatis-elemento-soggettivo-art-416-c-p/> dana 19.02.2022.

⁴⁶³ *Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata; Op. cit.* (bilj. 378.), str. 4. i 5.

⁴⁶⁴ ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – AFFECTIO SOCIETATIS – ELEMENTO SOGGETTIVO (ART. 416 C.P.); *Op. cit.* (bilj. 462.).

⁴⁶⁵ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 214.

⁴⁶⁶ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 106.

⁴⁶⁷ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 4.

⁴⁶⁸ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 212., 213.

⁴⁶⁹ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 5.

⁴⁷⁰ *Ibid*, str. 4.

gospodarskim aktivnostima,⁴⁷¹ nad djelatnostima koje država ugovara s privatnim sektorom, koncesije, ovlaštenja, ugovore i javne usluge⁴⁷² ili radi ostvarivanja nepravedne dobiti ili prednosti za sebe ili druge⁴⁷³ kao i za sprječavanje ili ometanje slobodnog glasovanja ili za pribavljanje glasova za sebe ili druge prilikom političkih izbora.⁴⁷⁴ Kako su navedeni ciljevi često legalni u poslovanju kriterij njihove protupravnosti je korištenje mafijaške metode.⁴⁷⁵⁴⁷⁶ Ciljeve treba shvatiti u alternativnom, nekumulativnom smislu⁴⁷⁷ pa je dovoljna prisutnost barem jednog cilja za izvršenje ovog kaznenog djela, a ako postoji više ciljeva kazneno djelo ostaje jedno⁴⁷⁸ dok nije niti nužno da se ciljevi konkretno i postignu⁴⁷⁹ (*Cass. pen. n. 7627/1996.*).⁴⁸⁰ Primjerice, kažnjivost ne uvjetuje da je ostvarena kontrola nad ciljanom gospodarskom aktivnošću. (*Cass. pen. n. 1793/1993.*)⁴⁸¹ Ovdje je važno istaknuti da je širi opseg ciljeva zločinačkog udruženja rezultat recentne talijanske zakonodavne politike usmjerene na borbu protiv novog lica zločinačkog udruženja mafijaškog tipa tzv. „poduzetnička mafija.“⁴⁸²

Značajno je napomenuti da je talijanski zakonodavac posljednjim osmim stavkom čl. 416. bis. KZ-a prema kojem se: „*Odredbe ovog članka također primjenjuju na Camorru, 'Ndranghetu i druge udruge, bez obzira na njihov lokalni naziv, uključujući strane, koje, koristeći inkriminirajuću snagu udruženja, slijede ciljeve koji odgovaraju ciljevima udruženja mafijaškog tipa*“ imao za cilj deprovincijalizirati borbu protiv mafijaških frakcija kao i borbu protiv novih mafijaških udruženja koja se sastoje od članova isključivo drugih nacionalnosti (primjerice albanska mafija, ruska mafija). Iako u dobroj namjeri zakonodavca odredba je nespretno sastavljena i nije usklađena sa zahtjevom *lex stricta* budući izostavlja uvjet podložnosti i šutnje, što otvara mogućnost ekstenzivnih pa i analognih tumačenja. Zapravo je suvišna budući je nepotrebno bilo kakvo dodatno uvjetovanje na temelju zemljopisnog

⁴⁷¹ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 188., 189.

⁴⁷² Smuraglija; *Op. cit.* (bilj. 419.), str. 131.

⁴⁷³ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 9. i 10.

⁴⁷⁴ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 90., izmjene zakona od 8. lipnja 1992. br. 306.

⁴⁷⁵ *Ibid.*, str. 90.

⁴⁷⁶ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 189., 190.

⁴⁷⁷ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 4.

⁴⁷⁸ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 90.

⁴⁷⁹ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 187., 188.

⁴⁸⁰ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.; Op. cit.* (bilj. 375.), str. 4.

⁴⁸¹ *Ibid.*, str. 5.

⁴⁸² Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 90.

položaja i nacionalnog sastava budući su kriteriji za postojanje udruženja mafijaškog tipa ionako već jasno postavljeni stavkom 3. članka 416. bis. tal. KZ-a.⁴⁸³

6.6. Otegotne okolnosti

Otegotne su okolnosti određene čl. 416. bis. st. 4. do 6. tal. KZ-a. U stavku 4. u tom smislu određuje posjedovanje čak i potencijalnog naoružanja⁴⁸⁴ ili prijetnje da će ga upotrijebiti.⁴⁸⁵ Sukladno stavku 5. udruženje se smatra naoružanim kada članovi za postizanje svrhe udruženja raspolažu oružjem ili eksplozivnim materijalom, čak i ako su skriveni ili držani u skladištu. Kako je ovaj element objektivne naravi znači da i ako je u posjedu samo kod nekih od članova, otegotne okolnosti proširive su na sve ostale članove koji stvarno i nisu u posjedu naoružanja. Dakle, dovoljno je posjedovanje ili čak i prikrivanje, odnosno korištenje oružja nije potrebno da bi se ispunile kvalifikatorne okolnosti. (*Cass. pen. n. 2131/1987 e 1896/1987*).⁴⁸⁶

Što se tiče financiranja gospodarskih aktivnosti protupravnom dobiti od kaznenih djela (čl. 416. bis. st. 6. tal. KZ-a) intencija je omogućiti kažnjivost onih zločinačkih udruženja koja su uspjela ostvariti kriminalnu svrhu i koja namjeravaju uložiti stečenu protupravnu dobit u legalne gospodarske tokove. Iako je navedeno objektivne prirode te se odnosi na zločinačko udruženje kao cjelinu, a ne na njegove pojedine članove, smatra se specifičnim atributom zločinačkog udruženja čime njegovu društvenu opasnost kvalificira jednakom njegovom oružanom karakteru pa se sukladno čl. 59. st. 2. talijanskog KZ-a može procjenjivati prema svakom članu udruženja (*Cass. pen. n. 856/1999*)⁴⁸⁷ gdje otegotne okolnosti terete okrivljenika samo ako ih poznaje, zanemari ih krivnjom ili ih smatra nepostojećim zbog pogreške uzrokovane krivnjom.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 191. do 193.

⁴⁸⁴ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*; *Op. cit.* (bilj. 375.), str. 6.

⁴⁸⁵ Levi; Smith; *Op. cit.* (bilj. 108.), str. 10.

⁴⁸⁶ *Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p.*; *Op. cit.* (bilj. 375.), str. 6.

⁴⁸⁷ *Ibid.*

⁴⁸⁸ *Articolo 59 Codice Penale, Circostanze non conosciute o erroneamente supposte*, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primo/titolo-iii/capo-ii/art59.html> dana 22.9.2022.

6.7. Razlike jednostavnog zločinačkog udruženja naspram zločinačkog udruženja mafijaškog tipa

Ciljevi su jedna od važnih razlika, a kod zločinačkog udruženja mafijaškog (čl. 416. bis. st. 3. CP) tipa karakterizira ih znatno veća širina u usporedbi sa jednostavnim zločinačkim udruženjem.⁴⁸⁹

Sudska praksa prihvaća stav prema kojem kod sudjelovanja u jednostavnom zločinačkom udruženju iz čl. 416. tal. KZ-a organizacijski model nužno uključuje u sebe kauzalni model, s posljedicom da se doprinos može prepoznati u organskoj integraciji sudionika u udruženje dok kod sudjelovanja u udruženju mafijaškog tipa uz stabilni organski odnos i status pripadnosti zahtijeva i dinamičnu, funkcionalnu ulogu sudjelovanja u fenomenu udruživanja, i stavlja se na raspolaganje za ostvarivanje zajedničkih kriminalnih ciljeva (*Cass., SS.UU., 12 luglio 2005 (dep. 20 settembre 2005), Mannino, CED- 231670*).⁴⁹⁰ Konkretnije rečeno zakonodavac se nije ograničio na inkriminiranje neutralnog asocijativnog ponašanja, pukog participativnog ponašanja članova udruženja usmjerenog kriminalnoj svrsi kao kod čl. 416. talijanskog KZ-a, već je s čl. 416. bis. podigao kažnjivi prag te zahtijeva vanjsku aktivnost koja predstavlja početak provedbe programa odnosno sporazuma zločinačkog udruženja, vanjsku manifestaciju, i stvarno zamjetni teror, podređenost i šutnju oštećenika.⁴⁹¹ Stvoreno zločinačko udruženje prema čl. 416. KZ-a, usmjereno na počinjenje kaznenih djela upotrebom prijetnje i nasilja, ako stekne trajnu auru sveopćeg zastrašivanja i uspostavi stanje podređenosti i šutnje među suradnicima, može se smatrati formiranim udruženjem mafijaškog tipa, a isto se manifestira kao progresivno kazneno djelo kroz sve veće faze prijestupa, počevši postupno od blažih prema ofenzivnijim ugrozama istog pravnog dobra.⁴⁹²

⁴⁸⁹ *Ibid*, str. 4.

⁴⁹⁰ Mazza; *Op. cit.* (bilj. 387.), str. 106.

⁴⁹¹ Della Valle; *Op. cit.* (bilj. 377.), str. 180., 181.

⁴⁹² *Ibid*, str. 206. i 207.

6.8. O odnosu između sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela naspram kaznenog djela zločinačkog udruženja

Dvije su značajne razlike, a prva je da bi se radilo o kaznenom djelu jednostavnog zločinačkog udruživanja iz čl. 416. tal. KZ-a svaki član svjesno i kontinuirano doprinosi cilju i sporazumu zločinačkog udruženja, čime se razlikuje od pukog sudjelovanja više osoba u istom kaznenom djelu iz čl. 110. tal. KZ-a gdje se doprinos iscrpljuje pri počinjenju kaznenog djela i prestaje asocijativna veza. Za razliku od običnog sudioništva asocijativna veza u zločinačkom udruženju ne može biti ograničena na jedno ili više kaznenih djela, nego se mora svjesno proširiti na općeniti, neodređeni program odnosno sporazum zločinačkog udruženja. U protivnom bi se moglo govoriti o jednostavnom stjecaju počinjenih kaznenih djela, eventualno produljenom kaznenom djelu iz čl. 81. uz primjenu odredbi iz čl. 110. tal. KZ-a.⁴⁹³

7. ZLOČINAČKO UDRUŽENJE U KAZNENOM ZAKONODAVSTVU REPUBLIKE HRVATSKE

7.1. Povijesni osvrt na kaznenopravno određenje zločinačkog udruživanja od integracija Republike Hrvatske unutar SFRJ do prvih godina osamostaljenja

Inkriminacije zločinačkog udruživanja postale su značajne najviše nakon svršetka II. svjetskog rata kada se događa proliferacija kaznenih djela s elementima nasilja kao primjerice terorizma, otmica i uzimanja talaca, čiji počinitelji su najčešće bile razne kriminalne skupine. Kako je svako vremensko razdoblje u povijesti ljudskog roda obilježeno nekom svojom specifičnošću tako je u suvremeno doba fokus inkriminacija zločinačkog udruženja pomaknut prema novom fenomenu kriminala, organiziranom kriminalu.⁴⁹⁴

Kaznenopravni sustav bivše federativne države Jugoslavije imao je zanimljivu odredbu koja se odnosila na kaznenopravno određivanje pojma zločinačkog udruživanja. Kako je

⁴⁹³ ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.); *Op. cit.* (bilj. 389.).

⁴⁹⁴ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 45.

pravnotehničko rješenje tih odredbi bilo uređeno dvojbeno, prije svega zbog nesukladnosti sa kaznenopravnom doktrinom našeg pravnog sustava, inkriminacija je bila više deklarativne naravi. Naime, takve odredbe su bile daleko prirodnije *common law* sustavu i njegovom institutu *conspiracy* dok je s druge strane bila uvedena po uzoru na sovjetski model kaznenog prava s ciljem vrlo olakšanog progona političkih neistomišljenika tog doba. To je vjerojatno i glavni razlog da tijela kaznenog gonjenja i sudska praksa po toj odredbi praktički nisu u značajnoj mjeri niti postupala. Radilo se o odredbi organiziranja zločinačkog udruženja, obliku sudioništva netipičnom modernim kaznenopravnim sustavima.⁴⁹⁵

Čl. 23. općeg dijela KZ-a NRH iz 1951. Kažnjavanje organizatora zločinačkih udruženja: „*Tko radi vršenja krivičnih djela stvara ili iskorišćuje organizaciju, bandu, zavjeru, grupu ili drugo udruženje kaznit će se za sva krivična djela proizašla iz zločinačkog plana tih udruženja kao da ih je sam počinio.*“⁴⁹⁶

Vidi se da su bila nužna 3 uvjeta i to:

1.) da je netko stvorio ili iskoristio već postojeću zločinačku organizaciju, bandu, zavjeru, grupu ili drugo udruženje tog tipa; 2.) da je postojao zločinački plan te 3.) da je od strane pripadnika udruženja počinjeno najmanje jedno kazneno djelo proizašlo iz zločinačkog plana.⁴⁹⁷

Organizator takvog zločinačkog udruženja bio bi odgovoran za sva kaznena djela proizašla iz zločinačkog plana te bi se kažnjavao kao da ih je osobno počinio. Pritom bi potpuno bilo irelevantno da li je i u kojem svojstvu sudjelovao u počinjenju takvog kaznenog djela. Isto tako, u slučaju da od pripadnika tog zločinačkog udruženja nebi bilo počinjeno niti jedno kazneno djelo organizator tada nebi bio odgovoran za ovu inkriminaciju, nego za kazneno djelo iz posebnog dijela KZ-a naziva Zločinačko udruživanje.⁴⁹⁸ Opisano je u najmanju ruku kontroverzno budući da se tu potpuno opravdano može govoriti o postojanju modela objektivne odgovornosti, netipičnom modelu modernim kaznenopravnim sustavima koji počivaju na principima subjektivne i individualne odgovornosti.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Škulić; *Op. cit.* (bilj. 40.), str. 11.

⁴⁹⁶ Zlatarić, Bogdan, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni I. svezak – Opći dio, Narodne novine, Zagreb, 1956., str. 122.

⁴⁹⁷ Škulić; *Op. cit.* (bilj. 40.), str. 11.

⁴⁹⁸ Vidi *infra* str. 76, čl. 299. st. 1. KZ-a NRH iz 1951. godine.

⁴⁹⁹ *Ibid.*

Sudska je praksa pritom pod pojmom grupe zauzimala neujednačen stav u odnosu prema stupnju organiziranosti grupe od običnog udruživanja više osoba koje su se udružile za vršenje kaznenog djela. Ipak, doktrina je zauzela stav da se za grupu ne traži veći stupanj organiziranja, ustrojstva niti bliža ili trajnija povezanost njezinih pripadnika, već je u kaznenopravnom smislu dovoljan onaj stupanj organiziranosti tri ili više osoba koji je po prirodi nužan da zajednički počine određeno kazneno djelo, a očituje se u određenoj podjeli poslova i zadataka te koordinaciji pojedinih aktivnosti pri izvršenju tog kaznenog djela. U kaznenopravnom smislu prvenstvena razlika između grupe i običnog udruživanja više osoba je u tome što je za grupu minimalan broj članova tri dok je za obično udruživanje dovoljno i dvoje članova. Za razliku od bande i zavjere koje su obično trajnije i organizacijski čvršće povezane grupa je mogla biti i spontana i privremena veza, suglasnost više osoba da će zajednički vršiti određena kaznena djela. Isto tako ako su se tri ili više članova udružila za vršenje više kaznenih djela onda takvo udruživanje u pravilu više ne predstavlja grupu, nego bandu budući je banda asocijacija više osoba uspostavljena za vršenje većeg broja kaznenih djela koja nisu određena u pojedinostima, dakle za trajniju kriminalnu djelatnost.⁵⁰⁰

Odredba posebnog dijela čl. 299. st. 1. KZ-a NRH iz 1951. naziva Zločinačko udruživanje nešto drukčije određuje ovu inkriminaciju: „*Tko organizira grupu ili bandu koja ima za svrhu vršenje krivičnih djela za koja se po zakonu može izreći pet godina strogog zatvora ili teža kazna.*“ Pritom stavak 2. određuje kažnjivost pripadnosti odnosno članstva „*ovakve grupe ili bande.*“⁵⁰¹

Očigledno je da se ovdje ne određuje korištenje već postojeće zločinačke organizacije, bande, zavjere ili grupe, nego se inkriminira organiziranje, dakle konstituiranje zločinačkog udruženja, što je najznačajnija razlika. Uz to ovdje se decidirano određuje svrha zločinačkog udruženja za činjenje više kaznenih djela, dakle za trajniju kriminalnu djelatnost.

⁵⁰⁰ Zlatarić; *Op. cit.* (bilj. 496.), str. 122. do 124.

⁵⁰¹ Zlatarić, Bogdan, *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni II. svezak – Posebni dio*, Narodne novine, Zagreb, 1958., str. 569.

Izmjenama Kaznenog zakonika SFRJ iz 1977. godine odredbe koje inkriminiraju ovu materiju supstancijalno se nisu izmijenile.⁵⁰² Iz odredbe čl. 254. st. 1. KZ SFRJ/77 izbačen je termin banda.⁵⁰³

Identična pravna norma odnosno identičan oblik kaznene odgovornosti organizatora zločinačkog udruženja u to vrijeme apsolutno strana zapadnoeuropskom kaznenom zakonodavstvu⁵⁰⁴ zadržao se i nakon osamostaljenja Republike Hrvatske pa je takvu odredba sadržavao čl. 24. st. 1. Osnovnog krivičnog zakona RH⁵⁰⁵ koja je bila relevantna do donošenja novog Kaznenog zakona RH 1997. godine.

Doduše i člankom 201. Krivičnog zakona RH na znatno prihvatljivijoj doktrinarnoj osnovi regulirano je udruživanje za izvršenje krivičnih djela,⁵⁰⁶ no isto se odnosilo na grupu ili bandu.⁵⁰⁷ Tako se odgovarajuća inkriminacija koja bi zapravo definirala stvarno zločinačko udruženje još nije pojavila u našem zakonodavstvu.

Bez obzira, gotovo da i nije bilo osuda za ova kaznena djela⁵⁰⁸ da bi konačno novelom iz 1997. djelo zločinačkog udruživanja manje više bilo na neki način ponovo prepoznato u formi zločinačke organizacije.⁵⁰⁹ Zakonodavac je i dalje zadržao termin *grupe ljudi* pa su tako inkriminirana dva tipa zločinačkog udruženja. Kako te dvije odredbe nije jasno razgraničio u skladu sa zahtjevima *lex stricta* dolazilo je do prijepora zbog neusklađenosti definicije grupe ljudi i opisa kaznenog djela udruživanja za počinjenje kaznenog djela.⁵¹⁰ Pri tom je najvažnija razlika od *grupe ljudi* u strukturiranosti zločinačke organizacije i njenom cilju financijske ili druge materijalne koristi, no važnije je ostalo nedorečeno kao primjerice koje bi bile

⁵⁰² Bačić, Franjo *et al*, Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savremena administracija, 1978., str. 143., čl. 26. KZ SFRJ/77 naziva Krivična odgovornost i kažnjivost organizatora zločinačkih udruženja.

⁵⁰³ *Ibid*, str. 773.

⁵⁰⁴ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 47.

⁵⁰⁵ Osnovni krivični zakon RH, NN 31/1993, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_31_569.html dana 06.3.2023.

⁵⁰⁶ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 764., 765.

⁵⁰⁷ Krivični zakon RH, NN 32/1993, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_32_574.html dana 06.3.2023.

⁵⁰⁸ Singer; *Op. cit.* (bilj. 89.), str. 565. i 571.

⁵⁰⁹ Kazneni zakon, NN 110/1997, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_110_1668.html dana 06.3.2023., članak 333. stavak 2. KZ-a.

⁵¹⁰ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 768. i 769.

posebnosti i razlike⁵¹¹ u odnosu prema terminu grupa ljudi.⁵¹² Dodatne probleme je stvarala i činjenica što je niz kaznenih djela u svojim inkriminacijama dodatno sadržavao odredbe da je počinjenje u sastavu grupe ili zločinačke organizacije kvalifikatorna okolnost.⁵¹³

Člankom 333. st. 2. KZ/97 bio je inkriminiran pojam zločinačke organizacije čija definicija je počivala na tadašnjoj odredbi čl. 89. st. 23. prema kojoj je „*zločinačka organizacija strukturirano udruženje od najmanje tri osobe koje postoji tijekom određenog razdoblja i djeluje sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela radi izravnog ili neizravnog stjecanja financijske ili druge materijalne koristi ili s ciljem ostvarivanja ili zadržavanja nadzora nad gospodarskim ili drugim djelatnostima, a radi se o kaznenim djelima za koja se može izreći kazna zatvora od najmanje četiri godine ili teža kazna.*“ Sukladno odredbi čl. 89. st. 2. grupa ljudi „*su najmanje tri osobe koje su povezane radi trajnog ili povremenog činjenja kaznenih djela, pri čemu svaka od tih osoba daje svoj udio u počinjenju kaznenog djela.*“⁵¹⁴

7.2. Zločinačko udruženje

Kazneno djelo naziva Zločinačko udruženje iz čl. 328. KZ/11 iako je po svojoj prirodi pripremna radnja⁵¹⁵ zapravo ima samostalni karakter⁵¹⁶ pa je samostalno kazneno djelo⁵¹⁷ (*delicta sui generis*). Ipak je u pravno-dogmatskom smislu i dovršeno kazneno djelo, a da i nije počinjeno namjeravano kazneno djelo.⁵¹⁸ Opis odnosno sadržaj pojma zločinačko udruženje daje stavak 4. po kojem ga sačinjavaju najmanje tri osobe koje su se udružile sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela,⁵¹⁹ za koja se može izreći kazna zatvora od tri godine ili teža, a koje ne uključuje udruženje koje sačinjavaju osobe slučajno povezane za neposredno počinjenje jednog kaznenog djela.⁵²⁰ Ova definicija djelomično je u sukladnosti je s odredbama čl. 2. (a) do (e) Konvencije Ujedinjenih naroda protiv

⁵¹¹ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 50., 51.

⁵¹² Bačić; Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 42.), str. 1134., 1135.

⁵¹³ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 774., 775.

⁵¹⁴ Kazneni zakon, NN 110/1997; *Op. cit.* (bilj. 509.).

⁵¹⁵ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 50.

⁵¹⁶ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 637.

⁵¹⁷ VSRH I Kž Us 63/2015-6 od 19.12.2018. godine, izvor IUS-INFO, str. 3.

⁵¹⁸ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 45.

⁵¹⁹ VSRH I Kž-Us 20/2018-18 od 18.4.2018. godine, izvor IUS-INFO, str. 12.

⁵²⁰ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1353. i 1354.

transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (Palermo konvencija), a osobito definicijama „organizirane zločinačke grupe“⁵²¹ i „strukturirane grupe,“⁵²² ali i definicijama „teško kazneno djelo“, „imovina“ te „korist od kaznenog djela“ te je u skladu i sa čl. 1. t. 1. i 2. Okvirne odluke Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala⁵²³ u kojem su definirani pojmovi „zločinačka organizacija“ i „strukturirano udruženje.“⁵²⁴

Što se tiče odgovornosti pripadnika udruženja iz čl. 328. stavka 2. isti je odgovoran za puko svjesno sudjelovanje „...prvostupanjski sud nije dao adekvatne razloge o svijesti svih počinitelja da su članovi zločinačkog udruženja koje postupa upravo s određenim ciljem njegovog osnivanja...“⁵²⁵ dakle „...u sastavu zločinačkih udruženja, znajući za njihov cilj i njihove kriminalne aktivnosti...“⁵²⁶ ili izvršenje kakve radnje koja ne potpada pod kazneno djelo, ali za koju zna da doprinosi ostvarenju cilja zločinačkog udruženja⁵²⁷ ili financijski ili na drugi način podupire zločinačko udruženje.⁵²⁸ To je u skladnosti je s odredbama čl. 5. st. 1. ii. b. ranije navedene Palermo konvencije⁵²⁹ te djelomično u skladu sa čl. 2. (a) navedene Okvirne odluke.⁵³⁰ Tu spada primjerice i vrbovanje novih članova zločinačkog udruženja kao i bilo kakvo drugo podupiranje udruženja, a osim pripadnika ovo djelo može počinuti i osoba koja nije pripadnik udruženja.⁵³¹ Pripadniku je svojstvena namjera zajedništva (*animus*

⁵²¹ Palermo konvencija; *Op. cit.* (bilj. 96.), čl. 2. (a) „Organizirana zločinačka grupa“ znači strukturiranu grupu od tri ili više osoba, koja postoji određeno vrijeme i djeluje usklađeno s ciljem počinjenja jednog ili više teških kaznenih djela ili kaznenih djela utvrđenih u skladu s ovom Konvencijom, kako bi izravno ili neizravno pribavili financijsku ili drugu materijalnu korist.“

⁵²² *Ibid.*, čl. 2. (c) „Strukturirana grupa znači grupu koja nije slučajno okupljena radi neposrednog počinjenja kaznenog djela i koja ne treba imati formalno utvrđene uloge svojih članova, trajnost članstva ili razrađenu strukturu.“

⁵²³ Turković, K., Novoselec, P., Grozdanić, V., Kurtović Mišić, A., Derenčinović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička, S., Tripalo, D., Maršavelski, A., Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, Zagreb, 2013., str. 403.

⁵²⁴ Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala; *Op. cit.* (bilj. 103.), čl. 1. t. 1. „zločinačka organizacija“ znači strukturirano udruženje više od dvije osobe, uspostavljeno u određenom vremenskom razdoblju, koje zajednički djeluju s namjerom da počine kaznena djela koja su kažnjiva oduzimanjem slobode ili za koja se određuje pritvor u najduljem trajanju od najmanje četiri godine ili ozbiljnija kazna, kako bi, izravno ili neizravno, ostvarile financijsku ili drugu materijalnu korist; Čl. 1. t. 2. Okvirne odluke: „strukturirano udruženje“ znači udruženje koje nije nasumično uspostavljeno za neposredno počinjenje kažnjivog djela niti treba imati formalno definirane uloge za svoje članove, neprekidnost članstva ili razvijenu strukturu, str. 136.

⁵²⁵ VSRH I Kž Us 2/2015-9 od 04.5.2017. godine, izvor IUS-INFO, str. 2.

⁵²⁶ VSRH I Kž Us 6/2011-11 od 03.4.2013. godine, izvor IUS-INFO, str. 9.

⁵²⁷ *Ibid.*

⁵²⁸ Turković *et al.*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 403., 404.

⁵²⁹ Palermo konvencija; *Op. cit.* (bilj. 96.), čl. 5. st. 1. ii.(b).

⁵³⁰ Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala; *Op. cit.* (bilj. 103.), čl. 2. (a), str. 136.

⁵³¹ Pavlović, Šime, Kazneni zakon, Libertin naklada, Rijeka, 2012., str. 710.

asociandi),⁵³² ne traži se formalno pripadanje, ali mora biti spreman prihvatiti ciljeve⁵³³ i sudjelovati u izvršenju zločinačkog plana i programa⁵³⁴ koji kao radnik ima najniži status u udruženju. On je izvršitelj zapovijedi i naloga organizatora, upravitelja⁵³⁵ te užeg kruga vodstva zločinačkog udruženja. Radi se o osobi koja je hijerarhijski inferiorna, obavezna podvrgnuti se internim pravilima, organizatoru i voditelju⁵³⁶ te obaviti najprljavije zadatke u aktivnostima udruženja. Ukoliko član počinu kazneno djelo neće odgovarati po odredbama ovog članka, nego po čl. 329. KZ-a naziva Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja u vezi s konkretno počinjenim kaznenim djelom.^{537 538} Dakle vidimo da čl. 328. st. 2. nema samostalni karakter već je supsidijarne pravne naravi⁵³⁹ sa značenjem formalne supsidijarnosti, odnosno primjenit će se ukoliko ne postoji koja druga odredba koja bi bila primarna ovoj. Radi se ovdje o pravnoj normi *lex primaria derogat legi subsidiariae*.⁵⁴⁰ Za pripadnika je „KZ/11 teži od KZ/97, budući pripadnik zločinačkog udruženja odgovara već i za samo udruživanje s ciljem počinjenja jednog kaznenog djela, dok je za pripadnost grupi ili zločinačkoj organizaciji iz čl. 333. st. 3. i 4. KZ/97, bilo potrebno postupanje s ciljem počinjenja više kaznenih djela.“⁵⁴¹

Nakon svega dodatno pitanje je, kamo smjestiti sve osobe koje nisu organizatori, upravljači niti pripadnici udruženja pa tako osim člana pod inkriminaciju stavka 2. pripada i tzv. podupirač, logističar, svojevrsni vanjski suradnik (tzv. *extranei*) kao podrška udruženju iz šireg kruga, osoba koju bi bilo pretjerano smatrati pripadnikom pošto nema volju za trajnim pripadanjem udruženju.^{542 543} On poduzima bilo koju radnju, ali onu kojom neće ostvariti biće kaznenog djela, kojom svjesno doprinosi ostvarenju cilja zločinačkog udruženja odnosno na financijski ili drugi način podupire takvo udruženje. Opisanim hrvatski zakonodavac udovoljava zahtjevima odredbe čl. 5. st. 1. t. ii (b) Palermo Konvencije kao i zahtjevima čl. 2. (a) Okvirne odluke Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv

⁵³² Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 745.

⁵³³ *Ibid.*, str. 744.

⁵³⁴ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 49.

⁵³⁵ VSRH I Kž-U s 149/15-6 od 22.02.2016. godine, izvor IUS-INFO, str. 3. i 4.

⁵³⁶ VSRH I Kž-U s 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 12.

⁵³⁷ *Ibid.*, str. 23. do 25.

⁵³⁸ VSRH I Kž-U s 149/15-6; *Op. cit.* (bilj. 535.), str. 1.

⁵³⁹ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 638.

⁵⁴⁰ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 531.), str. 709. i 712.

⁵⁴¹ VSRH I Kž-U s 40/2013-8 od 20.9.2016. godine, izvor IUS-INFO, str. 4.

⁵⁴² Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 46.

⁵⁴³ Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 772.

organiziranog kriminala koji određuje kaznena djela vezana za sudjelovanje u zločinačkoj organizaciji.⁵⁴⁴

Članak 328. st. 1. KZ-a određuje kaznenu odgovornost organizatora i upravljača (voditelja) zločinačkog udruženja. Dok je ovdje pojam organizatora lako utvrditi to nije slučaj sa pojmom upravljača. Naime organizator je dominantna figura, vođa, on određuje program, plan, ciljeve, strategiju, taktiku i poteze udruženja koheziona je snaga u unutarnjim odnosima i glavni autoritet.⁵⁴⁵ Kako zločinačko udruženje uglavnom karakterizira hijerarhijski ustroj gdje organizator nosi glavnu ulogu, a može ih biti i više⁵⁴⁶ pa bi se radilo o suorganizatorima različitih hijerarhijskih razina.⁵⁴⁷ Što se tiče voditelja, sudionika u udruženju koji njime upravlja njegov bi značaj kao člana tzv. upravnog tijela zločinačkog udruženja bio odmah nakon organizatorova.⁵⁴⁸ On je sudionik s jednom od vodećih uloga u udruženju, dakle vođa sa zadaćom ostvarenja plana i programa kroz rukovođenje akcijama.⁵⁴⁹ Zapravo i nije uvijek lako napraviti distinkciju između te dvije ključne osobe u udruženju, a nije isključeno da su i organizator i voditelj ista osoba: „...optuženi M. V. proglašen je krivim što je, u cilju nabave i krijumčarenja droge radi daljnje neovlaštene prodaje, zajedno s D. M., u R. H., K. N. i u R. C.G., okupio i međusobno povezao u zajedničko djelovanje te zajedno s D. M. i rukovodio osobama poimenično navedenim u preambuli činjeničnog opisa kaznenog djela iz članka 328. stavka 1. KZ/11... .. Sadržaj SMS poruka koje su, nakon uhićenja G. D., razmijenili optuženi M. V. i D. M. (DVD 7, zapisi 40, 41, 42, 43, 44, 45 i 46 od 17. svibnja 2015.) također ukazuju o njihovoj međusobnoj povezanosti i zajedničkom angažmanu na osmišljavanju i organiziranju krijumčarenja droge heroin iz C. G...“⁵⁵⁰ Isto tako „... S obzirom na izloženo, prvostupanjski sud je pravilno utvrdio da je opt. Ž. B. organizirao grupu ljudi radi prenošenja preko carinske crte veće količine cigarete iz Bosne i Hercegovine u Republiku Hrvatsku, pri čemu je opt. Ž. B. imao odlučujuću ulogu u organizaciji kriminalnog djelovanja, posebno prilikom narudžbe cigareta, određivanja vrste i količine, plaćanja, njihovog preuzimanja, organizacije prijevoza i skladištenja, te njihove daljnje prodaje uspostavom mreže kupaca...“⁵⁵¹

⁵⁴⁴ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1350. do 1352.

⁵⁴⁵ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 48.

⁵⁴⁶ VSRH I Kž-Us 149/15-6; *Op. cit.* (bilj. 535.), str. 3. i 4.

⁵⁴⁷ VSRH I Kž-Us 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 5. i 11.

⁵⁴⁸ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1351.

⁵⁴⁹ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 49.

⁵⁵⁰ VSRH I Kž-Us 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 3. i 11.

⁵⁵¹ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 5.

Organizator i vođa zločinačkog udruženja ukoliko počine djelo odgovarat će u stjecaju i po odredbama članka 328. stavka 1. KZ-a i za sva kaznena djela počinjena u sklopu zločinačkog udruženja.^{552 553} Vidimo da se, za razliku od st. 2. kao i djela dogovora za počinjenje kaznenog djela iz čl. 327. KZ-a, ovdje ne radi o supsidijarnoj odredbi temeljem koje bi ista izgubila pravni značaj u slučaju pokušaja ili počinjenja dogovorenog kaznenog djela u kojem slučaju se, dakle, ne konzumira organiziranje ili pripadanje udruženju. To je zbog distinkcije između čina pripadanja zločinačkom udruženju i čina počinjenja kaznenog djela, bez obzira na njihovu neodvojivu interakciju.⁵⁵⁴ „Pri tome, KZ/11 za organizatora nije blaži zakon, jer je za razliku od KZ/97, koji je tražio da se organiziraju kaznena djela (dakle, najmanje dva ili više), po odredbama KZ/11 je dovoljno organiziranje ili vođenje zločinačke organizacije samo s ciljem počinjenja jednog djela (čl. 328. st. 1. i 4. KZ/11).“⁵⁵⁵

Odredba stavka 3. je u funkciji suzbijanja organiziranog kriminaliteta kojom se u slučaju djelotvornog kajanja otvara mogućnost fakultativnog oslobođenja od kazne⁵⁵⁶ počiniteljima kaznenog djela iz stavka 1. i 2. uz uvjet da je organizator ili voditelj odnosno član pravodobnim otkrivanjem zločinačkog udruženja spriječio počinjenje kaznenih djela iz stavka 4. ili ga kao pripadnik otkrio prije, nego je u njegovom sastavu počinio neko kazneno djelo iz stavka 4. Pripadnik koji jest počinio koje kazneno djelo u sastavu zločinačkog udruženja njegov status reguliran je odredbama Zakona o Uredu za suzbijanje organiziranog kriminaliteta,⁵⁵⁷ a ta odredba je u sukladnosti sa čl. 4. rečene Okvirne odluke Vijeća EU.⁵⁵⁸

7.3. Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja

Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja opisano u čl. 329. KZ-a je nova odredba sačinjena u skladno zahtjevima čl. 5. st. 1. t. a. i. ii. Palermo konvencije⁵⁵⁹ kao i zahtjevima čl. 2. (a) Okvirne odluke Vijeća EU 2008/841/PUP.⁵⁶⁰

⁵⁵² VSRH I Kž-U s 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 24.

⁵⁵³ VSRH I Kž-U s 149/15-6; *Op. cit.* (bilj. 535.), str. 1.

⁵⁵⁴ Kurtović; *Op. cit.* (bilj. 1.), str. 743.

⁵⁵⁵ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 4.

⁵⁵⁶ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 638.

⁵⁵⁷ Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, NN 76/09, 116/10, 145/10, 57/11, 136/12, 148/13, 70/17, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/166/Zakon-o-Uredu-za-suzbijanje-korupcije-i-organiziranog-kriminaliteta> dana 17.5.2022.

⁵⁵⁸ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1352., 1353.

⁵⁵⁹ Palermo konvencija; *Op. cit.* (bilj. 96.), čl. 5. st. 1. t. a. i. ii.

Odredbama KZ/97 počinjenje kaznenog djela u sastavu grupe ili zločinačke organizacije bila je kvalifikatorna okolnost što je predstavljalo probleme u svezi mogućnosti postojanja stjecaja između kaznenog djela zločinačkog udruživanja (čl. 333. KZ/97) sa nizom kaznenih djela gdje su bile dodatno ugrađene kvalifikatorne okolnosti počinjenja djela u grupi.⁵⁶¹ „Radi se o posebnoj kvalificiranom obliku počinjenog kaznenog djela (koji je ranije - u KZ/97. - za neka kaznena djela bio i izrijekom predviđen, a tada je bio isključen njihov stjecaj s kaznenim djelom iz članka 333. stavka 3. KZ/97.).“⁵⁶² Sadašnjim Kaznenim zakonom odnosno odredbama članka 329. otklonjeni su ti problemi budući su opisane kvalifikatorne okolnosti kod više kaznenih djela brisane,⁵⁶³ pa će sada svako kazneno djelo počinjeno članstvom u zločinačkom udruženju zapravo biti njegov kvalificirani oblik počinjen u sastavu zločinačkog udruženja.⁵⁶⁴ ⁵⁶⁵ Tako će se sada raditi o počinjenju ovog djela u svezi sa konkretno počinjenim kaznenim djelom.⁵⁶⁶ Primjerice „...prvostupanjski je sud... ...protivno žalbenim navodima optuženog J. C., pravilno zaključio da se radilo upravo o drogi za koju je optuženi C., znajući za cilj i svrhu zločinačkog udruženja i povezan s ostalim pripadnicima tog udruženja, u namjeri da nabavi i posjeduje stvari koje su propisom proglašene drogom, poduzeo radnju koja prostorno i vremenski neposredno prethodi ostvarenju bića kaznenog djela iz članka 329. stavka 1. u vezi s člankom 190. stavkom 2. KZ/11.“⁵⁶⁷ Dakle možemo zaključiti da je počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja po KZ/11 u odnosu na KZ/97 bitno različito jer se temelji na pooštavanju kazne za počinjeno kazneno djelo, a ne na stjecaju dva kaznena djela.⁵⁶⁸

Kažnjavanje počinitelja obuhvaćeno je stavkom 1. koji znajući za cilj udruženja ili za njegove kriminalne aktivnosti⁵⁶⁹ ili u okviru udruženja počini neko kazneno djelo⁵⁷⁰ ili potakne drugog na počinjenje. Ovdje je ključan element svijest člana o pripadnosti zločinačkom udruženju:

⁵⁶⁰ Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala; *Op. cit.* (bilj. 103.), čl. 2. (a), str. 136.

⁵⁶¹ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1359.

⁵⁶² VSRH I Kž Us 63/2015-6; *Op. cit.* (bilj. 517.), str. 4.

⁵⁶³ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 641.

⁵⁶⁴ VSRH I Kž Us 63/2015-6; *Op. cit.* (bilj. 517.), str. 4.

⁵⁶⁵ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1359.

⁵⁶⁶ VSRH I Kž-U 149/15-6; *Op. cit.* (bilj. 535.), str. 1.

⁵⁶⁷ VSRH I Kž-U 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 20.

⁵⁶⁸ VSRH I Kž Us 63/2015-6; *Op. cit.* (bilj. 517.), str. 4.

⁵⁶⁹ VSRH I Kž Us 6/2011-11; *Op. cit.* (bilj. 526.), str. 9. i 10.

⁵⁷⁰ VSRH I Kž Us 63/2015-6; *Op. cit.* (bilj. 517.), str. 3. i 4.

„...prvostupanjski sud nije dao adekvatne razloge o svijesti svih počinitelja da su članovi zločinačkog udruženja koje postupa upravo s određenim ciljem njegovog osnivanja...“⁵⁷¹

Kazneni okviri iz točke 1. do 6. ovise o propisanoj kazni za počinjeno kazneno djelo.⁵⁷² Radnja poticatelja jednako je inkriminirana kao radnja počinitelja.⁵⁷³

Zanimljivost je da će se odredbama o poticatelju (st. 1.) i pomagatelju (st. 2.) koje radnje imaju svojstvo samostalnog kaznenog djela, izbjеći nesuglasice o tome da li je znanje o počinjenju djela u okviru zločinačkog udruženja prenosiva ili neprenosiva okolnost pa će se, stoga omogućiti njihovo kažnjavanje i kad nema akcesornosti,⁵⁷⁴ a ovdje nema akcesornosti koja je svojstvena kod sudioništva. Kao i počinitelj, poticatelj i pomagatelj odgovorni su za ovo djelo ukoliko znaju za cilj udruženja ili za njegove kriminalne aktivnosti.⁵⁷⁵ Dio odredbe stavka 2. da se pomagatelj može blaže kazniti je nepotrebna budući to već određuje odredba općeg dijela u čl. 38. KZ-a.⁵⁷⁶

Stavkom 3. predviđa se samo fakultativno blaže kažnjavanje počinitelja djela iz stavka 1. i 2., no kako su oni već počinitelji djela u sastavu zločinačkog udruženja i ušli su u kažnjivu zonu ta sama mogućnost blažeg kažnjavanja se smatra dovoljnom nagradom za otkrivanje udruženja.⁵⁷⁷ Uvjet je kvalificirani, visoki stupanj doprinosa u otkrivanju zločinačkog udruženja, a sadrži sva svojstva djelotvornog kajanja.⁵⁷⁸

7.4. Dogovor za počinjenje kaznenog djela

Dogovor za počinjenje kaznenog djela u teoriji poznajemo kao komplot, predstavlja sporazum dvije ili više osoba da zajednički počine određeno kazneno djelo, a takav dogovor se kažnjava kada nije došlo do pokušaja ili počinjenja djela. Sadržajno ovo kazneno djelo je zapravo

⁵⁷¹ VSRH I Kž Us 2/2015-9; *Op. cit.* (bilj. 525.), str. 2.

⁵⁷² Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1360.

⁵⁷³ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 642.

⁵⁷⁴ Turković *et al*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 405.

⁵⁷⁵ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1360.

⁵⁷⁶ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 531.), str. 714.

⁵⁷⁷ Turković *et al*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 405.

⁵⁷⁸ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1360.

pripremanje⁵⁷⁹ kaznenog djela (*delictum preparatum*) za koje je zapriječena kazna zatvora veća od tri godine.⁵⁸⁰ Ovdje između ostalog govorimo i o slučaju nužnog supočiniteljstva.

I ova inkriminacija također odgovara zahtjevima Palermo konvencije, točnije njezinom članku 5. točki 1. a. i. koja odredba obvezuje države članice da donesu zakonodavne i druge mjere potrebne kako bi se utvrdila kao kaznena djela kad su počinjena namjerno: dogovor s jednom ili više osoba da se počini teško kazneno djelo u svrhu koja se izravno ili neizravno odnosi na stjecanje financijske ili druge materijalne koristi te, kad to zahtjeva domaće pravo, uključuje radnju koju je poduzeo jedan od sudionika radi izvršavanja dogovora ili uključuje organiziranu zločinačku grupu,⁵⁸¹ a isto tako i zahtjevima čl. 2. (b) i čl. 3. st. 1. (b) Okvirne odluke Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala.⁵⁸²

Sam čin dogovora može biti ostvaren na razne načine i to usmeno, pismeno kao i konkludentnim činima, dogovaranje može biti i jednokratno i višekratno, a karakterizirano je konspirativnošću. Ipak, da bi bile ispunjene pretpostavke za ovo kazneno djelo dogovor se mora odnositi na određeno kazneno djelo sa svim bitnim elementima pa je za postojanje ovog djela isključen općeniti dogovor osoba za počinjenje neodređenih kaznenih djela.⁵⁸³ Počinitelj mora imati jasnu spoznaju o tom o kakvom kaznenom djelu se radi, ali ne mora znati kvalifikaciju djela. Pretpostavit će se postojanje takve spoznaje kad su počinitelji utvrdili mjesto i vrijeme, modalitete i sredstva izvršenja kaznenog djela.⁵⁸⁴

U slučajevima počinjenja kaznenog djela odnosno da je samo došlo do pokušaja počinjenja počinitelj će biti odgovoran bilo za pokušaj bilo za dovršeno kazneno djelo te se u tom slučaju po osnovu konsumpcije konsumira dogovor za počinjenje djela, sve zbog odnosa supsidijariteta zbog čega pokušano ili počinjeno kazneno djelo ne može biti u stjecaju s kaznenim djelom iz čl. 327. KZ-a koje takvim činom gubi pravni značaj.⁵⁸⁵

⁵⁷⁹ Turković *et al*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 402.

⁵⁸⁰ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 531.), str. 707.

⁵⁸¹ Palermo konvencija; *Op. cit.* (bilj. 96.), čl. 5. točka 1. a. i.

⁵⁸² Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala; *Op. cit.* (bilj. 103.), čl. 2. (b) i čl. 3. st. 1. (b), str. 136.

⁵⁸³ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1349.

⁵⁸⁴ Pavišić; Grozdanić; Veić; *Op. cit.* (bilj. 68.), str. 702.

⁵⁸⁵ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1349.

Djelotvorno kajanje određeno je u stavku 2. kao fakultativna osnova oslobođenja od kazne temeljem odredbi općeg dijela iz čl. 5. st. 1. t. 1. KZ-a.⁵⁸⁶

7.5. Postojanje pravnog kontinuiteta i razlike u kaznenopravnom određenju zločinačkog udruženja između KZ/97 i KZ/11

Čl. 328. KZ/11 naziva Zločinačko udruženje djelomice odgovara članku 333. KZ/97 naziva Udruživanje za počinjenje kaznenog djela. Zanimljivo je napomenuti da se više ne pravi razlika između pojmova grupa i zločinačko udruženje⁵⁸⁷ pa se, stoga stavci 1. i 3. koji se sastoje od inkriminacije grupe, brišu. Naime definicija zločinačkog udruženja je proširena te sada uglavnom obuhvaća i pojam grupe pa sada zločinačko udruženje sačinjavaju najmanje tri osobe koje su se udružile s ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela za koja se može izreći zatvorska kazna od minimalno tri godine ili teža, a koje ne uključuje udruženje koje čine osobe slučajno povezane za neposredno počinjenje jednog kaznenog djela.⁵⁸⁸

Sukladno čl. 328 st. 1. KZ/11 i dalje ostaje kažnjivo organiziranje i vođenje zločinačkog udruženja koja odredba se nalazila u čl. 333. st. 2. KZ/97. Što se tiče odgovornosti organizatora zločinačkog udruženja, iako mu je po novom KZ-u kazna smanjena sa jedne do osam godina na šest mjeseci do 5 godina on još dodatno odgovara i za počinjenje svih kaznenih djela u sklopu zločinačkog udruženja koja su u pravom stjecaju sa djelom organiziranja ili vođenja zločinačkog udruženja.⁵⁸⁹ To je bilo propisano i po starom kaznenom zakonu kao mogućnost stjecaja između kaznenog djela organiziranja grupe ili zločinačke organizacije i počinjenih konkretnih kaznenih djela (čl. 333. st. 1. i 2. KZ/97).⁵⁹⁰ Pritom KZ/11 za organizatora nije blaži zakon budući je KZ/97 uvjetovao organiziranje kaznenih djela dok je sukladno KZ/11 dovoljno organiziranje samo jednog kaznenog djela (čl. 328. st. 4. KZ/11).^{591 592}

⁵⁸⁶ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 531.), str. 708.

⁵⁸⁷ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 637.

⁵⁸⁸ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 531.), str. 709.

⁵⁸⁹ Turković *et al*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 403.

⁵⁹⁰ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 3. i 4.

⁵⁹¹ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1355.

⁵⁹² VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 4.

Stavak 2. odgovara članku 333. st. 4. KZ/97, a isti je sukladno zahtjevima Palermo konvencije detaljnije razrađen. On određuje kažnjivost samog članstva u zločinačkom udruženju,⁵⁹³ a počinitelj za takvo sudjelovanje sukladno klauzuli supsidijarnosti⁵⁹⁴ odgovara isključivo ako nije počinitelj kaznenog djela.⁵⁹⁵ Unatoč činjenici da za takvog pripadnika udruženja koji počini kazneno djelo u sastavu zločinačkog udruženja nije više propisano kao samostalno kazneno djelo to ne znači da je takvo ponašanje dekriminalizirano, nego je pravno određeno u članku 329. KZ-a kao kvalifikatorno obilježje počinjenja kaznenih djela u sastavu zločinačkog udruženja⁵⁹⁶ pa će u tom slučaju odgovarati po počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja u vezi s konkretnim djelom⁵⁹⁷ (ili djelima) koje je počinio.⁵⁹⁸

I za pripadnika udruženja novi KZ je teži jer odgovara za udruživanje s počinjenjem samo jednog kaznenog djela, dok je po KZ/97 bilo potrebno postupanje s ciljem počinjenja više kaznenih djela.⁵⁹⁹ Za pripadnika KZ/11 je teži budući se već i sama pripadnost udruženju sankcionira iako nije počinio djelo, dok ako počini kazneno djelo iako se u tom slučaju ne kažnjava za pripadanje udruženju, počinjenje se cijeni kao kvalifikatorna okolnost pa se za to djelo kažnjava u kvalificiranom obliku sukladno odredbama čl. 329. KZ/11.^{600 601 602}

Isto tako što se tiče stavka 3. isti odgovara stavku 3. članka 333. KZ/97 sa bitnom razlikom što će se sada takav počinitelj samo fakultativno osloboditi kazne⁶⁰³ za razliku od obligatornog rješenja iz 1997. godine. Uz to, odredbe novog Kaznenog zakona, uz otkrivanje zločinačkog udruženja prije nego što je za isto počinio kazneno djelo sada uvjetuju i sprječavanje izvršenja kaznenog djela zločinačkog udruženja opisanog u stavku 4.

⁵⁹³ Turković *et al*; *Op. cit.* (bilj. 523.), str. 403.

⁵⁹⁴ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1352.

⁵⁹⁵ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 638.

⁵⁹⁶ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1355.

⁵⁹⁷ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 4.

⁵⁹⁸ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 638.

⁵⁹⁹ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 4.

⁶⁰⁰ Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 34.), str. 1356.

⁶⁰¹ VSRH I Kž Us 40/2013-8; *Op. cit.* (bilj. 541.), str. 4.

⁶⁰² VSRH I Kž Us 63/2015-6; *Op. cit.* (bilj. 517.), str. 4.

⁶⁰³ Garačić; *Op. cit.* (bilj. 38.), str. 638.

7.6. Razlikovni uvjeti između sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela naspram počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja

Da bi se sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela moglo okvalificirati zločinačkim udruženjem, nije dostatno samo da se tri i više sudionika zajedno udruže i čine, pa čak i teška, kaznena djela. Moraju biti ispunjeni neki preduvjeti, kako subjektivni koji se tiču sudionika tako i objektivni koji se tiču organizacijskog oblika udruženja. Pritom podrazumijevamo tri glavna elementa, a radi se o uvjetima, metodama i ciljevima.

Ovom prilikom bazirat ćemo se na uvjetima, a isti u sebi sadrže i subjektivne i objektivne elemente ključne da bi se neko udruživanje moglo smatrati zločinačkim udruženjem i time opravdati strože sankcioniranje njegovih sudionika.

Što se tiče subjektivnih elemenata možemo reći da su oni najvažniji kamen spoticanja za ovu kvalifikaciju. Nužno je da tri i više sudionika udruženja imaju prije svega želju, a onda svijest i osjećaj zajedništva da pripadaju zločinačkom udruženju gdje je njihova vlastita volja, kroz obvezujuću višu grupnu volju i unutarnju koheziju, podređena volji udruženja, pri čemu moraju slijediti interese, svrhe i ciljeve udruženja, a ne svoje vlastite.⁶⁰⁴ U praksi se u ovom dijelu javljaju najveći problemi uz vrlo česte slučajeve kvalificiranja zločinačkim udruženjem počinjenje kaznenih djela od tri i više počinitelja, odnosno kod sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela, uz zanemarivanje nužnih kriterija koji su ključni da bi se neko udruženje moglo okvalificirati zločinačkim. Dakle, možemo zaključiti da se nebi moglo raditi o postojanju zločinačkog udruženja kod primjera da se tri i više počinitelja udruže da zajedno čine teška kaznena djela pa čak niti u slučaju da je jedan od njih vođa koji bi pritom imao nadzor i funkciju planiranja izvršenja djela. Kako pozitivno zakonodavstvo opravdano naglašava distinkciju „obične“, „slučajne“, „prigodne“ grupe u odnosu prema zločinačkom udruženju ključna su dva elementa i to zajednička odluka kao subjektivna sastavnica i znatan odnosno bitan doprinos kaznenom djelu kao objektivni element.^{605 606}

Krenut ćemo sa opisivanjem subjektivnog elementa, zajedničke odluke kao ključne mentalne komponente članova nužnog za kvalifikaciju zločinačkog udruženja.

⁶⁰⁴ Vidi *supra* pod 5.2., 5.2.3. i 5.2.4.; pod 6.2.1. i 6.4.

⁶⁰⁵ Valentić, Rahela, Zločinačko udruženje u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu (uz osvrt na sudsku praksu), Zbornik radova, Novine u kaznenom zakonodavstvu, Opatija, 2022., str. 93. i 94.

⁶⁰⁶ Vidi *supra* pod 2.1.1.3.

Čl. 1. t. 2. Okvirne odluke Vijeća Europe i čl. 2. (c) Palermo konvencije određuju definiciju „strukturiranog udruženja“ odnosno „strukturirane grupe“, a kod oba ta međunarodna instrumenta pojmovi su karakterizirani s četiri negacije i to: 1. „*skupina koja nije stvorena slučajno*“, koja 2. „*ne mora nužno osigurati formalno definirane uloge za svoje članove*“, 3. *kontinuitet u sastavu* ili 4. *artikuliranu strukturu*.“⁶⁰⁷

Krenimo sa prvom negacijom.

„*Skupina koja nije stvorena slučajno*” odnosno kako naš KZ u čl. 328. st. 4. određuje, za sudionike, članove udruženja prvo, da: „*...su se udružile sa zajedničkim ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela...*” i drugo: „*...a koje ne uključuje udruženje koje čine osobe slučajno povezane za neposredno počinjenje jednog kaznenog djela.*”

Uvjet da udruženje ne čine osobe slučajno povezane kod neposrednog izvršenja jednog kaznenog djela ovdje je zapravo jedan od ključnih elemenata koji je potrebno nesporno utvrditi za kvalifikaciju zločinačkog udruženja. Radi se tu o važnoj distinkciji između sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela naspram kaznenog djela počinjenog u sklopu zločinačkog udruženja, što je vrlo važno za sami legalitet i legitimitet progona po inkriminaciji zločinačkog udruženja, a što sa sobom onda nosi i opravdanje za strože sankcioniranje njegovih članova zbog povećane opasnosti za društvo.

Zahtjev da udruženje ne čine osobe slučajno povezane za neposredno izvršenje jednog kaznenog djela direktno implicira da se traži da je grupa, od minimalno tri osobe, stvorena sa namjerom, sa određenom svrhom, od strane neke osobe. Ta osoba ne može biti bilo kakva osoba, nego mora imati određena kohezijska svojstva da bi mogla „*povezati osobe u zajedničko djelovanje*.“⁶⁰⁸ Mora posjedovati određeni utjecaj na druge i određenu moć, a pritom ne govorimo o autoritarnoj⁶⁰⁹ moći u smislu da druge osobe povezuje kakvom vrstom prisile ili straha. Govorimo o drugoj vrsti moći te osobe, nešto kao primjerice karizma, zbog čega se osobe same žele povinovati volji takve osobe te povezati u zajedničko djelovanje. Također, članovi i sami mogu ispoljiti volju udružiti se te međusobno odrediti vođu i delegirati mu ovlasti.⁶¹⁰ Ta osoba je organizator udruženja. Uz opisano može postojati i motiv

⁶⁰⁷ Vidi *supra* pod 5.2.3.; pod 6.2.3. i pod 7.2.

⁶⁰⁸ Kazneni zakon, NN 110/1997; *Op. cit.* (bilj. 509.), čl. 333. st. 1. KZ-a.

⁶⁰⁹ Vidi *supra* pod 5.2.3. i pod 6.2.1.

⁶¹⁰ Vidi *supra* pod 4.2.2. i pod 5.2.3.

koristoljublja odnosno materijalne dobiti te moći koji je prirodna i logična svrha kriminalne djelatnosti.⁶¹¹

Moguće su situacije postojanja više hijerarhija u zločinačkom udruženju gdje najniže rangirani sudionici ne znaju puno o stvarnim ciljevima i svrhama udruženja pa teoretski može postojati mogućnost da se mogu opravdavati da nisu niti znali da pripadaju zločinačkom udruženju. No, ako to stavimo u kontekst stvarnih životnih okolnosti prosječna osoba je sukladno svojim prosječnim osobnim svojstvima svjesna (izravna namjera) ili bi bar prema okolnostima i svojim osobnim svojstvima mogla ili bila dužna biti svjesna (nesvjesni nehaj) pripadanju zločinačkom udruženju. Dakle, iz obuhvaćenih raspona *dolusa*, ali i stvarnih životnih okolnosti logično zaključujemo da je isti ipak svjestan da sudjeluje u zločinačkom udruženju kojemu je cilj i svrha kriminalna djelatnost. Naime, kriminalna djelatnost kao cilj i svrha logična su pretpostavka jer čemu se udruživati osim u cilju nezakonite, kriminalne djelatnosti, ako decidirano nije određen neki legalan cilj. Nadalje, iz opisanog logično je znanje člana da će svojim sudjelovanjem i bitnim doprinosom takvom udruženju ući u kažnjivu zonu zbog protupravnosti biti članom udruženja kojemu je cilj kriminalna djelatnost, dakle vršenje kaznenih djela i samim time prihvaćanje tih ciljeva.⁶¹² Zaključno, iz opisanog dolazimo do spoznaje da u pogledu *dolusa* opravdano možemo isključiti postojanje nehaja kod ovakvog člana zločinačkog udruženja te da kod istog postoji bar neizravna namjera a time i odgovornost.

Drugi, lakši način dokazivanja članstva u zločinačkom udruženju je kroz jasno očitovanu intenciju člana postati pripadnikom zločinačkog udruženja, dakle snažno istaknutom namjerom zajedništva (*animus asociandi*).⁶¹³

Pošto je hrvatski zakonodavac člankom 328. st. 2. KZ-a odredio kažnjivim pripadanje, puko sudjelovanje u udruženju gdje ne samo da se ne mora djelovati u vrijeme počinjenja, nego se ne mora uopće niti sudjelovati u kaznenom djelu, a da ipak postoji kaznena odgovornost, dok uostalom može se doprinositi i potpuno legalnim aktivnostima,⁶¹⁴ može se činiti da za odgovornost za sudjelovanje u udruženju i nije uvjet postojanje bitnog doprinosa gdje bi bio dovoljan samo subjektivni element odnosno da je član svjestan pripadnosti zločinačkom

⁶¹¹ Vidi *supra* pod 5.2.4. i pod 6.5.

⁶¹² Vidi *supra* pod 7.2., 7.3.; pod 5.2.2. te pod 6.4.

⁶¹³ Vidi *supra* pod 5.2. i 5.2.3.; pod 6.2.1. te pod 7.2.; Isto i Novoselec; *Op. cit.* (bilj. 78.), str. 772.

⁶¹⁴ Čl. 328. st. 2. KZ-a „ili *poduzme neku radnju koja nije kazneno djelo, ali za koju zna da doprinosi ostvarenju cilja zločinačkog udruženja.*“ Isto i zakonski uvjeti RICO-a, ali i njemački i talijanski zakonski uvjeti, vidi *supra* pod 4.2.2.; pod 5.3.2. i pod 6.7.

udruženju kojemu je cilj i svrha kriminalna djelatnost odnosno počinjenje kaznenog djela. Ipak, za odgovornost i po čl. 328. st. 2. KZ-a nužan je bitan doprinos, a to što se strogo uvjetuje da takav doprinos nije počinjenje kaznenog djela ne čini ga manje važnim, pošto je i takav doprinos bitan jer pridonosi kriminalnim ciljevima i svrhama zločinačkog udruženja.

Primijenimo i doktrinarna shvaćanja kod supočiniteljstva odnosno sudjelovanja više osoba u počinjenju kaznenog djela uz korištenje teorija počiniteljstva te to stavimo u kontekst počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Za početak ćemo se poslužiti mješovitim teorijama počiniteljstva i to paralelno teorijom o vlasti nad djelom i teorijom o podjeli rada. Paralelno iz razloga što samo zajedno te dvije teorije mogu najefikasnije prikazati postojanje subjektivnih i objektivnih uvjeta postavljenih od strane hrvatskog zakonodavca za počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja.

Iako je teorija o podjeli rada napuštena, značajna je za objašnjenje subjektivnog, mentalnog elementa kao ključne subjektivne sastavnice za inkriminaciju počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Ova teorija sadrži tri uvjeta. Oni podrazumijevaju prvo, postojanje dogovora odnosno sporazuma zločinačkog udruženja da se zajednički počini kazneno djelo i drugo postojanje zajedničkog plana sa uključenom podjelom poslova (uloga).⁶¹⁵ Kod ova dva uvjeta radi se o subjektivnim elementima.

Treći uvjet, da svi sudionici moraju postupati *tempore criminis*, vidjeli smo kod razmatranja uvjeta pukog sudjelovanja u zločinačkom udruženju iz čl. 328. st. 2. KZ-a je suvišan, dok je svakako relevantan za počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Dakle, i za kazneno djelo naziva Počinjenje kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja opisanog u čl. 329. KZ-a, uvjet bitnog doprinosa ključna je komponenta. Stoga, za puno ispunjenje uvjeta da bi se sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela moglo okvalificirati kao počinjenje u sastavu zločinačkog udruženja, teoriju o podjeli rada nadopunjuje teorija o vlasti nad djelom sa svojim uvjetom znatnog, bitnog doprinosa kaznenom djelu.⁶¹⁶ To bi bio taj objektivni element gdje svaki sudionik mora zajednički djelovati u skladu sa dodijeljenom mu ulogom i sporazumom zločinačkog udruženja u izvršenju kaznenog djela. Zaključno, možemo

⁶¹⁵ Vidi *supra* pod 2.1.1.3.; pod 5.2.2., 5.3.2. te pod 6.2.2. i 6.4.

⁶¹⁶ Vidi *supra* pod 6.4. objašnjenje o kauzalnom, a suštinski bitnom doprinosu kao razlikovnom kriteriju između jednostavnog zločinačkog udruženja iz čl. 416. i zločinačkog udruženja mafijaškog tipa iz čl. 416. bis. tal. KZ-a; Njemačka doktrina također na sličan način uvjetuje konkretan (kauzalni) doprinos, bitno je da iznutra promiče kriminalni cilj; ako predstavlja posebno važnu potporu i znatan, bitan doprinos kaznenom djelu zbog posebnih okolnosti za organizaciju udruženja ili za ostvarivanje njegovih ciljeva (vidi *supra* pod 5.3.2.) odnosno članovi moraju biti svjesni i željeti sudjelovati u planu i počinjenju kaznenih djela (vidi *supra* pod 5.3.4.).

vidjeti da su sada ispunjena sva tri opisana uvjeta, da su članovi udruženja svjesni kako pripadnosti zločinačkom udruženju tako i svrhe, ciljeva i kriminalne aktivnosti bez čega se ne može dokazati postojanje njihove namjere te uz to bitnog doprinosa pri počinjenju kaznenog djela u njegovom sastavu. Ovdje se zapravo radi o zakonskim pretpostavkama članka 328. st. 4. KZ-a te članka 329. st. 1. i 2. KZ-a.

Naglasiti ćemo da drugi, inače subjektivni, uvjet teorije o vlasti nad djelom, upravljačka volja, implicira volju organizatora i voditelja zločinačkog udruženja⁶¹⁷ koji može objasniti ranije opisani voljni aspekt i kohezivna svojstva organizatora kod povezivanja članova u zajedničko djelovanje pri konstituiranju zločinačkog udruženja.⁶¹⁸

U kontekstu subjektivnih teorija i to *teorije dolusa (teorije animusa)* organizator i voditelj zločinačkog udruženja moraju postupati s počiniteljskom voljom, *cum animo auctoris* dok je za članove dostatno da postupaju sa sudioničkom voljom, *cum animo socii*. Kada govorimo o teorijama interesa organizator i voditelj bi postupali u vlastitom interesu, a članovi u tuđem interesu.^{619 620}

Ovim razmatranjima ukratko smo uz korištenje teorija počiniteljstva objasnili ključne subjektivne i objektivne elemente kao distinkciju između pukog sudjelovanja tri i više osoba u počinjenju jednog kaznenog djela naspram počinjenja kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja. Subjektivni element koji mora biti prisutan kod tri i više članova kao svijest o pripadanju zločinačkom udruženju kojemu je cilj i svrha kriminalna djelatnost odnosno zajednička odluka članova temeljena na sporazumu zločinačkog udruženja te objektivni element bitan doprinos kaznenom djelu ili kroz zajedničko djelovanje⁶²¹ u počinjenju kaznenog djela⁶²² ili doprinosu ciljevima zločinačkog udruženja bilo kojom radnjom koja nije kazneno djelo.

Pritom organizator, voditelj i član udruženja mogu biti počinitelj, supočinitelj, posredni počinitelj te sudionik u užem smislu odnosno pomagač ili poticatelj ovisno o činjenici da li sudjeluje u počinjenju radnje odnosno kakvom radnjom je funkcionalno pridonio počinjenju kaznenog djela. Uz to, vidimo da za distinkciju između člana s jedne strane i organizatora i

⁶¹⁷ Vidi *supra* pod 2.1.1.3. i pod 6.3.; Slično i u kaznenom zakonodavstvu SAD-a kroz element „ponašanja“ (engl. *conduct*), vidi *supra* pod 4.2.1.

⁶¹⁸ Vidi *supra* str. 88. i 89.

⁶¹⁹ Vidi *supra* pod 2.1.1.2.

⁶²⁰ Valentić; *Op. cit.* (bilj. 605.), str. 97.

⁶²¹ *Ibid*, str. 94. i 98.

⁶²² Slično i zakonske pretpostavke američkog zakonodavca odnosno države New York, vidi *supra* pod 4.3.

voditelja s druge strane mogu pomoći gore opisane razlike *teorija dolusa* i teorija interesa, a što se tiče teorija o podjeli rada, tko je nositelj sporazuma zločinačkog udruženja, zajedničkog plana i tko odlučuje o podjeli uloga, što se zapravo oslanja na teoriju o vlasti nad djelom i njen uvjet *upravljačke volje* (njem. *Führungswille, Steuerungswille*). Konkretno to znači stvarno utvrđenje, tko je imao gore navedenu kohezionu funkciju kao organizator u stvaranju zločinačkog udruženja, tko u funkciji voditelja upravlja procesima počinjenja i koordinira aktivnostima ostalih sudionika, a tko je samo radnik u počinjenju kaznenih djela, kao i, tko nije član niti ima volju i želju postati članom udruženja, ali doprinosi za njegove ciljeve u formi vanjskog suradnika bilo kakvom radnjom, a da ista nije kazneno djelo.

Opisani subjektivni element ćemo prikazati i slučajem iz sudske prakse presudom i rješenjem VSRH I Kž Us 2/2015-9 od 04.5.2017. godine u kojoj je Vrhovni sud RH presudio i riješio da se ukida pobijana presuda Županijskog suda u Splitu broj K-Us-2/10 od 18.9.2014. u osuđujućem dijelu zbog kaznenog djela iz članka 329. stavka 1. točke 4. u vezi s člankom 190. stavkom 2. KZ/11 te se u tom dijelu predmet uputio prvostupanjskom sudu na ponovno suđenje i odluku pred izmijenjeno vijeće.

“...Pri tome nije dostatno utvrditi da je zločinačko udruženje stvoreno radi poduzimanja nedopuštenih radnji koje imaju obilježja kaznenog djela, već je potrebno utvrditi svijest svih članova udruženja o konkretno nedopuštenoj aktivnosti samog udruženja čiji su članovi...”

“...Imajući u vidu odredbu članka 89. stavak 22. KZ/97 koja daje defniciju pojma grupe, razvidno je da se ista suštinski razlikuje od defnicije pojma zločinačkog udruženja u smislu odredbe članka 328. stavak 4. i 329. stavak 1. KZ/11 koja izrijekom propisuje da: Tko zna za cilj zločinačkog udruženja ili njihove kriminalne aktivnosti počini kazneno djelo u sastavu takvog udruženja.”

“Prema tome, da bi se kazneno djelo počinilo u sastavu zločinačkog udruženja potrebna je svijest o pripadnosti takvom udruženju, za razliku od grupe za koju je potreban samo zajednički dogovor za počinjenje kaznenog djela.”⁶²³

Slično se uvjetuje subjektivni element znanja za cilj i kriminalne aktivnosti počinjenja kaznenog djela iz članka 173. stavka 3. KZ/97 u sastavu zločinačkog udruženja i u presudi i rješenju VSRH I Kž Us 6/2011-11 od 03.4.2013. godine.

⁶²³ VSRH I Kž Us 2/2015-9; *Op. cit.* (bilj. 525.), str. 2.

“Radnje optuženika S. B., H. H., S. D., T. R., A. K. i V. N. opisane u izreci pobijane presude, koje su tom presudom pravno označene kao kaznena djela iz članka 173. stavka 3. KZ/97, moguće je, sukladno citiranoj odredbi članka 3. stavka 3. KZ/11, podvesti pod kazneno djelo protiv javnog reda – počinjenje kaznenog djela neovlaštene proizvodnje i prometa drogama u sastavu zločinačkog udruženja, opisano u članku 329. stavku 1. u vezi s člankom 190. stavkom 2. KZ/11. Naime, ovi optuženici su, kako je za svakog od njih navedeno pod točkama 1., 2. i 7. izreke prvostupanjske presude, prodavali tvari koje su propisom proglašene drogom, odnosno nabavljali ili prenosili te tvari koje su bile namijenjene prodaji, a ta djela su počinili u sastavu zločinačkih udruženja, znajući za njihov cilj i njihove kriminalne aktivnosti.”⁶²⁴

Vratimo se dalje preostalim gore navedenim negacijama s početka i definicijama „strukturiranog udruženja“ odnosno „strukturirane grupe“, konkretno da udruženje „*ne mora nužno osigurati formalno definirane uloge za svoje članove, kontinuitet u sastavu ili artikuliranu strukturu.*“

Zbog činjenice da je zakonodavac odustao od zakonske definicije zločinačke organizacije iz čl. 89. st. 23. KZ/97 i njegovog uvjeta da je isto strukturirano udruženje to ipak ne znači da se ne traži minimum organiziranosti. To samo znači da zakonodavac ne uvjetuje hijerarhiju, unutarnji ustroj, formalnu podjelu uloga,⁶²⁵ ali minimalni stupanj organiziranosti, elementa koji je po prirodi svojstven zločinačkom udruženju,⁶²⁶ je nužan kako bi se isto razlikovalo od puke slučajnosti sudjelovanja više osoba u počinjenju jednog kaznenog djela, a time i klasičnog sudioništva u širem smislu pri počinjenju kaznenog djela. Postavlja se pitanje kako dokazati ovaj uvjet, no odgovor je u opisanom subjektivnom elementu. Naime utvrđivanjem postojanja sporazuma zločinačkog udruženja da se zajednički počini kazneno djelo i postojanja zajedničkog plana sa podjelom poslova sasvim su dovoljni argumenti koji dokazuju postojanje minimuma organiziranosti za inkriminiranje zločinačkog udruženja.⁶²⁷

Uz navedeno organizacijski element može sadržavati i interni sustav discipliniranja i kontroliranja članova udruženja kroz bezuvjetnu podređenost nadređenima u hijerarhiji te spremnost na podvrgavanje volji organizacije. Te uvjete naš zakonodavac striktno ne uvjetuje, no nisu strani hrvatskoj doktrini.⁶²⁸ Također ako pogledamo komparativno talijanska doktrina

⁶²⁴ VSRH I Kž Us 6/2011-11; *Op. cit.* (bilj. 526.), str. 9.

⁶²⁵ Bačić; Pavlović; *Op. cit.* (bilj. 42.), str. 1136.

⁶²⁶ Vidi *supra* pod 4.2.2.; pod 5.2.4. i pod 6.2.3.

⁶²⁷ Vidi *supra* pod 5.2.2., 5.2.4. i pod 6.2., 6.2.3.

⁶²⁸ Bačić; *Op. cit.* (bilj. 76.), str. 49.

posjeduje slične uvjete koji se tiču discipliniranja i kontroliranja članova udruženja kroz podvrgavanje mafijaškim pravilima.⁶²⁹

I dalje govoreći o uvjetima i to njegovim objektivnim elementima, važan je i vremenski element odnosno trajnost udruženja i činjenje kaznenih djela na dulje ili neodređeno vrijeme, dakle kontinuitet kriminalne aktivnosti. Radi se o prevenciji počinjenja kaznenih djela od strane zločinačkog udruženja u duljem razdoblju odnosno kontinuitetu.⁶³⁰ Navedeno uvjetuje i definicija organizirane zločinačke grupe iz Palermo konvencije te definicija zločinačke organizacije iz Okvirne odluke Vijeća Europe. Pritom hrvatski zakonodavac u čl. 328. st. 4. KZ-a uvjetuje počinjenje jednog kaznenog djela, no potvrdom cilja zločinačkog udruženja kao počinjenja više kaznenih djela bio bi potvrda dvije stvari. Prva je kontinuitet kriminalne aktivnosti udruženja, a druga je trajnost zločinačkog udruženja. Opisani vremenski element zapravo je dodatni i važni razlikovni kriterij između kriminalne aktivnosti stvarnog zločinačkog udruženja od sudjelovanja više osoba slučajno povezanih kod neposrednog izvršenja jednog kaznenog djela.⁶³¹

8. KONFIGURABILNOST PRODULJENOG KAZNENOG DJELA I ZLOČINAČKOG UDRUŽENJA

8.1. Odnos kaznenog djela zločinačkog udruženja sa produljenim kaznenim djelom

Predmet ovog dijela rada je odnos između kaznenog djela zločinačkog udruženja i produljenog kaznenog djela kroz doktrinarna promišljanja i stavove sudske prakse sa komparativnim pregledom rješenja talijanskog i hrvatskog Kaznenog zakona. Radi se o normativnim konstrukcijama koje odgovaraju različitim kaznenopravnim, ali i kaznenopolitičkim svrhama. Temeljni problem proizlazi iz potrebe usklađenja ta dva autonomna instituta koji uz različite svrhe imaju i različite strukture.⁶³² S jedne strane, institut asocijativnog kaznenog djela karakteriziran dvojakom funkcijom, svojevrsnom prethodnom zaštitom u odnosu na ostvarenje programa odnosno sporazuma zločinačkog udruženja i

⁶²⁹ Vidi *supra* pod 6.2.6. i 6.4.

⁶³⁰ Vidi *supra* pod 4.2., 4.2.3., pod 5.2.4. i pod 6.2.1.

⁶³¹ Valentić; *Op. cit.* (bilj. 605.), str. 89. do 104.

⁶³² Conte, Sissy, *Il Reato continuato*, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2019., str. 2., dostupno na: <https://www.diritto.it/il-reato-continuato/> dana 14.01.2021.

pooštavanja kaznene represije protiv počinitelja koji čine kaznena djela u sastavu zločinačkog udruženja. Radi se o kaznenom djelu prema kojemu djelujemo represivno. S druge strane, institut produljenog kaznenog djela zasnovan je na favoriziranju počinitelja,⁶³³ čiji je cilj ublažavanje sankcijskog tereta⁶³⁴ kroz tzv. sustav pravne kumulacije. Usprkos navedenim značajnim razlikama talijanski kaznenopravni sustav te je različite strukture i svrhe na inovativan način međusobno pomirio institutom jedinstveni kriminalni dizajn (tal. *un medesimo disegno criminoso*), što je omogućilo njihovu sintezu i ujedinjenje u produljeno kazneno djelo zločinačkog udruženja sa kaznenim djelima počinjenima u njegovom sastavu.

Takvo produljeno kazneno djelo koje sačinjava “mnoštvo kaznenih djela” procjenjuje se na jedinstveni način u svrhu kazne, u svrhu zastare i u svrhu teritorijalne nadležnosti. Važnost priznavanja produljenja između dva ili više kaznenih djela ponekad je ključna kako bi se izbjegla izvršnost kazne, izbjegla zatvorska kazna i dobio pristup alternativnim mjerama ili jednostavno radi povoljnijeg sankcioniranja.⁶³⁵

Nakon ovog kratkog uvoda u odnos produljenog kaznenog djela sa zločinačkim udruženjem u nastavku ćemo iznijeti rezultate istraživanja o temi i detaljnije ih obrazložiti.

8.2. Stavovi talijanske sudske prakse i doktrine o kriteriju jedinstvenog kriminalnog dizajna

Prevladavajuća talijanska sudska orijentacija dugo je odolijevala mogućnosti produljenja između kaznenog djela zločinačkog udruženja sa njegovim počinjenim odnosno planiranim kaznenim djelima stavom o logičkoj nekompatibilnosti između neodređenosti kriminalnog programa odnosno sporazuma zločinačkog udruženja (tal. *accordo programmatico*) i određenosti jedinstvenog kriminalnog dizajna koji zahtijeva produljeno kazneno djelo (tal.

⁶³³ Cazzato, Stefano, *Aberratio ictus e reato continuato*, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2017., str. 2., dostupno na: <https://www.diritto.it/aberratio-ictus-e-reato-continuato/> dana 15.01.2021.

⁶³⁴ *Sul rapporto tra reato associativo e continuazione: il recente approdo della Corte di Cassazione*, nepoznat autor, 2020., dostupno na: <https://www.iusinitinere.it/sul-rapporto-tra-reato-associativo-e-continuazione-il-recente-approdo-della-corte-di-cassazione-27128> dana 26.01.2021.

⁶³⁵ Castellaneta, Filippo, *CASSAZIONE SU REATO CONTINUATO TRA BANCAROTTA E FALSE FATTURAZIONI*, Studio Legale, 2020., dostupno na: <http://www.avvocatocastellaneta.it/articoli/dei-delitti-delle-pene/cassazione-su-reato-continuato-tra-bancarotta-e-false-fatturazioni> dana 15.01.2021.

reato continuato).⁶³⁶ Ipak s vremenom je to neprihvaćanje, prvo doktrina, a nakon toga i sudska praksa, u konačnici odbacila.

Tako talijanski kaznenopravni sustav priznaje postojanje produljenog kaznenog djela između kaznenog djela zločinačkog udruženja i djela počinjenih u njegovom sastavu ukoliko su od početka, odnosno samog trenutka osnivanja udruženja ista planirana i konkretno definirana te počinjena u provedbi zajedničkog sporazuma zločinačkog udruženja.⁶³⁷ U tom slučaju se ta djela mogu staviti u odnos funkcionalne međuovisnosti, pa su objedinjena kriminalnim dizajnom, karakterističnim i ključnim elementom produljenog kaznenog djela. Takav dizajn mora biti jedinstven,⁶³⁸ a ta se jedinstvenost ostvaruje kad je niz pojedinačnih kriminalnih radnji dio jedinstvenog projekta. Taj projekt pak mora biti zamišljen, promišljen u bitnim crtama i podržan jedinstvenom voljom članova udruženja za izvršenjem kaznenih djela⁶³⁹ koja ne moraju biti nužno detaljno planirana i predviđena,⁶⁴⁰ ali projekt mora biti sposoban za postizanje određene, odnosno jedinstvene svrhe.⁶⁴¹ Jedinstvena svrha kao sastavni dio kriminalnog dizajna, dakle nije autonomna cjelina, već je njen fragment.⁶⁴² Kad ovaj projekt propadne zbog nepredviđenih okolnosti, prestaje produljenje između kaznenih djela. U tom smislu primjerice, počinitelj koji počinji niz kaznenih djela koja se sastoje od zločinačkog udruženja⁶⁴³ sa nizom ubojstava mafijaškog tipa i njihovim predstavljanjem kao dijela jedinstvenog kompleksa orijentiranog na istu svrhu, naime, samo jednom popušta motivima koji ga navode na počinjenje kaznenog djela. Tako različite kriminalne radnje, sa subjektivne strane, postaju projekcija jednog početnog stava. Stoga ne postoji odluka da se zasebno čini svaka pojedina protupravna radnja.⁶⁴⁴ Jednostavnije, između kaznenih djela treba postojati

⁶³⁶ Grimaldi, di Matteo, *Dei rapporti tra le fattispecie associative e il reato continuato*, Altalex, 2004., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2010/09/16/dei-rapporti-tra-le-fattispecie-associative-e-il-reato-continuato> dana 18.02.2021.

⁶³⁷ *Appgiurisprudenza*, Neldiritto, nepoznat autor, dostupno na: <https://www.neldiritto.it/appgiurisprudenza.asp?id=15756#.YC9godJKgdV> dana 19.02.2021.

⁶³⁸ Cazzato; *Op. cit.* (bilj. 633.), str. 2. i 3.

⁶³⁹ Nigro Imperiale, di Francesco, *NON PUNIBILITÀ PER PARTICOLARE TENUITÀ DEL FATTO E REATO CONTINUATO: VERSO UNA POSSIBILE COMPATIBILITÀ?*, Sistema penale, 2020., str. 98., dostupno na: http://www.ristretti.it/commenti/2020/settembre/pdf1/articolo_imperiale.pdf dana 16.01.2021.

⁶⁴⁰ *Sul rapporto tra reato associativo e continuazione: il recente approdo della Corte di Cassazione; Op. cit.* (bilj. 634.).

⁶⁴¹ Leineri, di Giancarlo, *Associazione per delinquere*, Diritto on line, 2012, dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/associazione-per-delinquere_\(Diritto-on-line\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/associazione-per-delinquere_(Diritto-on-line)/) dana 13.02.2021.

⁶⁴² Nigro Imperiale; *Op. cit.* (bilj. 639.), str. 98.

⁶⁴³ *Articolo 416 Codice Penale, Concorso formale, Reato continuato*, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primi-titolo-iii/capo-iii/art81.html> dana 25.01.2021.

⁶⁴⁴ Misaggi; *Op. cit.* (bilj. 458.), str. 10.

dobra psihološka povezanost koja ih podvodi pod isti kriminalni dizajn⁶⁴⁵ od prvog trenutka u psihi počinitelja.^{646 647} Jedinstveni kriminalni dizajn postoji u umu počinitelja kao jedna unaprijed određena jedinstvena svrha⁶⁴⁸ u vrijeme njegove spoznaje različitih kaznenih djela i radnji.⁶⁴⁹ Počiniteljevo „promišljanje o pojedinačnim kaznenim djelima je olakšano kad se u odgovarajućem vremenskom roku pojave isti motivirajući elementi koji su doveli do prvog kaznenog djela,“ a kako je „već prijeđeni put lakše slijediti“ stupanj krivnje kod takvog počinitelja može biti samo niži. Izvršenje različitih kaznenih djela⁶⁵⁰ nije rezultat ponovnog izbora za kršenje zakona, već izvorne odluke o kriminalnom programu.⁶⁵¹ Stoga je tu socijalna osuda manja pa se tako u konačnici opravdava produljenje tih kaznenih djela.⁶⁵²

Postojanje produljenog kaznenog djela mora se isključiti samo kad se čini da su djela počinjena kao rezultat povremeno sklopljenih sporazuma zločinačkog udruženja. (*Cass., Sez. I, 10. marzo 1982., Macaluso, in Cass. pen. Mass. ann., 1983., 1506.; Cass., Sez. II, Tonti, 17. novembre 1978., ivi, 1980., 347.*)⁶⁵³ To je logično budući se gubi jedinstvena svrha. Puko sudjelovanje u zločinačkom udruženju samo po sebi ne može predstavljati dokaz jedinstvenosti kriminalnog dizajna među raznim kaznenim djelima udruženja.⁶⁵⁴

8.2.1. Utvrđivanje jedinstvenog kriminalnog dizajna

Za utvrđivanje postojanja jedinstvenog kriminalnog dizajna morati će se utvrditi precizne i nedvosmislene okolnosti na osnovu kojih je moguće utvrditi da li je takvo krajnje kazneno

⁶⁴⁵ *Continuazione (reato continuato)*, Dizionario Giuridico, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/dizionario/5490.html> dana 15.01.2021.

⁶⁴⁶ Conte; *Op. cit.* (bilj. 632.), str. 2.

⁶⁴⁷ Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁴⁸ *Reato continuato: il programma criminoso delineato ab initio nella mente del reo.*, nepoznat autor, Corte d'Appello, Mondodiritto, dostupno na: <https://www.mondodiritto.it/giurisprudenza/corte-d-appello/reato-continuato-il-programma-criminoso-delineato-ab-initio-nella-mente-del-reo.html> dana 16.01.2021.

⁶⁴⁹ Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁵⁰ *Art. 81 Codice Penale, Concorso formale, Reato continuato*, nepoznat autor, Mondodiritto, 2013., dostupno na: <https://www.mondodiritto.it/codici/codice-penale/art-81-codice-penale-concorso-formale-reato-continuato.html> dana 15.01.2021.

⁶⁵¹ Conte; *Op. cit.* (bilj. 632.), str. 3.

⁶⁵² Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁵³ *Ibid.*

⁶⁵⁴ Mattei, Patrizia, *Tema svolto di diritto penale: associazione a delinquere e concorso di persone nel reato*, Justowin, 2017., dostupno na: <https://www.justowin.it/new/2017/11/21/tema-svolto-di-diritto-penale-associazione-a-delinquere-e-concorso-di-persone-nel-reato/> dana 19.02.2021.

djelo dio dobro utvrđenog kriminalnog (zločinačkog) plana⁶⁵⁵ ili je to puka manifestacija provedbe onog općenitog sporazuma zločinačkog udruženja odnosno programa, inače njegovog konstitutivnog elementa. Stoga će za pripisivanje individualne odgovornosti biti potrebna subjektivna dokazna provjera, čiji je cilj utvrditi da li određeni kriminalni događaji konkretno izražavaju unitarnu i dovoljno utvrđenu fazu projekta u smislu modaliteta, geneze i strateških ciljeva.⁶⁵⁶ Tek nakon pozitivnog ishoda ove procjene bit će moguće utvrditi produljenje između asocijativnog i krajnjih kaznenih djela.⁶⁵⁷

8.2.2. Razlike u prirodi kriminalnog sporazuma produljenog kaznenog djela naspram sporazuma zločinačkog udruženja

Kod sudjelovanja više osoba u produljenom kaznenom djelu kriminalni sporazum je ograničen s ciljem ostvarenja predodređenog niza kaznenih djela,⁶⁵⁸ koja nakon što su počinjena prestaje sporazum između sudionika, a time i svaki uzrok za socijalnu uzbunu.⁶⁵⁹ Nasuprot tome kriminalni sporazum zločinačkog udruženja odvija se u trajnoj i stabilnoj asocijativnoj vezi predviđenoj da traje i nakon ostvarenja konkretno planiranih kaznenih djela⁶⁶⁰ s neodređenošću kriminalnog sporazuma zločinačkog udruženja i ciljem počinjenja neodređenog niza kaznenih djela.⁶⁶¹ Treći temeljni element zločinačkog udruženja je postojanje organizacijske strukture, iako minimalne te čak i bez ikakve unutarnje hijerarhije, ali prikladne i dostatne za postizanje ciljeva udruženja.⁶⁶²

Kako kazneno djelo zločinačkog udruženja nije uvijek nužno karakterizirano isključivo općenitim, neodređenim sporazumom zločinačkog udruženja, stoga se postojanje i

⁶⁵⁵ Cazzato; *Op. cit.* (bilj. 633.), str. 2.

⁶⁵⁶ Mattei; *Op. cit.* (bilj. 654.).

⁶⁵⁷ Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁵⁸ *Ibid.*

⁶⁵⁹ Di Tullio D'Elisiis, Antonio, *In cosa consiste l'elemento distintivo tra il delitto di associazione per delinquere e il concorso di persone nel reato continuato?*, Giurisprudenza commentate, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2017., dostupno na: <https://www.diritto.it/in-cosa-consiste-lelemento-distintivo-tra-il-delitto-di-associazione-per-delinquere-e-il-concorso-di-persone-nel-reato-continuato/> dana 26.01.2021.

⁶⁶⁰ ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.); *Op. cit.* (bilj. 389.).

⁶⁶¹ Frustagli, di Domenico, *Risponde di associazione a delinquere il professionista che concorre con i clienti nella commissione di reati tributary*, MySolution Commento, Fisco&Societa, 2020. str. 3., dostupno na: https://www.mysolution.it/globalassets/nuovomysolution/pdf-approfondimenti/fisco/2020/07/20_07_07-commento-frustagli.pdf dana 20.02.2021.

⁶⁶² *Ibid.*

zločinačkog udruženja koje ima određeni i detaljni program⁶⁶³ ne može isključiti. S druge strane, nemoguće je od samog početka definirati jedinstveni kriminalni dizajn sa svim kaznenim djelima u produljenom kaznenom djelu jer se mogu pojaviti i neka naknadno (ne)planirana kaznena djela.⁶⁶⁴ Stoga se može zaključiti da je priroda kriminalnog sporazuma zločinačkog udruženja svakako pogodna za utvrđivanje razlike između produljenog kaznenog djela i zločinačkog udruženja, ali ipak nikako ne može biti jedini argument za isključenje mogućnosti produljenja između zločinačkog udruženja i u sklopu istog počinjenih kaznenih djela povezanih sa svrhom.⁶⁶⁵

Dakle, sad nam se nesumnjivo čini da je jurisprudencija u pravu, kada povlačenjem kriterija utvrđivanja kriminalnog sporazuma (programa) povlači liniju razgraničenja između asocijativnog i produljenog kaznenog djela. Međutim, podizanje ovog parametra na rang apsolutnog načela kao obveznog i pozivanje na njega kao odlučujući argument kako bi se isključilo produljenje između asocijativnog kaznenog djela i krajnjih kaznenih djela čini se pretjeranim.⁶⁶⁶

Kada se govori o opisanom jedinstvenom kriminalnom dizajnu talijanskog sustava u odnosu prema kaznenom djelu zločinačkog udruženja on je svojevrsni paralelni sporazum, program koji je *conditio sine qua non* za priznanje postojanja produljenog kaznenog djela. Radi se o takvom sporazumu zločinačkog udruženja koji u trenutku uspostavljanja asocijativne veze udruženja predviđa i određuje kaznena djela koja se imaju počinuti od strane članova udruženja radi ostvarenja predviđenog cilja odnosno svrhe.

Zašto kažemo da se radi o paralelnom sporazumu? Iz razloga što talijanski model striktno uvjetuje da se jedinstveni kriminalni dizajn, zbog svoje konkretnosti i definiranosti i koji je neophodan za priznavanje produljenja kaznenog djela, ne pomiješa ili preklopi sa sporazumom zločinačkog udruženja, koji je s druge strane karakteriziran apstraktnošću i

⁶⁶³ D'Ilario, Alessandro, *Associazione per delinquere: criterio distintivo tra il delitto di associazione per delinquere ex art. 416 c.p. e l'istituto di parte generale del concorso di persone nel reato continuato*, 2015., str. 2., dostupno na: <https://www.giurisprudenzapenale.com/2015/01/11/associazione-per-delinquere-criterio-distintivo-tra-il-delitto-di-associazione-per-delinquere-ex-art-416-c-p-e-istituto-di-parte-generale-del-concorso-di-persone-nel-reato-continuato/> dana 26.01.2021.

⁶⁶⁴ Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁶⁵ Franceschetti, di Paolo, *Reato continuato*, AltalexPedia, 2012., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2012/11/21/reato-continuato> dana 14.01.2021.; Slično i Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁶⁶ Misaggi; *Op. cit.* (bilj. 458.), str. 13.

svojom općenitom prirodom. Psihološki stav onih koji sporazumom zločinačkog udruženja stvaraju organizacijsku strukturu za izvršenje kaznenih djela sličan je kao jedinstveni kriminalni dizajn⁶⁶⁷ onih koji čine produljeno kazneno djelo, jer se u oba slučaja svrha ne čini ostvarivom samo jednom protupravnom radnjom.⁶⁶⁸ Dakle, iz opisanih doktrinarnih zahtjeva razvidno je da se radi o dva paralelna sporazuma koja su po svojoj prirodi oprečni jedan drugome.

Zaključiti ćemo da hrvatski kaznenopravni sustav, unatoč sličnostima talijanskom rješenju te priznavanja mogućnosti produljenja mnoštva kaznenih djela počinjenih od strane zločinačkog udruženja, ovu problematiku rješava na nešto drukčiji način. Opisane svrhe i strukture ne pokušava miriti, nego ih da tako kažemo, ostavlja nepomirene, ali, zato problemu prilazi na drukčiji način. Polazi od samih radnji kojima se ostvaruju obilježja kaznenog djela. Naime, ukoliko većim brojem tih radnji ostvari bića istog ili bar istovrsnih kaznenih djela koja su prostorno i vremenski povezana, čime u pravnom smislu sačinjavaju jedinstvenu cjelinu, priznat će se mogućnost njihovog produljenja.

Pritom talijanska shvaćanja produljenog kaznenog djela polaze od stavova manje psihološke ozbiljnosti i manje opasnosti počinitelja koji, ako počini nekoliko kaznenih djela s jednom svrhom koja se moraju pripisati jedinstvenom kriminalnom dizajnu,⁶⁶⁹ pokazuje manje kriminalne sklonosti od onoga koji počini više kaznenih djela s više svrha.⁶⁷⁰ Dijametralno suprotno tomu stav nekih hrvatskih autora upravo u planiranju ukupne kriminalne aktivnosti sa više kaznenih djela vide veću zločinačku volju,⁶⁷¹ što zapravo po našem mišljenju i jest logičnije poimanje. To je vjerojatno, za razliku od talijanskog rješenja, i glavni razlog nemogućnosti objedinjenja u produljeno kazneno djelo i kaznenog djela zločinačkog udruživanja.

Također, talijansko produljeno kazneno djelo ne polazi od takvog poimanja jedinstvene svrhe koja obuhvaća više kaznenih djela u jedno produljeno, pa ju nikako ne treba miješati sa opisanom većom zločinačkom voljom zločinačkog udruženja, koja u širem opsegu, nego jedinstvena svrha na koju se odnosi jedinstveni kriminalni dizajn, planira kriminalnu aktivnost

⁶⁶⁷ Sarannomagistrati, nepoznat autor, dostupno na: <https://www.sarannomagistrati.it/articoli/25.htm> dana 19.02.2021.

⁶⁶⁸ Franceschetti; *Op. cit.* (bilj. 665.).

⁶⁶⁹ Grimaldi; *Op. cit.* (bilj. 636.).

⁶⁷⁰ Franceschetti; *Op. cit.* (bilj. 665.).

⁶⁷¹ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 359.

sa više kaznenih djela. To vjerojatno i jest razlog uvjetu da se ne smiju preklapati kriminalni sporazum zločinačkog udruženja sa jedinstvenim kriminalnim dizajnom.

8.3. Sličnosti i razlike općeg dijela hrvatskog i talijanskog Kaznenog zakona u konstrukciji produljenog kaznenog djela

Konstitutivni elementi produljenog kaznenog djela sukladno čl. 81. talijanskog Kaznenog zakona su: a) mnoštvo kaznenih djela kroz više radnji ili propusta;⁶⁷² b) višestruko kršenje zakona; c) postojanje jedinstvenog kriminalnog dizajna.⁶⁷³

Produljeno kazneno djelo u hrvatskom kaznenom zakonu poseban je oblik jedinstva radnje u pravnom smislu, a takvo jedinstvo postoji kada zbroj zakonskih bića istih ili istovrsnih kaznenih djela obuhvaća dvije ili više radnji u prirodnom smislu (naturalističkih radnji). Tu je uz psihički kontinuitet važno postojanje i vremenske i prostorne povezanosti bez čega neće postojati jedinstvo radnje, nego će se u tom slučaju raditi o više radnji. Tako je počinitelj koji nije uspio žrtvu ubiti prvi put, ali to učini nakon nekoliko dana u drukčijim okolnostima, izvršio dvije radnje (ŽS Zg, Kž-1087/97, HLJKPP 2/1999, 1934). Dakle, ne radi se o korištenju iste prilike.⁶⁷⁴

Usporedbom biti talijanskog i hrvatskog instituta kao okosnice za postojanje produljenog kaznenog djela vidi se velika sličnost naše jedinstvene cjeline u pravnom smislu sa talijanskim jedinstvenim kriminalnim dizajnom koji više kaznenih djela objedinjuje u jedno produljeno kazneno djelo, samo temeljem drukčijih doktrinarnih pretpostavki. Opisani talijanski jedinstveni kriminalni dizajn kao takav stran je hrvatskom kaznenopravnom sustavu, no ipak isti je u svom cilju (ovdje ne govorimo o *dolusu* počinitelja) sličan hrvatskom pojmu tzv. jedinstvene namjere kod počinitelja, koja govori o tom kako počinitelj već na početku djelatnosti mora zamisliti pojedinačne radnje kao dijelove jedinstvenog zbivanja, a njihove posljedice kao dijelove ukupne proizašle posljedice, odnosno u bitnim crtama u vidu mora

⁶⁷² Nigro Imperiale; *Op. cit.* (bilj. 639.), str. 98.; Slično i Mattei; *Op. cit.* (bilj. 654.).

⁶⁷³ Misaggi; *Op. cit.* (bilj. 458.), str. 2.

⁶⁷⁴ Novoselec; Martinović; *Op. cit.* (bilj. 4.), str. 340.

imati cjelokupno zbivanje i konačni ishod djelovanja. Primjerice prilikom prve krađe mora isplanirati i daljnje krađe.

Ipak, za razliku od talijanskog modela jedinstvenog kriminalnog dizajna hrvatski uvjet za postojanje produljenog kaznenog djela manjih je zahtjeva budući je iz praktičnih razloga odnosno teškog dokazivanja jedinstvene namjere odustao od striktnog zahtjeva za istom, nego je dovoljno da postoji tzv. produljena namjera gdje je dovoljno da svaka odluka za novu radnju bude izraz volje da se nastavi dotadašnja djelatnost odnosno „*počinitelj svaki put stvara odluku o poduzimanju radnje, ali u istim ili sličnim okolnostima, tako da njegove pojedinačne odluke upućuju na psihički kontinuitet*“ (VSRH, I Kž 904/05).⁶⁷⁵

Možemo ovdje konstatirati da je i produljena namjera nedvojbeno vrlo slična gore navedenoj „*dobroj psihološkoj vezi između kaznenih djela*“ kao i „*istim motivirajućim elementima koji su počinitelja produljenog kaznenog djela doveli do počinjenja njegovog prvog kaznenog djela*“ o čemu smo govorili u dijelu talijanske doktrine.⁶⁷⁶

Takvi zahtjevi hrvatskog rješenja su se pokazali logični i opravdani budući hrvatski sustav u produljeno kazneno djelo ne obuhvaća i kazneno djelo zločinačkog udruženja, nego će se u tom slučaju raditi o stjecaju kaznenih djela obuhvaćenih produljenim kaznenim djelom sa počinjenim kaznenim djelom zločinačkog udruženja organizatora ili voditelja.

8.4. Razlika u vrsti kaznenih djela koja mogu biti obuhvaćena produljenim kaznenim djelom

Isto tako, što se tiče produljenog kaznenog djela talijanskog KZ-a, novelom iz 1974. godine zahtjev za homogenošću kaznenih djela je smanjen i prošireno je produljenje kaznenog djela i na kršenje heterogenih kaznenih odredbi⁶⁷⁷ pa se mora usredotočiti na stvarni identitet kriminalnog dizajna, shvaćenog kao zastupanje i volja jedinstvene svrhe koja se ulijeva u cjelokupni sporazum zločinačkog udruženja u koji se uvodi pojedinačni počinitelj. Kazna koja

⁶⁷⁵ *Ibid*, str. 358. i 359.

⁶⁷⁶ Vidi *supra* pod 8.2.

⁶⁷⁷ Mattei; *Op. cit.* (bilj. 654.).

bi se trebala izreći za najtežu povredu⁶⁷⁸ povećava se i do tri puta za onoga koji jednom radnjom ili propustom krši različite odredbe zakona ili počini nekoliko povreda iste odredbe zakona (čl. 81. st. 1. talijanskog KZ-a). Ista kazna podliježe onima koji, s nekoliko radnji ili propusta⁶⁷⁹ izvršavajući isti kriminalni dizajn,⁶⁸⁰ počine čak i u različito vrijeme⁶⁸¹ više istih ili različitih⁶⁸² kaznenih djela^{683 684} (čl. 81. st. 2. tal. KZ-a). Pritom je subjektivni element svijest⁶⁸⁵ svakog od sudionika da je član udruženja⁶⁸⁶ i da se stavi na raspolaganje za suradnju u provedbi zajedničkog sporazuma zločinačkog udruženja.⁶⁸⁷

Na primjer, da bi oteo Caia, Tizio tuče tjelohranitelja, krađe automobil i zadržava Caia nekoliko dana. U ovom slučaju čini kazneno djelo tjelesne ozljede, otmice i krađe. To su tri kaznena djela, ali izvršena s jedinom svrhom otmice Caia te su osnova za produljeno kazneno djelo. Ali ako je Tizio počinio ova kaznena djela bez jedinstvene svrhe, odnosno otmica Caia nema produljenog kaznenog djela, stoga se primjenjuje sustav materijalnog nakupljanja kazni⁶⁸⁸ odnosno metoda apsorpcije ili asperacije za utvrđivanje jedinstvene sankcije.

Razvidno je da se u ovom pogledu radi o značajnoj razlici kod hrvatskog rješenja problematike produljenog kaznenog djela koje je bitno užeg opsega te uvjetuje da se isključivo može raditi o istim ili istovrsnim kaznenim djelima, uz dodatnu ogradu da se istovrsnost čak ne odnosi ni primjerice na isto zaštićeno pravno dobro ili istu glavu kaznenih djela, nego se odnosi, samo na privilegirani ili kvalificirani oblik istog kaznenog djela. Isto tako, sukladno čl. 52. st. 2 KZ-a RH kaznena djela koja predstavljaju napad na život, tijelo, spolnu i druge slobode ne mogu se pravno označiti kao produljena, ali samo ukoliko se radi o više različitih oštećenika. Znači, ukoliko se radi o istoj žrtvi produljenje se ipak može priznati.

⁶⁷⁸ Napoleoni, di Valerio, *Reato continuato e quantificazione della pena*, Libro dell'anno del Diritto, 2014, dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/reato-continuato-e-quantificazione-della-pena-\(II-Libro-dell'anno-del-Diritto\)/#231avalutazioneinconcreto-1](https://www.treccani.it/enciclopedia/reato-continuato-e-quantificazione-della-pena-(II-Libro-dell'anno-del-Diritto)/#231avalutazioneinconcreto-1) dana 22.01.2021.

⁶⁷⁹ *Il reato*, nepoznat autor, Studiopenalista, dostupno na: <http://www.studiopenalista.it/il-reato/> dana 25.01.2021.

⁶⁸⁰ *Continuazione (reato continuato)*; *Op. cit.* (bilj. 645.).

⁶⁸¹ Nigro Imperiale; *Op. cit.* (bilj. 639.), str. 101.

⁶⁸² *Art. 81 Codice Penale, Concorso formale, Reato continuato*; *Op. cit.* (bilj. 650.).

⁶⁸³ Conte; *Op. cit.* (bilj. 632.), str. 1.

⁶⁸⁴ *Reato continuato ed eterogeneità della pena*, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2019., str. 1., dostupno na: <https://www.diritto.it/reato-continuato-ed-eterogeneita-della-pena/> dana 22.01.2021.

⁶⁸⁵ Di Tullio D'Elisiis; *Op. cit.* (bilj. 659.).

⁶⁸⁶ *Reato associativo e condotte di partecipazione*; *Op. cit.* (bilj. 395.).

⁶⁸⁷ *Appgiurisprudenza*; *Op. cit.* (bilj. 637.).

⁶⁸⁸ Franceschetti; *Op. cit.* (bilj. 665.).

8.5. Razlike u posebnom dijelu hrvatskog i talijanskog kaznenog zakonodavstva

Usporedbom sa hrvatskim kaznenopravnim rješenjima može se zaključiti da je talijanski sustav produljenog kaznenog djela drukčiji što se tiče obuhvaćenosti u produljeno kazneno djelo kaznenog djela zločinačkog udruženja sa kaznenim djelima počinjenima u njegovom sastavu.

Temeljna razlika je u tome, što je u talijanskom pravnom sustavu kao što smo vidjeli moguće zajedničko objedinjenje u obliku produljenog kaznenog djela kaznenog djela zločinačkog udruženja sa kaznenim djelima počinjenim od strane istog, pa tako i organizatora i voditelja tog udruženja. Za razliku od toga u hrvatskom pravnom sustavu kazneno djelo zločinačkog udruženja ostaje izvan mogućnosti produljenja sa počinjenim kaznenim djelima te, jedino postoji mogućnost njihovog stjecaja.

Još jedna značajna razlika je u tom, što u talijanskom pravnom okviru produljeno kazneno djelo obuhvaća tri i više počinitelja u produljenom kaznenom djelu, što zapravo i jest logično i primjenjivo kod talijanskog rješenja, budući su isti obuhvaćeni određenošću jedinstvenog kriminalnog dizajna. Suprotno tome kako se, za razliku od talijanskog, hrvatsko rješenje produljenog kaznenog djela bazira na jedinstvenoj cjelini počinjenih kaznenih djela prostorno i vremenski povezanih, objedinjavanje svih njihovih počinitelja nema doktrinarnog uporišta. Uz to ne zaboravimo da se kaznenom djelu zločinačkog udruženja ne priznaje mogućnost postojanja produljenog kaznenog djela. Stoga će se raditi o više samostalnih, serijskih počinitelja produljenog kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja pri čemu će svaki individualno, sukladno svom udjelu, krivnji i ostalim zakonskim pretpostavkama kažnjivosti, odgovarati za konkretno produljeno kazneno djelo opisano u čl. 52. KZ-a u vezi s počinjenjem kaznenog djela u sastavu zločinačkog udruženja opisanog u čl. 329. KZ-a.⁶⁸⁹ Osnivač i voditelj udruženja će još uz to u stjecaju odgovarati i za kazneno djelo osnivanja i vođenja zločinačkog udruženja opisanog u čl. 328. st. 1. KZ-a.⁶⁹⁰

⁶⁸⁹ VSRH I Kž-Us 20/2018-18; *Op. cit.* (bilj. 519.), str. 2., 13. i 14.

⁶⁹⁰ *Ibid.*, str. 24.

8.6. Hipoteze u kojima je isključeno postojanje produljenog kaznenog djela

Sukladno talijanskom zakonodavstvu isključeno je postojanje produljenog kaznenog djela u slučajevima: 1. općenite tendencije subjekta na počinjenje kaznenog djela⁶⁹¹ ili prisutnost neodređenog programa kriminalnih aktivnosti; 2. za kaznena djela koja su izraz čovjekove navike odnosno istih impulsa ili motiva za počinjenje kaznenog djela⁶⁹² kršenja zakona kao *modus vivendi* odnosno devijantni način života;⁶⁹³ 3. za kaznena djela koji proizlaze iz trenutnog seksualnog impulsa subjekta ili su povezani s određenim stanjem potreba za njima, npr. ovisnost o drogi ili ekonomske potrebe⁶⁹⁴ (*Cass. Pen., sez. V, sentenza 21 aprile 1999, n. 5101*).⁶⁹⁵

Talijanski Vrhovni kasacijski sud isključuje postojanje istog kriminalnog dizajna za kaznena djela počinjena jednostavno kao rezultat istih impulsa ili motiva, već se procjena uz subjektivne izvodi i iz objektivnih obilježja iz kojih će se izvesti ona “zajednička temeljna obilježja” o kriminalnoj prirodi jedinstvenog cilja, štetu na istom pravnom dobru, isti način izvršenja kao i u odnosu prema prostorno-vremenskom kontekstu (*Cass. Sez. III, 20 novembre 2018, n. 16502*).⁶⁹⁶ Isto tako, između jedne i druge protupravne radnje može proteći znatan vremenski period, a da ne uzrokuje prekid odnosno isključenje produljenog kaznenog djela.⁶⁹⁷

⁶⁹¹ Malizia, Raffaele, *INCONTRO DI STUDI SU LA PENA: CRITERI DI QUANTIFICAZIONE E LIMITI DI EFFETTIVITÀ IL REATO CONTINUATO*, str. 5., dostupno na: <https://www.studiolegalecavallo.com/wp-content/uploads/2013/10/28.4.-quantificazione-pena-2.pdf> dana 25.01.2021.

⁶⁹² Nigro Imperiale; *Op. cit.* (bilj. 639.).

⁶⁹³ Franceschetti; *Op. cit.* (bilj. 665.).

⁶⁹⁴ Mattei; *Op. cit.* (bilj. 654.).

⁶⁹⁵ Franceschetti; *Op. cit.* (bilj. 665.).

⁶⁹⁶ Nigro Imperiale; *Op. cit.* (bilj. 639.), str. 99 i 101.

⁶⁹⁷ *Cos'è il reato continuato*, nepoznat autor, Studiocaldi, Network di assistenza Legale Consulenza legale online, dostupno na: <https://www.studiocaldi.it/guide-diritto-penale/reato-continuato.asp#par0> dana 14.01.2021.

9. ZAKLJUČAK

Ovim radom prikazana su neka zanimljiva kaznenopravna rješenja u suzbijanju raznih oblika zločinačkih udruživanja. Može se uvidjeti kako su zakonodavna rješenja umnogome prilagođena cijelom nizu okolnosti, vrijednostima, tradiciji, političkim uvjetima te povijesnom kontekstu nekog određenog društva. Nadalje ona ovise i o kulturalnom stupnju razvoja i čitavom nizu socioloških specifičnosti, načinu poslovanja te općenito gospodarskim tokovima, fenomenologiji i etiologiji kriminalnih aktivnosti. Zakonodavna rješenja prilagođena su i načinima i metodama kojima se takva zločinačka udruženja služe radi izbjegavanja otkrivanja ili sankcioniranja utjecajem na politiku, medije i općenito stupove moći u nekom društvu. U ovom kontekstu govorimo o kaznenim djelima u sklopu zločinačkog udruživanja kao i na koje načine ti kolektivi poduzimaju najlukrativnije kriminalne djelatnosti organiziranog kriminaliteta ili u tom smislu na koje načine prodiru u gospodarske tokove. Svi ti čimbenici dakle, pozitivno ili negativno utječu na kriminalitet i općenito protupravna ponašanja.

No, bez obzira na sve, kako su organizirani kriminal, i drugi oblici teškog kriminala u sastavu zločinačkog udruživanja, dosad pokazali izuzetnu rezistenciju i prilagodljivost na kaznenopravnu reakciju sa sve novijim oblicima, načinima i modalitetima počinjenja kaznenih djela, visokim stupnjem specijalizacije i organizacije počinitelja, korištenjem najsuvremenijih tehnologija i suvremenih globalnih trendova općenito, tako će i kaznenopravni sustav kao živi organizam koji, paralelno uz razvoj kriminaliteta, evoluirati i razvija nove kaznene politike morati ostati ukorak s tim trendovima. To posljedično znači prilagođavanje i uobličavanje postojećih, ali i daljnji razvoj novih kaznenopravnih instituta koji bi, kako smo već istaknuli, ne samo mogao, nego trebao i dalje mijenjati i prilagođavati kazneno pravosuđe i kaznenopravni sustav općenito kako bi bili ukorak sa modernim trendovima kriminaliteta.

Prateći razvitak kaznenog zakonodavstva možemo zaključiti kako se isto nastavlja usmjeravati u pravcu poboljšavanja učinkovitosti kaznenog progona počinitelja kaznenih djela, a napose njegovih težih i složenijih oblika. Ne možemo reći da je to neopravdano s obzirom na zahtjeve koje pred kriminalne politike postavljaju moderni trendovi kriminaliteta. Kako bi ispunila i te zahtjeve, država neumitno mora i dalje osiguravati maksimalnu učinkovitost tijela kaznenog progona, a jedan od preduvjeta za to je kvalitetno zakonodavstvo.

Ta potreba razvoja novih i učinkovitih sredstava za uspješnu borbu protiv kriminaliteta također proizlazi i iz činjenice da se kaznenim djelima prvenstveno u sastavu raznih oblika zločinačkih udruživanja nanose ogromne štete, kako u gospodarskom smislu tako i u raznim drugim štetnim manifestacijama u nekom društvu, a napose u vidu urušavanja samih njegovih temelja ugrožavajući tako sve postulate pravne države.

Uz opisano, nipošto ne smijemo zanemariti značaj sudske prakse kao ključnog regulatornog elementa u praktičnoj primjeni i provedbi zakonodavnih rješenja. Naime, koliko god bila važna zakonska odredba, ništa manje nije značajna njena praktična uporaba. To je evidentno iz prezentiranih primjera američke sudske prakse, koja je postupno kroz ne veliki broj, ali nekoliko odlučujućih presuda čak uspjela promijeniti prvotnu intenciju i shvaćanja zakonodavnih odredbi RICO-a. Konkretno, kod tumačenja termina poduzeće i kako se isto odnosilo ili trebalo odnositi isključivo na legalna poduzeća, a u konačnici njegovog ekstenzivnog tumačenja kroz sudsku praksu da se priznaje postojanje ilegalnog poduzeća a zapravo zločinačkog udruženja. Tako je upravo sudska praksa usmjerila američki kaznenopravni sustav u smjeru bolje učinkovitosti te omogućavanja kaznenog progona i kažnjavanje za kaznena djela počinjena u sastavu zločinačkog udruženja. U sličnom smislu prikazali smo da se to odnosi i kod shvaćanja talijanske sudske prakse i doktrine u odnosu prema produljenom kaznenom djelu.

U tom pogledu možemo konstatirati da naša sudska praksa, nasuprot prezentiranih komparativnih rješenja, ne obiluje praktičnim primjerima rješavanja ključnih dilema koji se tiču problematike kod postojanja nužnih elemenata temeljem kojih se sudjelovanje više osoba u počinjenju kaznenog djela može smatrati zločinačkim udruženjem. Ipak, iz prikazanog u ovom radu možemo zaključiti da konačno raspolaže sa primjerenim zakonodavnim rješenjem. Upotrebom tog alata na pravilan način, uz adekvatno i dosljedno tumačenje zakonskih, ali i pravno-dogmatskih uvjeta koji se tiču inkriminacije zločinačkog udruženja, a osobito kvalitetnim i temeljitim obrazloženjem presuda i rješenja, na što uostalom obvezuju i odredbe čl. 9. st. 1. i 4. Zakona o kaznenom postupku, učinkovitije ćemo suzbijati ove, ali i ostale, oblike kriminalnih aktivnosti te tako i dalje potvrđivati da je kvalitetna sudska praksa možda i najznačajniji i najpresudniji element u tim naporima.

POPIS LITERATURE

1.) Knjige i akademski članci

1. Bačić, Franjo *et al*, Komentar Krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savremena administracija, Beograd, 1978.,
2. Bačić, Franjo, Neki kaznenopravni aspekti organiziranog kriminaliteta, HLJKPP, Zagreb, vol. 6, broj 1/1999,
3. Bačić, Franjo; Pavlović, Šime, Komentar Kaznenog zakona, Organizator , Zagreb, 2004.,
4. Garačić, Ana, Novi Kazneni zakon, Organizator, Zagreb, 2013.,
5. Horvatić, Željko, Djelovanje međunarodnih organizacija u suzbijanju kriminala, Pravni fakultet u Zagrebu, 2002.,
6. Horvatić, Željko; Derenčinović, Davor; Cvitanović, Leo, Kazneno pravo opći dio 2, kazneno djelo i kaznenopravne sankcije, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2017.,
7. Jestin, Katya; Jenner & Block LLP, Chapter 7., RICO and OCCA, u Marriott, David R., New York Business Litigation, New York Law Journal, New York, 2013.,
8. Kurtović, Anita, Organizirani kriminalitet – kaznenopravna pitanja odgovornosti (krivnje) i sankcija, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998.,
9. Novoselec, Petar; Martinović, Igor, Komentar Kaznenog zakona, I. knjiga: opći dio, Narodne novine, Zagreb, 2019.,
10. Novoselec, Petar, Opći dio kaznenog prava, Drugo izmijenjeno izdanje, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.,
11. Novoselec, Petar, Organizirani kriminal – pitanja kaznenopravnih inkriminacija nedozvoljenih ponašanja, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998,
12. Pavišić, Berislav; Grozdanić, Velinka; Veić, Petar, Komentar Kaznenog zakona, III. izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2007.,
13. Pavlović, Šime, Kazneni zakon, Libertin naklada, Rijeka, 2012.,
14. Pavlović, Šime, Kazneni zakon, zakonski tekst, komentari, sudska praksa, pravna teorija, 3. izdanje, Libertin naklada, Rijeka, 2015.,
15. Sačić, Željko, Organizirani kriminal – metode suzbijanja, Informator, Zagreb, 2001.,
16. Sačić, Željko, Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj – kriminalistička stajališta, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998,
17. Singer, Mladen, Organizirani kriminal, HLJKPP, Zagreb, vol. 5, broj 2/1998.
18. Turković, K., Novoselec, P., Grozdanić, V., Kurtović Mišić, A., Derenčinović, D., Bojanić, I., Munivrana Vajda, M., Mrčela, M., Nola, S., Roksandić Vidlička, S., Tripalo, D., Maršavelski, A., Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, Zagreb, 2013.,
19. Valentić, Rahela, Zločinačko udruženje u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu (uz osvrt na sudsku praksu), Zbornik radova, Novine u kaznenom zakonodavstvu, Opatija, 2022.,
20. Zlatarić, Bogdan, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni I. svezak – Opći dio, Narodne novine, Zagreb, 1956.,
21. Zlatarić, Bogdan, Krivični zakonik u praktičnoj primjeni II. svezak – Posebni dio, Narodne novine, Zagreb, 1958.

2.) Mrežno dostupni članci i radovi

1. Appgiurisprudenza, Neldiritto, nepoznat autor, dostupno na: <https://www.neldiritto.it/appgiurisprudenza.asp?id=15756#.YC9godJKgdV> dana 19.02.2021.,
2. Art. 81 Codice Penale, Concorso formale, Reato continuato, nepoznat autor, Mondodiritto, 2013., dostupno na: <https://www.mondodiritto.it/codici/codice-penale/art-81-codice-penale-concorso-formale-reato-continuato.html> dana 15.01.2021.,
3. Art. 416 - Associazione per delinquere, nepoznat autor, Filodiritto, Bologna, dostupno na: <https://www.filodiritto.com/codici/codice-penale/dei-delitti-contro-lordine-pubblico/art-416-associazione-delinquere> dana 12.9.2022.,
4. Art. 416-bis - Associazioni di tipo mafioso anche straniere (1), Filodiritto, Bologna, dostupno na: <https://www.filodiritto.com/codici/codice-penale/dei-delitti-contro-lordine-pubblico/art-416-bis-associazioni-di-tipo-mafioso-anche-straniere-1> dana 13.9.2022.,
5. Articolo 59 Codice Penale, Circostanze non conosciute o erroneamente supposte, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primotitolo-iii/capo-ii/art59.html> dana 22.9.2022.,
6. Articolo 416 Codice Penale, Concorso formale, Reato continuato, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-primotitolo-iii/capo-iii/art81.html> dana 25.01.2021.,
7. Associazione mafiosa, nepoznat autor, Studio Legale Gervasi Dimasi, dostupno na: http://www.studiolegalegervasidimasi.com/associazione-mafiosa/?doing_wp_cron=1663091714.3295009136199951171875 dana 13.9.2022.,
8. ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – AFFECTIO SOCIETATIS – ELEMENTO SOGGETTIVO (ART. 416 C.P.), nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-affectio-societatis-elemento-soggettivo-art-416-c-p/> dana 19.02.2022.,
9. Associazione per delinquere: Il 416 bis c.p. contro la criminalità organizzata, nepoznat autor, Fondatore Francesco Brugaletta, Diritto & Diritti dal 1996, godina 2017., dostupno na: <https://www.diritto.it/associazione-per-delinquere-il-416-bis-c-p-contro-la-criminalita-organizzata/> dana 14.01.2021.,
10. ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – PACTUM SCCLERIS - STRUTTURA GERARCHICA – RIPARTIZIONE DEI COMPITI TRA GLI ASSOCIATI (ART. 416 C.P.), nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-pactum-scleris-struttura-gerarchica-ripartizione-dei-compiti-tra-gli-associati-art-416-c-p> dana 12. 9.2022.,
11. ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – RAPPORTO TRA CONCORSO DI PERSONE NEL REATO E REATO ASSOCIATIVO (ARTT. 110, 416 C.P.), nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-rapporto-tra-concorso-di-persone-nel-reato-e-reato-associativo-artt-110-416-c-p/> dana 18.02.2021.,
12. Basile, Fabio, IL REATO DI ASSOCIAZIONE DI TIPO MAFIOSO E LA CONVENZIONE DI PALERMO, University of Milan, 2019., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/341621975_IL_REATO_DI_ASSOCIAZIONE_DI_TIPO_MAFIOSO_E_LA_CONVENZIONE_DI_PALERMO dana 12.3.2023.,

13. Bernardi, Silvia, CONCORSO ESTERNO E ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE SEMPLICE: RIMESSA (E SUBITO RISPEDITA AL MITTENTE DAL PRIMO PRESIDENTE) LA QUESTIONE ALLE SEZIONI UNITE, Diritto Penale Contemporaneo, 2016., dostupno na: <https://archiviodpc.dirittopenaleuomo.org/d/5021-concorso-esterno-e-associazione-per-delinquere-semplICE-rimessa-e-subito-rispedita-al-mittente-dal> dana 13.9.2022.,
14. Božić, Vanda, Suzbijanje organiziranog kriminaliteta u svjetlu pozitivnog kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske, Zbornik radova „Suzbijanje orgnizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava“, Vršac: Institut za uporedno pravo, 2016., str. 288-289., dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/950472> dana 12.3.2023.,
15. Božić, Vanda; Nikač, Željko, Criminal incriminations based on the United nations Convention Against Transnational Organized crime in the criminal legislation of the Republic of Croatia and the Republic of Serbia, Fakultet za bezbednost, Skopje, 2016. str. 91., 92., dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/925162> dana 12.3.2023.,
16. Brenner, Susan W., RICO, CCE, and Other Complex Crimes: The Transformation of American Criminal Law?, 2 Wm. & Mary Bill Rts. J. 239, 1993., dostupno na: <https://scholarship.law.wm.edu/wmborj/vol2/iss2/3> dana 29.4.2019.,
17. BT-Dr 18/11275, S 11, Entwurf eines ... Gesetzes zur Änderung des Strafgesetzbuches – Umsetzung des Rahmenbeschlusses 2008/841/JI des Rates vom 24. Oktober 2008 zur Bekämpfung der organisierten Kriminalität., dostupno na: <https://dservet.bundestag.de/btd/18/112/1811275.pdf> dana 23.11.2022.,
18. Castellaneta, Filippo, CASSAZIONE SU REATO CONTINUATO TRA BANCAROTTA E FALSE FATTURAZIONI, Studio Legale, 2020., dostupno na: <http://www.avvocatocastellaneta.it/articoli/dei-delitti-delle-pene/cassazione-su-reato-continuato-tra-bancarotta-e-false-fatturazioni> dana 15.01.2021.,
19. Cazzato, Stefano, Aberratio ictus e reato continuato, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2017., dostupno na: <https://www.diritto.it/aberratio-ictus-e-reato-continuato/> dana 15.01.2021.,
20. Conte, Sissy, Il Reato continuato, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2019., dostupno na: <https://www.diritto.it/il-reato-continuato/> dana 14.01.2021.,
21. Continuazione (reato continuato), Dizionario Giuridico, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/dizionario/5490.html> dana 15.01.2021.,
22. Cosa si intende per associazione mafiosa? Il 416 bis c.p., Fondatore Francesco Brugaletta, Diritto&Diritti dal 1996, 2017., dostupno na: <https://www.diritto.it/cosa-si-intende-per-associazione-mafiosa-il-416-bis-c-p/> dana 20.02.2022.,
23. Cos'è il reato continuato, nepoznat autor, Studiocaldi, Network di assistenza Legale Consulenza legale online, dostupno na: <https://www.studiocaldi.it/guide-diritto-penale/reato-continuato.asp#par0> dana 14.01.2021.,
24. Dei delitti contro l'ordine pubblico, Codice penale, Altalex, Libro II, Titolo V, 2019., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/04/18/dei-delitti-contro-l-ordine-pubblico> dana 13.6.2022.,
25. DELITTI CONTRO L'ORDINE PUBBLICO – ASSOCIAZIONE PER DELINQUERE – PACTUM SCELERIS (ART. 416 C.P.), nepoznat autor, Studio Legale Penalisti Associati Zanconi & Zingari, dostupno na: <https://www.penalistiassociati.net/it/massime-e-sentenze/associazione-per-delinquere/delitti-contro-l-ordine-pubblico-associazione-per-delinquere-pactum-scleris-art-416-c-p/> dana 12.9.2022.,
26. Della Valle, Alberto, Il concorso eventuale nell'associazione di tipo mafioso, Università degli studi di Napoli „Federico II“, Dipartimento di Giurisprudenza, Corso di Laurea Magistrale in Giurisprudenza, 2012./2013., dostupno na:

- https://www.giurisprudenzapenale.com/wp-content/uploads/2014/03/Tesi_Della-Valle_Il-concorso-eventuale-nell'associazione-di-tipo-mafioso.pdf data 19.02.2022.,
27. Di Tullio D'Elisiis, Antonio, In cosa consiste l'elemento distintivo tra il delitto di associazione per delinquere e il concorso di persone nel reato continuato?, Giurisprudenza commentate, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2017., dostupno na: <https://www.diritto.it/in-cosa-consiste-lelemento-distintivo-tra-il-delitto-di-associazione-per-delinquere-e-il-concorso-di-persone-nel-reato-continuato/> data 26.01.2021.,
 28. D'Ilario, Alessandro, Associazione per delinquere: criterio distintivo tra il delitto di associazione per delinquere ex art. 416 c.p. e l'istituto di parte generale del concorso di persone nel reato continuato, 2015., dostupno na: <https://www.giurisprudenzapenale.com/2015/01/11/associazione-per-delinquere-criterio-distintivo-tra-il-delitto-di-associazione-per-delinquere-ex-art-416-c-p-e-istituto-di-parte-generale-del-concorso-di-persone-nel-reato-continuato/> data 26.01.2021.,
 29. Dispositivo dell'art. 416 bis Codice Penale, Associazioni di tipo mafioso anche straniere, nepoznat autor, Brocardi.it, dostupno na: <https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-secondo/titolo-v/art416bis.html> data 13.7.2022.,
 30. Doyle, Charles, RICO: A Brief Sketch, Congressional Research Service Report, 2016., dostupno na: <https://sgp.fas.org/crs/misc/96-950.pdf> data 16.11.2020.,
 31. Drakic, Dragisa, Organizing Criminal Associations as a Form of Complicity in View of the Fight against Organized Crime, 39 Zbornik radova 225, 2005., izvor HeinOnline,
 32. Enterprise Corruption and the Organized Crime Control Act, nepoznat autor, Tilem&Associates, PC, dostupno na: <https://www.tilemlawfirm.com/new-york-enterprise-corruption-and-the-organized-crime-control.html> data 26.10.2022.,
 33. Franceschetti, di Paolo, Reato continuato, AltalexPedia, 2012., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/altalexpedia/2012/11/21/reato-continuato> data 14.01.2021.,
 34. Frustagli, di Domenico, Risponde di associazione a delinquere il professionista che concorre con i clienti nella commissione di reati tributary, MySolution Commento, Fisco&Societa, 2020. dostupno na: https://www.mysolution.it/globalassets/nuovomysolution/pdf-approfondimenti/fisco/2020/07/20_07_07-commento-frustagli.pdf data 20.02.2021.,
 35. Galluzzo, Matthew, Enterprise Corruption / Organized Crime Control Act (New York Penal Law Chapter 460), dostupno na: <https://www.gjllp.com/enterprise-corruption-organized-crime-control-act-new-york-penal.html> data 26.10.2022.,
 36. Gordon, Randy D., Crimes That Count Twice: A Reexamination of RICO's Nexus Requirements Under 18 U.S.C. §§1962(c) and 1964(c), Vermont Law Review, Vol. 32:171, 2007., dostupno na: <https://lawreview.vermontlaw.edu/wp-content/uploads/2012/02/gordon.pdf> data 17.11.2022.,
 37. Green, Therese Marie, Coverage and Application of the Organized Crime Control Act of 1970: The Anti-Racketeering Statute in Operation, 53 Chicago-Kent Law Review 498, 1976., dostupno na: <https://scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol53/iss2/16> data 13.12.2022.,
 38. Grimaldi, di Matteo, Dei rapporti tra le fattispecie associative e il reato continuato, Altalex, 2004., dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2010/09/16/dei-rapporti-tra-le-fattispecie-associative-e-il-reato-continuato> data 18.02.2021.,
 39. Il reato, nepoznat autor, Studiopenalista, dostupno na: <http://www.studiopenalista.it/il-reato/> data 25.01.2021.,
 40. IL REATO ASSOCIATIVO E LE CONDOTTE DI PARTECIPAZIONE, nepoznat autor, Exeo Edizioni PUBBLICAZIONI, dostupno na:

<https://www.exeo.it/Pubblicazioni/92/europa-diritto-penale-protezione-interessi-finanziari-terrorismo-criminalita-organizzata-eurojust-squadre-investigative-comuni-confisca-riconoscimento-sentenze-straniere-de-matteis-ferrara-licata-piacente-venegoni-rc1.aspx> dana 20.02.2021.,

41. Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 35-37, izvor Beck-online,
42. Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 38., izvor Beck-online,
43. Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 40-47, izvor Beck-online,
44. Kindhäuser/Neumann/Paeffgen, Strafgesetzbuch 5. Auflage 2017 Rn. 50., izvor Beck-online,
45. KPV BtMG/Patzak, 9. Aufl. 2019, BtMG § 30 Rn. 19-20, izvor Beck-online,
46. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 1., izvor Beck-online,
47. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 3., izvor Beck-online,
48. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 4., izvor Beck-online,
49. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 5., izvor Beck-online,
50. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 6., izvor Beck-online,
51. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 7., izvor Beck-online,
52. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 9., izvor Beck-online,
53. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 11., izvor Beck-online,
54. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 12., izvor Beck-online,
55. Lackner/Kühl/Heger, 29. Aufl. 2018, StGB § 129 Rn. 1-14., izvor Beck-online,
56. Leineri, di Giancarlo, Associazione per delinquere, Diritto on line, 2012, dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/associazione-per-delinquere_\(Diritto-on-line\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/associazione-per-delinquere_(Diritto-on-line)/) dana 13.02.2021.,
57. Levi, Michael; Smith, Alaster, A comparative analysis of organised crime conspiracy legislation and practice /and their Relevance to England and Wales, Home Office Online Report 17/2002., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/265497822_A_comparative_analysis_of_organised_crime_conspiracy_legislation_and_practice_and_their_Relevance_to_England_and_Wales dana 25.04.2019.,
58. Levin, Benjamin, American Gangsters: RICO, Criminal Syndicates, and Conspiracy Law as Market Control, 48 Harv. C.R.-C.L. L. Rev.105, 2013., dostupno na: <https://scholar.law.colorado.edu/faculty-articles/271/> dana 29.04.2019.,
59. Lynch, Gerard E., RICO: The Crime of Being a Criminal Parts I and II, Columbia Law Review, No.4, Vol. 87, 1987., str. 681., dostupno na: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/131 dana 13.12.2022.,
60. Malizia, Raffaele, INCONTRO DI STUDI SU LA PENA: CRITERI DI QUANTIFICAZIONE E LIMITI DI EFFETTIVITÀ IL REATO CONTINUATO, dostupno na: <https://www.studiolegalecavallo.com/wp-content/uploads/2013/10/28.4.-quantificazione-pena-2.pdf> dana 25.01.2021.,
61. Mattei, Patrizia, Tema svolto di diritto penale: associazione a delinquere e concorso di persone nel reato, Justowin, 2017., dostupno na: <https://www.justowin.it/new/2017/11/21/tema-svolto-di-diritto-penale-associazione-a-delinquere-e-concorso-di-persone-nel-reato/> dana 19.02.2021.,
62. Mazza, Gerlando, La incriminazione dell'associazione di tipo mafioso: profili storici e problematiche interpretative, Università degli studi di Brescia, Dipartimento di Giurisprudenza, Tesi di Laurea in diritto penale, 2015./2016., dostupno na:

- <https://www.giurisprudenzapenale.com/wp-content/uploads/2016/11/La-incriminazione-dell%E2%80%99associazione-di-tipo-mafioso-profili-storici-e-problematiche-interpretative.pdf> dana 13.02.2022.,
63. Misaggi, Maria Cristina, Associazione per delinquere e concorso di persone nel reato continuato: il confine è davvero sottile?, Diritto Penale e Uomo (DPU) - Criminal Law and Human Condition, Milano, 2020., dostupno na: https://dirittopenaleuomo.org/contributi_dpu/associazione-per-delinquere-e-concorso-di-persone-nel-reato-continuato-il-confine-e-davvero-sottile/ dana 25.01.2021.,
64. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 14., izvor Beck-online,
65. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 15., izvor Beck-online,
66. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 16-21., izvor Beck-online,
67. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 22-26., izvor Beck-online.
68. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 27., izvor Beck-online,
69. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 38-47., izvor Beck-online,
70. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 48., izvor Beck-online,
71. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 50., izvor Beck-online,
72. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 77-81., izvor Beck-online,
73. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 82-92., izvor Beck-online,
74. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 93-106., izvor Beck-online,
75. MüKoStGB/Schäfer, 3. Aufl. 2017, StGB § 129 Rn. 107-122., izvor Beck-online,
76. Münchener Kommentar zum StGB 3. Auflage 2017 Rn. 54., izvor Beck-online,
77. Napoleoni, di Valerio, Reato continuato e quantificazione della pena, Libro dell'anno del Diritto, 2014, dostupno na: [https://www.treccani.it/enciclopedia/reato-continuato-e-quantificazione-della-pena_\(Il-Libro-dell'anno-del-Diritto\)/#231avalutazioneinconcreto-1](https://www.treccani.it/enciclopedia/reato-continuato-e-quantificazione-della-pena_(Il-Libro-dell'anno-del-Diritto)/#231avalutazioneinconcreto-1) dana 22.01.2021.,
78. Nigro Imperiale, di Francesco, NON PUNIBILITÀ PER PARTICOLARE TENUITÀ DEL FATTO E REATO CONTINUATO: VERSO UNA POSSIBILE COMPATIBILITÀ?, Sistema penale, 2020., str. 98., dostupno na: http://www.ristretti.it/commenti/2020/settembre/pdf1/articolo_imperiale.pdf dana 16.01.2021.
79. Novotny, David J., Title IX of the Organized Crime Control Act of 1970: An Analysis of Issues Arising in Its Interpretation, DePaul Law Review, Vol. 27, 1977., dostupno na: <https://via.library.depaul.edu/law-review/vol27/iss1/6> dana 13.12.2022.,
80. Overt act, nepoznat autor, dostupno na: <https://definitions.uslegal.com/o/overt-act/> dana 28.11.2022.,
81. Overt act, nepoznat autor, dostupno na: <https://law.jrank.org/pages/8980/Overt-Act.html> dana 28.11.2022.,
82. Pomanti, Pietro, Principio di tassatività e metamorfosi della fattispecie: l'art. 416 bis c.p., Pisa University Press, Fascicolo n. 1., 2017., dostupno na: <https://archiviopenale.it/principio-di-tassativita-e-metamorfose-della-fattispecie-lart-416-bis-cp/articoli/15089> dana 12.9.2020.,
83. Reato associativo e condotte di partecipazione, nepoznat autor, Exeo, dostupno na: <https://www.exeo.it/Articoli/2734/reato-associativo-e-condotte-di-partecipazione.aspx> dana 20.02.2021.,
84. Reato continuato ed eterogeneità della pena, nepoznat autor, Diritto&diritti dal 1996 fondatore Francesco Brugaletta, 2019., dostupno na: <https://www.diritto.it/reato-continuato-ed-eterogeneita-della-pena/> dana 22.01.2021.,
85. Reato continuato: il programma criminoso delineato ab initio nella mente del reo., nepoznat autor, Corte d'Appello, Mondodiritto, dostupno na:

- <https://www.mondodiritto.it/giurisprudenza/corte-d-appello/reato-continuato-il-programma-criminoso-delineato-ab-initio-nella-mente-del-reo.html> dana 16.01.2021.,
86. Sarannomagistrati, nepoznat autor, dostupno na: <https://www.sarannomagistrati.it/articoli/25.htm> dana 19.02.2021.,
87. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 4a., izvor Beck-online,
88. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 4b., izvor Beck-online,
89. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 6., izvor Beck-online.
90. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 7., izvor Beck-online,
91. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 7a., izvor Beck-online,
92. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 12a., izvor Beck-online,
93. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 13., izvor Beck-online,
94. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 14-14b., izvor Beck-online,
95. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 15., izvor Beck-online,
96. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm StGB § 129 Rn. 12a., izvor Beck-online,
97. Schönke/Schröder/Sternberg-Lieben/Schittenhelm, 30. Aufl. 2019, StGB § 129 Rn. 12-15a., izvor Beck-online,
98. Schroeder, Friedrich-Christian, Vereinigung, Bande, Gruppe & Co. Die organisationsbezogenen Straftatbestände des deutschen Strafgesetzbuchs, Zeitschrift für Internationale Strafrechtsdogmatik, 2014., dostupno na: https://www.zis-online.com/dat/artikel/2014_9_844.pdf dana 22.11.2022.,
99. Selzer, N., Organisierte Kriminalität als kriminelle Vereinigung – Eine kritische Auseinandersetzung mit der Reform des § 129 StGB, KriPoZ 4, 2018., str. 224., dostupno na: <https://kripoz.de/wp-content/uploads/2018/07/selzer-organisierte-kriminalitaet-als-kriminelle-vereinigung.pdf> dana 22.11.2022.,
100. Sergi, Ana, Organised Crime in English Criminal Law: Lessons from the United States on Conspiracy and Criminal Enterprise, Journal of Money Laundering Control, University of Essex, 2015., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/273949882_Organised_Crime_in_English_Criminal_Law_Lessons_from_the_United_States_on_Conspiracy_and_Criminal_Enterprise dana 29.9.2020.,
101. Smith, Carter F; Rush, Jeffrey P; Burton, Catherine E, Street gangs, organized crime groups and Terrorists: Differentiating Criminal Organizations, Investigative Sciences Journal, Vol. 5., Nr. 1., 2013., dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/297704524_Street_Gangs_Organized_Crime_Groups_and_Terrorists_Differentiating_Criminal_Organizations dana 01.12.2021.,
102. Smuraglija, Carlo, Relazione sulle risultanze dell'attività del gruppo di lavoro incaricato di svolgere accertamenti su insediamenti e infiltrazioni di soggetti ed organizzazioni di tipo mafioso in aree non tradizionali, Rivista di studi e ricerche sulla

- criminalità organizzata, (1994.) 2015., Vol. 1., N. 2., dostupno na: <https://riviste.unimi.it/index.php/cross/article/view/6640/pdf> dana 09.7.2020.,
103. Sul rapporto tra reato associativo e continuazione: il recente approdo della Corte di Cassazione, nepoznat autor, 2020., dostupno na: <https://www.iusinitinere.it/sul-rapporto-tra-reato-associativo-e-continuazione-il-recente-approdo-della-corte-di-cassazione-27128> dana 26.01.2021.,
104. Škulić, Milan, Odnos organizovanog kriminaliteta u krivičnom pravnom smislu i saučesništva, Kriminalističko-policijska akademija, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd, 2014., str. 6. i 8., dostupno na: <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0354-8872/2014/0354-88721403001S.pdf> dana 12.12.2020.,
105. Williams, J. Brian, Organized Crime Control Act of 1970: Introduction, University of Michigan Law School, Journal of Law Reform, Vol. 4., 1971., dostupno na: <https://repository.law.umich.edu/mjlr/vol4/iss3/9> dana 13.12.2022.,
106. Wolff, Dana, „Frontier of RICO Standing: Interpreting RICO's Conspiracy Provision to Realize Congress' Goal of Creating a Powerful Crime-Fighting Weapon, The Legislative Reform,“ Journal of Legislation: Vol. 21: Iss. 1, Article 11. 1995., dostupno na: <http://scholarship.law.nd.edu/jleg/vol21/iss1/11> dana 13.11.2020.,
107. Zeppilli, Valeria, L'associazione per delinquere, Studiocaldi.it, 2020., dostupno na: <https://www.studiocaldi.it/articoli/20155-l-associazione-per-delinquere.asp> dana 12.9.2022.

3.) Međunarodni, regionalni i nacionalni pravni propisi

1. 18 USC 225: Continuing financial crimes enterprise, dostupno na: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title18-section225&num=0&edition=prelim> dana 12.10.2022.,
2. 21 USC 848: Continuing criminal enterprise., dostupno na: <https://uscode.house.gov/view.xhtml?req=granuleid:USC-prelim-title21-section848&num=0&edition=prelim> dana 12.10.2022.,
3. Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-1003., dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/01003.htm> dana 10.01.2023.,
4. Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2301., dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02301.htm> dana 09.01.2023.,
5. Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2308 dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02308.htm> dana 09.01.2023.,
6. Arizona Revised Statutes Title 13. Criminal Code § 13-2312. dostupno na: <https://www.azleg.gov/viewdocument/?docName=https://www.azleg.gov/ars/13/02312.htm> dana 10.01.2023.,
7. Art. 81., Concorso formale. Reato continuato, dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2014/12/09/del-reato> dana 25.3.2023.,
8. Art. 110., Pena per coloro che concorrono nel reato, Codice Penale, Libro I, Titolo IV, dostupno na: <https://www.altalex.com/documents/news/2015/01/15/del-reo-e-della-persona-offesa-dal-reato> dana 24.3.2023.,

9. CHAPTER 96 - RACKETEER INFLUENCED AND CORRUPT ORGANIZATIONS, Sections 1961. - 1968., dostupno na: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title18/part1/chapter96&edition=prelim> dana 17.10.2022.,
10. Iowa Code § 723 A.1., dostupno na: <https://www.legis.iowa.gov/docs/code/2023/723A.1.pdf> dana 09.01.2023.;
11. Iowa Code § 723 A.2., dostupno na: <https://www.legis.iowa.gov/docs/code/2023/723A.2.pdf> dana 09.01.2023.,
12. Kazneni zakon, NN 110/1997, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_10_110_1668.html dana 06.3.2023.,
13. Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/98/Kazneni-zakon> dana 29.01.2022.,
14. Kentucky Revised Statutes 506.120 do 506.190, dostupno na: <https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/chapter.aspx?id=39370> dana 10.01.2023.,
15. Kentucky Revised Statutes 506.120 (3), dostupno na: <https://apps.legislature.ky.gov/law/statutes/statute.aspx?id=47302> dana 10.01.2023.,
16. Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organiziranog kriminaliteta (Palermo konvencija), NN MU 14/2002. i 13/2003., dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_11_14_162.html dana 20.02.2023.,
17. Krivični zakon RH, NN 32/1993, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_32_574.html dana 06.03.2023.,
18. Nevada Revised Statutes, Chapter 207, dostupno na: <https://www.leg.state.nv.us/Division/Legal/LawLibrary/NRS/NRS-207.html#NRS207Sec370> dana 11.01.2023.,
19. New Jersey Revised Statutes § 2C:5-2 g. (2013), dostupno na: <https://law.justia.com/codes/new-jersey/2013/title-2c/section-2c-5-2> dana 13.01.2023.,
20. New Jersey Revised Statutes § 2C:41-1 d., dostupno na: <https://law.justia.com/codes/new-jersey/2009/title-2c/2c-41/2c-41-1> dana 13.01.2023.,
21. New York State Law, Article 460 - NY Penal Law, dostupno na: <https://ypdcrime.com/penal.law/article460.php#p460.10> dana 12.12.2022.,
22. North Dakota Century Code, CHAPTER 12.1-06.1, dostupno na <https://www.ndlegis.gov/cencode/t12-1c06-1.pdf> dana 12.01.2023.,
23. Okvirna odluka Vijeća EU 2008/841/PUP od 24. listopada 2008. o borbi protiv organiziranog kriminala, dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0841&from=HR> dana 20.02.2023.,
24. Osnovni krivični zakon RH, NN 31/1993, dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1993_04_31_569.html dana 06.3.2023.,
25. RCW 9A.82.010. (4) (a) do (z), dostupno na: <https://app.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9a.82&full=true#9A.82.010> dana 12.01.2023.,
26. RCW 9A.82.060., dostupno na: <https://app.leg.wa.gov/rcw/default.aspx?cite=9A.82.060> dana 12.01.2023.,
27. Strafgesetzbuch (StGB), § 129 Bildung krimineller Vereinigungen, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_129.html dana 29.01.2021.,
28. Strafgesetzbuch (StGB), § 244 Diebstahl mit Waffen; Bandendiebstahl; Wohnungseinbruchdiebstahl, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_244.html dana 23.3.2023.,
29. Strafgesetzbuch (StGB), § 244a Schwerer Bandendiebstahl, dostupno na: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_244a.html dana 23.3.2023.,

30. Zakon o kaznenom postupku, NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku> dana 04.05.2022.,
31. Zakon o Uredu za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, NN 76/09, 116/10, 145/10, 57/11, 136/12, 148/13, 70/17, dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/166/Zakon-o-Uredu-za-suzbijanje-korupcije-i-organiziranog-kriminaliteta> dana 17.5.2022.

4.) Sudska praksa

1. BGH 3 StR 262/11 - Beschluss vom 13. September 2011 (LG München), dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/11/3-262-11.php> dana 28.01.2023.,
2. BGH 3 StR 277/09 - Urteil vom 3. Dezember 2009 (LG Dresden), dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/09/3-277-09.php> dana 28.01.2023.,
3. BGH 3 StR 58394 - Urteil vom 22. Februar 1995 (LG Dortmund), dostupno na: <https://www.hrr-strafrecht.de/hrr/3/94/3-583-94.php> dana 31.01.2023.,
4. BGH Beschl. v. 7.8.2018 – 3 StR 74/18, BeckRS 2018, 20470, izvor Beck-online,
5. BGH, Beschluss vom 7. 2. 2012 - 3 StR 335/11 (LG Koblenz), NStZ-RR 2012, 256, izvor Beck-online,
6. BGH, Beschluß vom 14. 3. 2000 - 4 StR 284/99, izvor Beck-online,
7. BGH Beschl. v. 5.6.2019 – 3 StR 337/18, BeckRS 2019, 16209, izvor Beck-online,
8. BGH, Beschl. v. 3.6.2015 – 4 StR 193/15 (LG Essen), izvor Beck-online,
9. BGH, Urteil vom 21. 12. 1977 - 3 StR 427/77 (S) (LG Bamberg), izvor Beck-online,
10. BGH, Urteil vom 11. 6. 1980 - 3 StR 9/80 (LG Heidelberg), NJW 1980, 2718, izvor Beck-online,
11. BGH, Urteil vom 13-01-1983 - 4 StR 578/82 (LG Bochum), izvor Beck-online,
12. BGH, Urteil vom 01-10-1991 - 5 StR 390/91 (LG Stuttgart), izvor Beck-online,
13. Boyle v. United States, 556 U.S. 938, 946 i 948 (2009)., dostupno na: <https://theamazonpost.com/post-trial-brief-pdfs/brief/50cBoyle.pdf> dana 22.11.2022.,
14. H.J. Inc. v. Nw. Bell Tel. Co. - 492 U.S. 229, 240, 109 S.Ct. 2893 (1989), dostupno na <https://www.lexisnexis.com/community/casebrief/p/casebrief-h-j-inc-v-nw-bell-tel-co> dana 21.11.2022.,
15. Ideal Steel Supply Corp. v. Anza, 652 F.3d 310, 321 (2d Cir. 2011.), dostupno na: <https://casetext.com/case/ideal-steel-supply-corp-v-anza> dana 13.12.2022.,
16. Jeffers v. United States, 432 U.S. 137, dostupno na: <https://casetext.com/case/jeffers-v-united-states-5> dana 15.12.2022.,
17. People v Joseph Stevens & Co., Inc. 2011., dostupno na: <https://law.justia.com/cases/new-york/other-courts/2011/2011-50808.html> dana 12.12.2022.,
18. Pinkerton v. United States, 328 U.S. 640, 641 (1946), dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/328/640/> dana 28.11.2022.,
19. Sedima, S.P.R.L. v. Imrex Co., Inc., 473 U.S. 479 (1985) Page 473 U. S. 500 i 528., dostupno na: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/473/479/> dana 29.11.2022.,
20. Smith v. United States, 133 S. Ct. 720 (2013), dostupno na: <https://www.legal-tools.org/doc/01cdec/pdf/> dana 28.11.2022.,
21. Stonebridge Collection, Inc. v. Carmichael, 791 F.3d 811, 823 (8th Cir. 2015), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/791/811/> dana 21.11.2022.,

22. United States v. Brandao, 539 F.3d 44, 55 (1st Cir. 2008), dostupno na <https://casetext.com/case/us-v-brandao-2> dana 22.11.2022.,
23. United States v. Hawes 529 F.2d 472 (5th Cir. 1976), na 475 i 479., dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-hawes> dana 29.12.2022.,
24. United States v. Hively, 437 F.3d 752 761 (8th Cir.2006), dostupno na: <https://casetext.com/case/us-v-hively-3> dana 21.11.2022.,
25. United States v. Indelicato, 865 F.2d (2 Cir.1989.), dostupno na: <https://cite.case.law/f2d/865/1370/> dana 21.11.2022.,
26. United States v. Marino, 277 F.3d 11, 34–35 (1st Cir.2002), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/277/11/> dana 23.11.2022.,
27. United States v. Michel, 588 F.2d 986, dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-michel-3> dana 15.12.2022.,
28. United States v. Minicone, 960 F.2d 1099, 1106 (2d Cir.1992), dostupno na <https://cite.case.law/f2d/960/1099/> dana 21.11.2022.,
29. United States v. Phillips, 664 F.2d 971 (5th Cir. 1981), dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-phillips-14> dana 15.12.2022.,
30. United States v. Rosenthal, 805 F.3d 523, 532 (5th Cir. 2015), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/805/523/> dana 25.11.2022.,
31. United States v. Sinito, 723 F.2d 1250, dostupno na: <https://casetext.com/case/united-states-v-sinito> 15.12.2022.,
32. VSRH I Kž Us 6/2011-11 od 03.4.2013. godine, izvor IUS-INFO,
33. VSRH I Kž Us 40/2013-8 od 20.9.2016. godine, izvor IUS-INFO,
34. VSRH I Kž Us 2/2015-9 od 04.5.2017. godine, izvor IUS-INFO,
35. VSRH I Kž Us 63/2015-6 od 19.12.2018. godine, izvor IUS-INFO,
36. VSRH I Kž-U s 149/15-6 od 22.02.2016. godine, izvor IUS-INFO,
37. VSRH I Kž-U s 20/2018-18 od 18.4.2018. godine, izvor IUS-INFO,
38. Waucaush v. United States, 380 F.3d 251, 256 (6th Cir. 2004), dostupno na: <https://cite.case.law/f3d/380/251/> dana 23.11.2022.

Summary: A criminal association as a serious threat to public safety and a number of protected legal goods causes an extremely repressive reaction of society, and thus a much stricter sanctioning of its perpetrators. This is reason why the criminal justice system, in the case of the participation of several persons in the commission of a criminal offense, must take extreme care whether all the necessary key conditions are fulfilled so that such a case can be qualified as a crime committed in the structure of a criminal association and ensure the legality, and thus the legitimacy of stricter sanctioning of such perpetrators.

In the past, Croatian criminal substantive law had serious problems with the precise definition of the criminal offense of criminal association, specifically distinguishing it from other, milder forms of association, which did not make the work of judicial practice any easier. In the meantime, the legislator has, in relation to the Criminal Code of 1997, more qualitatively defined a criminal association and more clearly determined the key elements that must be fulfilled in order to be able to determine whether a criminal offense was committed as part of a criminal association or in some other form of participation of several persons. Therefore, this paper presents the subjective and objective elements that must be indisputably established for the incrimination of a criminal association. At that, the criminal association agreement

which implies the joint decision of the members, and thus the awareness of belonging to the association and knowledge of its criminal activities, as a subjective component and a substantial contribution to the criminal act, as an objective element, are *conditio sine qua non* for this incrimination.

In the research of the comparative solutions of the American, German and Italian legislators and their judicial practice, it was determined that there are no substantial exceptions from the subjective and objective elements of the Croatian legislator, and it can only be a matter of logical differences in legal-dogmatic systems. They are most obvious at the American solution, which approaches the problem of criminal association in a quite different way, which is not unexpected considering the *common law* legal system. However, in the end, the results are similar and with essentially identical legal conditions as in the countries of the European continental circle.

A continuing criminal offense in relation to a criminal association has complementary tendencies, especially in terms of easing the sanctioning burden against the perpetrator. However, there are cases when the institute of continuing criminal offense can be applied to perpetrators of criminal offenses in the criminal association and thereby reduce criminal repression. In order to connect these two seemingly incompatible institutes, the author of the paper investigated which legal-dogmatic problems on the one hand and practical problems on the other had to be overcome. In this paper, the author showed how Italian and Croatian doctrinal and practical understandings approached this challenge in different ways, but with the congruent outcome in legislative solutions.

Key words: Participation of several persons in the commission of a Criminal Offense, Criminal Association, Criminal Association Agreement, Substantial contribution to the Criminal Offense, Continuing Criminal Offence